

**BEROEP KUNSTENAAR RAPPORT VAN DE
PROJECTORGANISATIE KUNSTVAKONDERWIJS
VOORSTELLEN VOOR INHOUD EN
ORGANISATIE VAN HET KUNSTVAKONDERWIJS
IN NEDERLAND MEI 1999**

Dit rapport is opgedragen aan de kunststudent en toekomstig kunstenaar

Nous ne sommes pas vos ennemis

Nous voulons vous donner de vastes et d'étranges domaines

Où le mystère en fleurs s'offre à qui veut le cueillir

Apollinaire

Redactie

Stevijn van Heusden

Tan Mei Hwa

dr.Erik Viskil

Bart van Rosmalen

Ton Idsinga

Fons Schneijderberg

drs.Rob Berends

BEROEP KUNSTENAAR VOORSTELLEN VOOR INHOUD EN ORGANISATIE VAN HET
KUNSTVAKONDERWIJS IN NEDERLAND

5
00-041

Boekmanstichting · Bibliotheek
Herengracht 415
1017 BP Amsterdam
Tel. 8243739

Inhoudsopgave

Aanbiedingsbrief, 7

Aanbevelingen op hoofdlijnen, 9

1 Een nieuw stelsel voor het kunstvakonderwijs

1.1 De partijen en hun rollen, 13

1.2 Samenwerking, 15

1.3 Instrumentatie, 16

1.4 In de tijd gezien, 18

2 Werkwijze

2.1 De opdracht, 19

2.2 Interpretatie van de opdracht, 20

2.3 Het werkproces, 22

3 Huidige situatie

3.1 Inleiding, 27

3.2 De organisatie van het kunstvakonderwijs, 27

3.3 Het opleidingsaanbod in 1999, 28

3.4 Structuur van het onderwijs, 32

3.5 Ontwikkelingen, 34

3.6 Bekostiging, 37

3.7 Kosten van het kunstvakonderwijs, 38

3.8 Regelgeving, 38

3.9 Beelden van het kunstvakonderwijs, 40

4 Omgevingsanalyse

4.1 Inleiding, 47

4.2 Ontwikkelingen in de kunsten, 48

4.3 Ontwikkelingen in het onderwijs, 57

4.4 Ontwikkelingen in de maatschappij, 60

5 Argumenten voor verandering

5.1 Inleiding, 67

5.2 Kansen, 67

5.3 Structuur en transparantie, 68

5.4 De contouren van het nieuwe kunstvakonderwijs, 69

5.5 Een gefaseerde en procesmatige aanpak, 70

6 Een duurzame structuur

6.1 Inleiding, 72

6.2 Vormen van samenwerking, 72

6.3 Criteria voor de vorming van clusters, 75

6.4 De samenstelling van de kunstonderwijsclusters, 76

7 Het kwalificatie-instrumentarium

7.1 Inleiding, 81

7.2 Componenten van het instrumentarium, 82

7.3 Startkwalificaties en opleidingskwalificaties, 83

7.4 Toelatingsselectie, 85

7.5 Onderhoud van het kwalificatie-instrumentarium, 88

7.6 Beoordeling en kwaliteitszorg, 89

8 Karakteristiek van de beroepspraktijk

8.1 Dynamiek van de praktijk, 92

8.2 Sectoren, 94

9 Conditie voor verandering

9.1 Inleiding, 106

9.2 De organisatie van de samenwerking, 106

9.3 De structuur van het opleidingsaanbod, 108

9.4 De inhoud en indeling in opleidingen en specialismen, 109

9.5 Niveaus van de opleidingen, 114

9.6 Vooropleidingen, 115

9.7 Postacademische functies, 118

9.8 Visieontwikkeling, 120

9.9 Minimale omvang van de opleidingen (kritische massa), 121

9.10 Overige voorwaarden, 123

10 Afbakening kunstvakonderwijs

10.1 Pseudokunstvakopleidingen, 125

10.2 Toekomstige beroepen waarvoor nog geen initiële opleiding bestaat, 127

10.3 Bestaande kunstvakopleidingen zonder eigen beroepsprofiel, 130

10.4 Opleidingen in beroepsprofielen, nu buiten het kunstvakonderwijs, 134

10.5 Ongenoemde beroepen, zonder kunstvakopleiding, 139

11 Bekostiging

11.1 Waarom een ander systeem van bekostiging? 140

11.2 De huidige bekostiging, 141

11.3 Uitgangspunten voor aanpassing van de bekostiging, 141

11.4 Contouren van een nieuwe bekostiging, 142

11.5 Onderzoek naar kostenstructuur, 143

12 Stappenplan

12.1 Fasering, 144

12.2 Tijdpad, 145

Standpunten en aanbevelingen, 147

Appendices, 158

>ProjectorganisatieKunstvakonderwijs>De.projectorganisatie.kunstvakonderwijs.is.in.het.
leven.geroepen.als.een.tijdelijke.voorziening.bedoeld.om.het.beoogde.veranderingsproces.
van.het.kunstvakonderwijs.te.organiseren.en.te.sturen<

Aan de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschappen, de heer dr. F.van der Ploeg

Utrecht, 10 mei 1999

Geachte heer Van der Ploeg,

Hierbij bied ik U een zevental rapporten aan en de daarbij behorende bijlagen. Het is het resultaat van het werk van velen: kunstenaars, docenten, bestuurders, wetenschappers. Het zijn vijf sector rapporten die elk het profiel schetsen van een kunstsector en een rapport over de docentenopleidingen in de kunstvakken. Deze rapporten zijn onder verantwoordelijkheid van de Projectorganisatie opgesteld en inmiddels getoetst in conferenties met vertegenwoordigers van onderwijs en beroepspraktijk. In het zevende rapport *Beroep kunstenaar* doet de Projectorganisatie U, mede op basis van de sectorrapporten, voorstellen over verbetering en aanpassing van de inrichting en de organisatie van het kunstvakonderwijs.

De opgave waarvoor de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs zich gesteld zag, was het ontwikkelen van een bruikbaar plan voor een duurzaam bestel voor het kunstvakonderwijs. Doorzichtig in de positionering van verantwoordelijkheden van beroepspraktijk, onderwijs en overheid ten aanzien van beroepseisen, de onderwijsinhoud en de bestuurlijke, organisatorische voorwaarden en condities voor bekostiging. Een stelsel dat een redelijke planningszekerheid paart aan effectieve samenwerking en aan kwaliteitsverbetering en innovatie.

In de periode waarin de opdracht voor het project kunstvakonderwijs tot stand kwam, zou het afleveren van een 'grand design' voor de hand hebben gelegen gezien de meer centrifugale dan centripetale 'setting' waarin het werk begon.

Gedurende het afgelopen jaar is een andere situatie gegroeid die meer dan voorheen kansen biedt om een vernieuwd bestel vorm te geven door het samenwerkend kunstvakonderwijs in alliantie met de beroepspraktijk.

Naast het verzamelen van beroepsinformatie is de nadruk daarom vooral komen te liggen op regie en proceskwaliteit.

Het resultaat is een voorstel voor een integrale aanpak van de verbetering en aanpassing van de inrichting en organisatie van het kunstvakonderwijs.

Duidelijk is dat de transitie van het huidige kunstvakonderwijs tot een modern en flexibel bestel om aan de veranderde en veranderende vraag van de markt en de student tegemoet te komen, een zeer aanzienlijke inspanning zal vergen en tijd kost.

Tegelijkertijd is de financiële druk op het kunstvakonderwijs, mede door de 25M bezuinigingen die het vorige kabinet dit onderwijs oplegde, zo groot geworden dat meerdere instellingen in problemen dreigen te komen. Het potentieel voor verandering wordt daarmee niet bevorderd.

De uitkomsten van het project en de ontwikkelingen binnen en tussen instellingen bieden een reëel perspectief op beter, kwalitatief hoogwaardig, kunstvakonderwijs en groter maatschappelijk rendement. Dat is een kans die niet mag worden gemist.

Hoogachtend,

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Stevijn van Heusden', followed by a horizontal line extending to the right.

Stevijn van Heusden, voorzitter Projectorganisatie Kunstvakonderwijs

Aanbevelingen op hoofdlijnen

In dit rapport van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs worden voorstellen gedaan aan de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen voor aanpassing en verbetering van de inrichting en organisatie van het kunstvakonderwijs. De inhoud van dit rapport moet als integraal advies worden opgevat. Het geheel van aanbevelingen wordt achterin dit rapport, gerubriceerd naar onderwerp en actor, opgesomd. Hier worden de rode draden in het voorstel, de uitgangspunten en de aanbevelingen op hoofdlijnen gepresenteerd.

PRODUCTEN

Het complete voorstel beslaat behalve dit rapport een zestal afzonderlijke sectorrapporten. Het rapport heeft de volgende opzet: eerst wordt het nieuwe stelsel op hoofdlijnen samengevat (hoofdstuk 1) en een toelichting op de werkwijze gegeven (hoofdstuk 2), vervolgens wordt de huidige situatie in het kunstvakonderwijs beschreven (hoofdstuk 3), gevolgd door een analyse van de ontwikkelingen in de omgeving van het kunstvakonderwijs (hoofdstuk 4); de inzichten die daaruit naar voren komen zijn samengebond tot argumenten voor verandering (hoofdstuk 5), waarna in enkele hoofdstukken (hoofdstuk 6-11) het nieuwe stelsel beschreven wordt; daarin is aandacht voor de vormgeving van een duurzame structuur, het kwalificatie-instrumentarium, de condities die tot verandering moeten leiden en de bekostiging. Het rapport wordt afgesloten met een overzicht van activiteiten die verricht moeten worden om de geschetste situatie te verwezenlijken. Het rapport kent een aantal appendices met gegevens en standpunten die onderdeel van het rapport zijn.

De afzonderlijke bijlagen bestaan uit rapporten over de verschillende kunstsectoren, verslagen van expertmeetings, onderzoeksrapportages, relevante brieven en tussenrapportages. De sectorrapporten, die het leeuwendeel van de bijlagen vormen, zijn in de periode september 1998 tot en met april 1999 tot stand gekomen, mede op basis van eerder in het proces verzameld materiaal. Het gaat om de volgende rapporten:

- Profiel van de sector beeldende kunst en vormgeving, beroepsprofielen en startkwalificaties, dr. Erik Viskil e.a.
- Profiel van de sector muziek, beroepsprofielen en startkwalificaties, Bart van Rosmalen e.a.
- Profiel van de sector dans, beroepsprofielen en startkwalificaties, drs. Jacqueline Algra, mr. John Beek e.a.
- Profiel van de sector theater/drama, beroepsprofielen en startkwalificaties, dr. Pieter Mostert, drs. Mania van Bakelen e.a.

-Profiel van de sector audiovisueel, beroepsprofielen en startkwalificaties, drs. Godelieve van der Heijden, drs. Leo Capel e.a.

-Profiel docentenopleidingen in de kunstvakken, beroepsprofielen en startkwalificaties, drs. Jan Deering, dr. Folkert Haanstra e.a.

RODE DRADEN

Door het hele rapport loopt een aantal rode draden: de ontwikkeling en vernieuwing van de kunst, de student, kwaliteit, vernieuwing, flexibiliteit, geschakeerdheid, samenwerking, worteling van het kunstvakonderwijs in de culturele infrastructuur.

Het kunstvakonderwijs is er voor de student, de toekomstig kunstenaar en heeft grote betekenis voor de ontwikkeling en vernieuwing van vakinhoud en beroepspraktijk. Het kunstvakonderwijs moet inhoudelijk, organisatorisch en financieel zijn toegerust om op de toekomst gerichte, flexibele, onderwijsprogramma's te ontwikkelen en aan te bieden en samenwerking aan te gaan met daarvoor relevante partners. Daarvoor is ook een flexibele organisatie nodig en moet er een voldoende financiële basis zijn.

UITGANGSPUNTEN

Een aantal van de belangrijkste uitgangspunten van het rapport:

1 Hoger kunstvakonderwijs maakt integraal deel uit van het hoger beroepsonderwijs.

2 Het hoger kunstvakonderwijs heeft een kwalificatiestel.

3 Het hoger kunstvakonderwijs baseert zijn onderwijsprogramma's op relevante ontwikkelingen in de beroepspraktijk, de markt, het vak en op maatschappelijke, technologische, kunst- en onderwijsinhoudelijke ontwikkelingen.

4 De overheid stelt het hoger kunstvakonderwijs in staat de inhoud en inrichting van het onderwijs aan te passen.

5 De beroepspraktijk levert een bijdrage aan de kwaliteit van het kunstvakonderwijs door beroepsinformatie en startkwalificaties te formuleren en te onderhouden.

6 Het kunstvakonderwijs draagt bij aan de vernieuwing van de beroepspraktijk.

AANBEVELINGEN OP HOOFDLIJNEN

Aan het hoger kunstvakonderwijs

Het ontwikkelen, invoeren en onderhouden van een kwalificatiestelsel voor het hoger kunstvakonderwijs, onder verantwoordelijkheid van de HBO-raad en op basis van de in opdracht van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs opgestelde sector- en beroepsprofielen en startkwalificaties.

a Het op landelijk niveau aanpassen en onderhouden van beroepsinformatie en startkwalificaties in samenwerking met de beroepspraktijk, op grond van relevante ontwikkelingen in de beroepspraktijk, de markt, het vak en maatschappelijke, technologische en kunst- en onderwijsinhoudelijke ontwikkelingen.

b Het op landelijk niveau ontwikkelen en invoeren van kernkwalificaties, minimum kwaliteitsniveaus en selectiecriteria.

c Het ontwikkelen op landelijk niveau van een systeem van kwaliteitszorg en visitatie, aansluitend bij het bestaande systeem van het hoger beroepsonderwijs.

Aan de samenwerkende instellingen: clusters van kunstvakonderwijs

Het vormen op onderwijsinhoudelijke gronden van clusters van hoger kunstvakonderwijs en het (verder) ontwikkelen van gezamenlijke programma's met ander hoger beroepsonderwijs en universiteiten.

a Het in het cluster van kunstvakonderwijs gezamenlijk programmeren, afstemmen, taken verdelen, concentreren en profileren van het onderwijsaanbod.

b Het door het kunstvakonderwijs aangaan van samenwerking op onderwijsgebied met ander hoger beroepsonderwijs, universiteiten, kunstinstellingen en andere relevante partners.

c Het voor het kunstvakonderwijs op basis van de landelijke kernkwalificaties ontwikkelen en invoeren van actuele onderwijsprogramma's en deze onderhouden.

d Het per cluster van kunstvakonderwijs in samenspraak met de beroepspraktijk definiëren van markten en doelgroepen waarbij aansluiting wordt gezocht bij de (culturele) infrastructuur waarvan het cluster deel uitmaakt, bij landelijke vraag en bij internationale partners die bijdragen tot versterking van het onderwijsaanbod.

e Het per cluster van kunstvakonderwijs (verder) ontwikkelen / aanpassen van op het landelijk systeem gebaseerde kwaliteitszorg.

Aan de beroepspraktijk

a Het onderhouden van het kwalificatie-instrumentarium, met name de beroepsprofielen en de startkwalificaties.

b Samenwerking met het kunstvakonderwijs op onderwijsgebied: het bieden van faciliteiten, kennis en stagemogelijkheden.

Aan de overheid

a Het bekostigingssysteem wordt in relatie met het overige hoger beroepsonderwijs aangepast aan de actuele vraag van markt en student en de gewenste flexibele onderwijsstructuur.

b In het kader van het HOOP wordt een beleidssystematiek ontwikkeld en ingevoerd die planningszekerheid en bekostiging, koppelt aan periodieke beoordeling en het toewijzen van functies, taken, opleidingen en budgetten een en ander gebaseerd op visitatie en meerjarenplannen per cluster van kunstvakonderwijs en uit te voeren beleid op specifieke doelen.

c Om redenen van beleidsmatige en politieke afweging sluit deze beleidssystematiek in de tijd aan bij die van de cultuurnota en cultuurconvenanten.

1 Een nieuw stelsel voor het kunstvakonderwijs

Het nieuwe stelsel voor het kunstvakonderwijs dat in dit rapport gepresenteerd wordt, is gebaseerd op verregaande samenwerking tussen de instellingen die in ons land het kunstvakonderwijs verzorgen. Het stelsel schept de voorwaarden voor verbetering van de kwaliteit van het onderwijs en maakt het instellingen mogelijk sneller en effectiever op nieuwe ontwikkelingen in te spelen. Het vergroot de mogelijkheden tot afstemming en coördinatie en legt de verantwoordelijkheden en verplichtingen van verschillende bestuursniveaus duidelijker vast.

Het stelsel moet de sector van het kunstvakonderwijs doorzichtiger maken, wat inhoudt dat de opleidingen duidelijker herkenbaar zijn voor aspirant-studenten en de beroepspraktijk, en realistische verwachtingen wekken over de kwaliteit van het onderwijs, de te bereiken eindniveaus en de beroepsperspectieven. Daarnaast moet het stelsel opleidingen mogelijk maken die studenten adequaat en optimaal toerusten voor een bestaan als kunstenaar in de beroepspraktijk. Het stelsel voorziet daartoe in een beregelde afstemming tussen onderwijs en georganiseerde beroepspraktijk, waarbij de beroepspraktijk wensen over de kwalificaties van afgestudeerden kan inbrengen. Mede op basis van die beroepskwalificaties geven de instellingen vervolgens hun opleidingen vorm.

Net als in de huidige situatie maakt het kunstvakonderwijs in het nieuwe stelsel deel uit van het hoger beroepsonderwijs. Het perspectief is echter breder. Het stelsel stimuleert instellingen met kunstvakonderwijs die uiteenlopende opleidingen aanbieden samenwerking aan te gaan, en schept bovendien ruimte voor intensievere contacten met andere instellingen, zowel in het hoger beroepsonderwijs en het universitaire onderwijs als daarbuiten. Bij het formuleren van het stelsel is rekening gehouden met ontwikkelingen die zich op verschillende relevante gebieden van de samenleving voordoen, waaronder de toenemende technologisering, de toenemende maatschappelijke differentiatie en het ontstaan van de zogenoemde netwerksamenleving. Het stelsel dwingt de instellingen een visie te ontwikkelen op hun maatschappelijke functie en zich zowel wat de inhoud als de vorm van het onderwijs betreft te profileren.

1.1 DE PARTIJEN EN HUN ROLLEN

Het kunstvakonderwijs is er voor de student, de toekomstige kunstenaar. Wanneer hier wordt gesproken over drie partijen dan wordt in dit bestek bedoeld op de actoren die het kunstvakonderwijs faciliteren en aanbieden. In het nieuwe stelsel voor het kunstvakonderwijs hebben, in die zin, de volgende partijen een rol: het kunstvakonderwijs, dat wil zeggen alle instellingen die in Nederland een kunstvakopleiding verzorgen, de georganiseerde beroepsbeoefenaren en de overheid.

De verbindingen tussen deze partijen bestaan uit een aantal formele procedures, die gebaseerd zijn op de specifieke verantwoordelijkheden van elke partij. De procedures maken het de partijen mogelijk om, in het belang van de kwaliteit van het kunstvakonderwijs, wensen kenbaar te maken en elkaar -binnen welgedefinieerde kaders- aan te spreken.

De overheid

De rijksoverheid stelt zich ten doel voorwaarden te scheppen voor doelmatig, effectief en hoogwaardig kunstvakonderwijs, dat studenten adequaat toerust voor de uitoefening van het beroep van kunstenaar. Evenals het hoger-onderwijsbeleid en het cultuurbeleid stelt zij het beleid voor het kunstvakonderwijs eens in de vier jaar vast. Dit gebeurt op basis van beleidsplannen en evaluaties van het eerder gevoerde beleid, die een aspect vormen van de bekostiging. De externe kwaliteitszorg, in de vorm van visitaties, besteedt de overheid uit aan het hoger beroepsonderwijs. Aldus creëert zij de randvoorwaarden voor een zelfstandig en zelfregulerend kunstvakonderwijs binnen het hoger beroepsonderwijs.

Het kunstvakonderwijs

Het kunstvakonderwijs stelt zich ten doel studenten op te leiden die voldoende gekwalificeerd en geëquipeerd zijn om een begin te maken met de uitoefening van het beroep van kunstenaar in de professionele beroepspraktijk. Het onderwijs heeft de verantwoordelijkheid voor de organisatie van een kwalificerende vooropleiding, de selectie van studenten op kwaliteit, het aanbieden van postacademische voorzieningen en het verzorgen van brede en specialistische vakopleidingen, waarin zowel aandacht is voor traditie als voor onderzoek en experiment. Het kunstvakonderwijs hanteert een systeem van kwaliteitszorg, dat kwaliteitsverbetering en innovatie mogelijk maakt en in HBO-verband wordt uitgevoerd. Om een transparant onderwijsaanbod aan te kunnen bieden, brengt het samenhang aan in de curricula van verschillende opleidingen. Om in staat te zijn studenten zo goed mogelijk voor te bereiden op de beroepspraktijk, werkt het bij de ontwikkeling en het onderhoud van de curricula samen met de georganiseerde beroepspraktijk.

De beroepspraktijk

Kunstgezelschappen en beoefenaars van beroepen waarvoor het kunstvakonderwijs opleidt, verlangen van het kunstonderwijs dat het beginnende kunstenaars voortbrengt die optimaal zijn toegerust voor de professionele beroepspraktijk. Om daaraan bij te dragen nemen de georganiseerde beroepsbeoefenaren de verantwoordelijkheid voor het formuleren en onderhouden van beroepskwalificaties.

Deze zijn een afspiegeling van de eisen die in de praktijk worden gesteld, die tot uitdrukking worden gebracht in een kwalificatiestelsel en mede als basis dienen voor de curricula, die door het onderwijs worden geformuleerd. Individuele beroepsbeoefenaren stellen zich, onder voorwaarden, bereid tot het leveren van een bijdrage aan de beroepsvoorbereiding van studenten en aan de selectie.

1.2 SAMENWERKING

De kern van het nieuwe stelsel wordt gevormd door samenwerkingsverbanden tussen de betrokkenen. De samenwerking heeft ten doel de transparantie van het kunstvakonderwijs te bevorderen en te continueren en de kwaliteit van het onderwijs beheersbaar te maken en, waar nodig, te verbeteren.

Kunstonderwijsclusters

De instellingen die kunstvakonderwijs verzorgen gaan in regionaal verband samenwerken in clusters. In elk cluster zijn uiteenlopende disciplines vertegenwoordigd, wat betekent dat in het ideale geval in één cluster conservatoria, theaterscholen, dansacademies, academies voor beeldende kunst, academies van bouwkunst en lerarenopleidingen met elkaar kunnen samenwerken. Van de clusters zullen, behalve het kunstvakonderwijs, ook de werkplaatsen, bestaande tweedegraads docentenopleidingen voor de kunstvakken en de opleidingen expressie door woord en gebaar deel gaan uitmaken. Nadat de clusters afgeronde 'beroepskwalificerende' opleidingen hebben vastgesteld, zullen de postacademische voorzieningen, inclusief de werkplaatsen, opnieuw worden gedefinieerd. Er worden vanaf dat moment vier postacademische functies onderscheiden:

- a specialisatie-opleidingen; dit zijn beroepsopleidingen die gebaseerd zijn op een afgeronde kunstvakopleiding, bijvoorbeeld een operaopleiding
- b voorzieningen voor uitzonderlijk talent
- c voorzieningen voor onderzoek en experiment
- d bijscholings- en nascholingscurssusen

Elk cluster heeft een centrale regie voor het geheel van het samenwerkingsverband en een regie op disciplineniveau. De verantwoordelijkheden van een cluster worden door het bevoegd gezag van de constituerende instellingen (op grond van artikel 8.1 van de WHW) zelf vastgesteld. De instellingen stellen ook vast door welk lichaam of welke persoon het cluster geleid wordt en welke verantwoordelijkheden en bevoegdheden dit lichaam of deze persoon heeft.

De clusters zijn verantwoordelijk voor een geschakeerd en samenhangend onderwijsaanbod, een effectieve, flexibele onderwijsorganisatie en de samenwerking met hogescholen buiten het kunstvakonderwijs, universiteiten, kunstinstellingen en bedrijven.

Onder leiding van het bestuur van het cluster wordt een proces van profilering en een proces van herziening van het opleidingsaanbod in gang gezet, wat tot taakverdeling en concentratie binnen de regio kan leiden. De bekostiging van de clusters vindt onder meer plaats op basis van meerjarige beleidsplannen; zij worden indirect gefinancierd door geoormerkte toedeling van de middelen aan de hogescholen waarvan zij deel uitmaken.

Convent van clusterbesturen

Landelijke afstemming tussen de clusters vindt plaats in het convent van clusterbesturen, dat in HBO-raadsverband functioneert. Dit convent neemt beslissingen over landelijk geldende kernkwalificaties en minimumniveaus van opleidingen, selectiecriteria en selectieprocedures, kwaliteitszorg, adviseert over de landelijke taakverdeling en de toewijzing van (nieuwe) opleidingen aan clusters. In het convent zijn de verschillende clusters evenredig vertegenwoordigd.

Disciplineverbanden

De besluiten van het convent van clusterbesturen worden voorbereid door landelijke discipline samenwerkingsverbanden, die eveneens in HBO-raadsverband functioneren. Deze disciplineverbanden zijn de opvolgers van de disciplinenetwerken binnen het kunstvakonderwijs, aangevuld met vertegenwoordigers van de beroepspraktijk. Ze hebben tot taak landelijk geldende kernkwalificaties, minimumniveaus voor opleidingen en selectiecriteria te ontwikkelen en actueel te houden, en het convent te adviseren over taakverdeling, concentratie en spreiding van opleidingen, en de verdeling van specialisaties.

Dialoog met de beroepspraktijk

De dialoog met de beroepspraktijk vindt op twee niveaus plaats. Op landelijk niveau dragen de disciplineverbanden en de georganiseerde beroepspraktijk gezamenlijk zorg voor het ontwikkelen en actueel houden van de beroepskwalificaties. Op het niveau van de clusters vindt de dialoog plaats in het kader van de praktische voorbereiding van studenten op de beroepspraktijk, die door de kunstonderwijsclusters in samenwerking met beroepsbeoefenaren georganiseerd wordt. Daarnaast wordt samengewerkt met kunstinstellingen en -bedrijven in het kader van product- en productiegericht onderwijs.

1.3 INSTRUMENTATIE

Om inhoud te geven aan de rollen van het kunstvakonderwijs, de overheid en de beroepspraktijk voorziet het stelsel in een aantal instrumenten. Een kwalificatie-instrumentarium verschaft standaarden waarop het kunstvakonderwijs zich moet richten bij het vormgeven van curricula, het selecteren van studenten en de kwaliteitszorg.

Het bepaalt bovendien de inhoudelijke bijdrage van de georganiseerde beroepspraktijk aan het kunstvakonderwijs. Een programma van condities specificceert de voorwaarden waaronder de overheid de instellingen voor kunstvakonderwijs financiert.

Kwalificatie-instrumentarium

Het kwalificatie-instrumentarium omvat beroepsprofielen, startkwalificaties, opleidingsprofielen en opleidingskwalificaties. De beroepsprofielen en startkwalificaties zijn respectievelijk inhoudelijke beschrijvingen van de beroepen in de kunstsector en de eisen die de beroepspraktijk aan beginnende beroepsbeoefenaren stelt. De opleidingsprofielen zijn beschrijvingen van opleidingen, de kwalificaties die daarbij horen vormen de eindtermen van het onderwijs. Het kwalificatie-instrumentarium wordt onderhouden door de beroepspraktijk in samenwerking met de disciplineverbanden en vormt het uitgangspunt voor curricula en kerncurricula. Tot het instrumentarium behoren ook de systematiek van de toelatingselectie en de selectiecriteria, inclusief vastgestelde minimumniveaus. De specifieke invulling van de selectiecriteria in de afzonderlijke disciplines komt tot stand in overleg tussen de opleidingen en vertegenwoordigers van de beroepspraktijk.

Programma van condities

De voorwaarden waaronder de overheid het kunstvakonderwijs financiert, vinden hun vertaling in een programma van condities. Dit programma specificceert de onderwerpen die in de meerjarenplannen van de kunstonderwijsclusters aan bod dienen te komen, de criteria die gelden voor de toewijzing van opleidingen en aandachtspunten voor het kwaliteitszorgsysteem. Het programma van condities bepaalt dat de clusters in hun eerste meerjarenplan het opleidingsaanbod formuleren dat via taakverdeling, concentratie en profilering tot stand zal komen en daarbij de opleidingskwalificaties (eindtermen) en opleidingsbenamingen specificeren.

Bekostiging

Het systeem van bekostiging moet goed kunstvakonderwijs bevorderen:

- de bekostiging moet zakelijk gedrag en profilering door kwaliteit bevorderen
- de bekostiging moet kwalitatieve prestaties bevorderen
- de bekostiging moet samenwerking faciliteren
- de bekostiging voor het kunstvakonderwijs moet als onderdeel van het systeem voor het totaal van het hoger beroepsonderwijs functioneren
- de bekostiging maakt de specifieke kosten van het kunstvakonderwijs transparant

1.4 IN DE TIJD GEZIEN

Fase 1. De samenwerkingsverbanden worden gevormd: de clusters, het disciplineoverleg en het convent van clusterbesturen, kortom de organisatorische voorwaarden gecreëerd om het onderwijs nieuw in te richten.

Periode september 1999 - maart 2000.

Fase 2. Per cluster wordt een meerjarenplan voor het onderwijs gemaakt. Op landelijk niveau doen de clusters een gezamenlijk voorstel voor de indeling van het opleidingsaanbod.

Periode maart 2000 - oktober 2000.

Fase 3. Uitwerking van de plannen en besluitvorming over de toewijzing van opleidingen.

Periode oktober 2000 - juli 2001.

Fase 4. Concrete voorbereiding en start nieuwe opleidingen.

Periode juli 2001 - september 2002.

Fase 5. Evaluatie fase 4 en eventuele bijstelling van plannen in samenhang met het HOOP 2004 en de Cultuurnota 2004/2007. Vaststelling meerjarenbudgetten.

Periode september 2002 - december 2003.

Fase 6. Eerste volledige cyclus van vier jaar te starten in het studiejaar 2004/2005

2 Werkwijze

2.1 DE OPDRACHT

De Projectorganisatie Kunstvakonderwijs is in september 1997 door de toenmalige staatssecretaris van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, A. Nuis, als een onafhankelijke en tijdelijke voorziening in het leven geroepen met de opdracht een plan te maken voor een herstructurering van het kunstvakonderwijs.

De Projectorganisatie startte in november 1997 met het opstellen van een plan van aanpak in januari 1998 met het feitelijke werk. Onder druk van de omstandigheden werd de datum waarop dit rapport klaar moest zijn naar voren gehaald en tenslotte bepaald op 10 mei 1999. Achteraf kan worden gesteld dat de werkperiode van één jaar en vier maanden krap bemeten is geweest voor de hoeveelheid werk (sectorrapporten en het rapport *Beroep kunstenaar*) die moest worden geleverd.

De opdracht aan de Projectorganisatie werd verwoord in twee brieven van de toenmalige staatssecretaris aan de Voorzitter van de Tweede Kamer.¹ De Projectorganisatie diende advies uit te brengen en voorstellen te doen over een reeks van inhoudelijke, organisatorische en bestuurlijke kwesties die het kunstvakonderwijs betreffen. Kort gezegd werd van de Projectorganisatie het volgende gevraagd:

1 een voorstel voor een kwalificatiestelsel kunstvakonderwijs, bestaande uit beroepsprofielen en startkwalificaties, en hierop gebaseerde opleidingsprofielen, die tezamen helderheid verschaffen over de opleidingen die tot het kunstvakonderwijs moeten worden gerekend

2 een advies over de positionering van de uit het kunstbeleid gefinancierde werkplaatsen

3 een voorstel voor de bevordering van regionale samenwerking

4 een advies over de mogelijkheid en toepasbaarheid van minimumnormen voor de omvang van opleidingen

5 voorstellen voor internationale samenwerking en samenwerking met het wetenschappelijk onderwijs

6 voorstellen voor verbetering van vooropleidingen en na- en bijscholing

7 een advies over de verdere ontwikkeling van de kwaliteitszorg die gericht is op de kwaliteit en doelmatigheid van zowel individuele opleidingen als het totale opleidingsaanbod; en dat gelet op de ontwikkelingen in het gehele HBO

8 advies over een integrale kwaliteitstoets en de toekomstige bekostiging van het kunstvakonderwijs

---

¹ Brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer, d.d. 12 mei 1997, kenmerk HBO/AS/1997/3185 en Brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer, d.d. 2 september 1997, kenmerk HBO/AS/1997/18360. Deze brieven zijn in dit rapport opgenomen als bijlage nr 4a.

9 een voorstel voor een systeem van meer instellingsonafhankelijke selectie voor eerste- en tweedefaseopleidingen

10 een voorstel voor de wijze waarop de verschillende voorstellen geïmplementeerd zouden moeten worden, waarin rekening wordt gehouden met de inzet van flankerend beleid

De eerste taak van de Projectorganisatie was een plan van aanpak samen te stellen. In dit plan werd de opdracht vertaald in een vijftal hoofdtaken, met elk diverse subtaken².

Daarnaast gaf het plan een specificatie van de gewenste uitkomst van de werkzaamheden, de fasering van het werkproces, de positionering en opbouw van de Projectorganisatie en de te volgen werkwijze. De hoofdtaken werden in het plan als volgt verwoord:

- 1 Het ontwikkelen en implementeren van een kwalificatiestelsel voor het kunstvakonderwijs
- 2 Het verkennen, bevorderen en instrumenteren van regionale samenwerking
- 3 Het verscherpen van de selectie
- 4 Het uitwerken van een systeem van periodieke en integrale kwaliteitstoetsing
- 5 Het vaststellen van de hoofdlijnen van de bekostigingssystematiek

Na het aantreden van het nieuwe kabinet in september 1998 heeft de voor het kunstvakonderwijs verantwoordelijke staatssecretaris, dr. F. van der Ploeg, de opdracht aan de Projectorganisatie herbevestigd. De afspraak in het regeerakkoord om de in het vorige kabinet afgesproken bezuinigingstaakstelling voor het kunstvakonderwijs te effectueren is daarbij buiten de opdracht gelaten. De voormalige staatssecretaris had dit, mede op verzoek van de vorige Tweede Kamer, al eerder gedaan teneinde de inhoudelijke inzet van de herstructurering geen gevaar te laten lopen.³ De nieuwe Tweede Kamer heeft op 13 december 1998 de regering bij motie verzocht ervoor te waken dat de inhoudelijke herstructurering in het gedrang komt door het doorvoeren van bezuinigingen.⁴

2.2 INTERPRETATIE VAN DE OPDRACHT

De Projectorganisatie heeft het *Plan van aanpak*, dat op 4 december 1997 verscheen, voorafgaand aan haar feitelijke werkzaamheden opgesteld. Aan de formulering van het plan ging noch een vooronderzoek noch een raadpleging van het werkveld vooraf.

---

2 Het *Plan van aanpak* is in dit rapport opgenomen als bijlage 4b

3 Handelingen Tweede Kamer juni 1996-1997, 24556, nr.30

4 Gewijzigde motie van het lid Visser-van Doorn, Handelingen Tweede Kamer 1998-1999, nr 26 200 VIII

De consequentie hiervan was dat tijdens het werkproces, op basis van voortschrijdend inzicht, geleidelijk aan een herinterpretatie van de taakstelling moest worden gemaakt. Aanvankelijk leek een alles omvattende 'blauwdruk' of *grand design* voor het toekomstig kunstvakonderwijs het eindresultaat van het project. Dat spreekt ook duidelijk uit het *Plan van aanpak*. Gedurende het werkproces ontstond er echter langzaam maar zeker een steeds betere verhouding tussen de Projectorganisatie en het kunstvakonderwijs, die niet alleen uitmondde in vormen van vruchtbaar overleg, maar ook gerechtvaardigde, positieve verwachtingen schiep ten aanzien van het verdere verloop van het veranderingsproces. Voor de Projectorganisatie was dit aanleiding om de voorkeur te geven aan een gezamenlijke, procesmatige aanpak van de problemen.

In die aanpak stelt de overheid eisen aan het kunstvakonderwijs, dat echter zelf de verantwoordelijkheid draagt om - binnen vooraf gedefinieerde kaders - tot oplossingen te komen. Samenwerking is daarbij het sleutelwoord: tussen instellingen met kunstvakonderwijs onderling, tussen disciplines, met de beroepspraktijk en samenwerking met instellingen buiten het kunstvakonderwijs.

Door de keuze voor een meer procesmatige aanpak kregen elementen uit de oorspronkelijke opdracht een nieuwe betekenis. Van de Projectorganisatie werd verlangd dat zij eindtermen en opleidingsprofielen zou vaststellen. Omdat duidelijk was dat het opleggen van eindtermen en opleidingsprofielen geenszins zou bijdragen aan een effectief samenspel met de instellingen en zelfs tot verstarring zou kunnen leiden, koos de Projectorganisatie ervoor deze activiteit de competentie van het kunstvakonderwijs te laten. Ook op andere punten bleek hernieuwde aandacht voor de opdracht nodig, in de zin dat deze, tegen de achtergrond van de steeds beter verlopende wisselwerking met de instellingen, een herinterpretatie verdiende.

De gekozen werkwijze kan verklaard worden uit de bijzondere positie van de Projectorganisatie. Zij werd opgericht als een voorziening buiten OCenW, die een relatief onafhankelijke positie moest innemen. Het doel hiervan was goede betrekkingen met de kunstvakopleidingen en de beroepspraktijk mogelijk te maken. De staatssecretaris achtte het mobiliseren van kennis en ervaring uit de betrokken sectoren namelijk van groot belang voor het welslagen van het veranderingsproces en ook de Tweede Kamer benadrukte het belang om intensief van de kennis, ervaring en plannen uit het kunstvakonderwijs zélf gebruik te maken. Zo werd de Projectorganisatie een procesmatige aanpak bijna in de schoot gelegd, in elk geval werd ze erdoor gestimuleerd om de speelruimte tussen de letterlijke opdracht en het in feite impliciet gebleven te bereiken resultaat (een goed functionerend kunstvakonderwijs) voortdurend zorgvuldig af te tasten.

Ter afsluiting van deze paragraaf is het zinvol om stil te staan bij redenen die de politiek noopten tot aandacht voor het kunstvakonderwijs. Het besluit van de staatssecretaris om een plan voor herstructurering te laten maken, werd ingegeven door het besef dat de afzonderlijke opleidingen weliswaar naar vermogen aan kwaliteitsverbetering werkten, maar dat het bestaande stelsel kwaliteitsverbeteringen op een aantal essentiële punten onmogelijk maakte.⁵ Hij constateerde dat het onderwijsaanbod ondoorzichtig en versnipperd was en in kwalitatief en kwantitatief opzicht onvoldoende aansloot op de eisen van de beroepspraktijk. Steeds meer onderwijsinstellingen werden met een kritische ondergrens van inhoudelijke en bedrijfsmatige doelmatigheid geconfronteerd en hij achtte het mede daarom noodzakelijk dat het kunstvakonderwijs sneller en effectiever op nieuwe ontwikkelingen zou kunnen inspelen. Het voorstel tot samenwerking dat de Projectorganisatie in dit rapport doet, is gericht op bevordering van de transparantie van het opleidingsaanbod, verhoging van de kwaliteit van het onderwijs, een betere selectie van aankomende studenten en verbetering van de aansluiting van het onderwijs op de eisen van de beroepspraktijk. De instellingen voor het kunstvakonderwijs hebben daarin een verantwoordelijke en dynamische rol, waarin ze gezamenlijk doelmatig dienen te opereren en eendrachtig op ontwikkelingen dienen in te spelen. Het nieuwe stelsel biedt zo de essentiële *incentives* tot kwaliteitsverbetering.

2.3 HET WERKPROCES

Het werkproces van de Projectorganisatie verliep langs de lijnen die uitgezet waren in het *Plan van aanpak*. Het gehele project omvatte zeven deelprojecten, elk met een eigen vraagstelling en een reeks van uit te voeren taken. De deelprojecten waren op inhoudelijke gronden gedefinieerd; wat de uitvoering in de tijd betreft overlaptten sommige deelprojecten elkaar. De onderwerpen van de projecten waren:

- 1 ondersteunend onderzoek
- 2 beroepsdefinities en criteria voor beroepsprofielen
- 3 beroepsprofielen
- 4 pseudokunstvakopleidingen
- 5 eindtermen, begintermen en kerncurricula
- 6 organisatorische en bestuurlijke randvoorwaarden
- 7 bekostiging, arbeidsvoorwaarden en wet- en regelgeving

---

⁵ Brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer, d.d. 12 mei 1997, kenmerk HBO/AS/1997/3185, blad 2.

In de tussenrapportages is verslag gedaan van de uitvoering van de deelprojecten. In dit rapport wordt de aard van de belangrijkste werkzaamheden belicht, waarbij methodologische overwegingen de rode draad vormen.

Beschrijving beroepsinformatie

Om een antwoord te kunnen geven op de vraag voor welke beroepen het kunstvakonderwijs precies moet opleiden, is de Projectorganisatie begonnen met het inventariseren van beroepen, het beschrijven van uiteenlopende 'beroepspraktijken' en het onderzoeken van eisen die aan beginnende kunstenaars gesteld mogen worden.

Dit gebeurde in werkgroepen die in samenwerking met instituten uit de kunstsectoren en het netwerk docentenopleidingen in de kunstvakken georganiseerd werden. De leden van de werkgroepen waren kunstenaars en andere beroepsbeoefenaren die in een bepaalde discipline (muziek, theater, vormgeving enzovoort) werkzaam zijn. De activiteiten van de werkgroepen mondden uit in de eerste serie 'sectorrapportages', die in het voorjaar van 1998 gereed was.

Om de vergelijkbaarheid van de beroepsinformatie uit de verschillende sectoren te vergroten en een vertaling mogelijk te maken naar eindtermen en kerncurricula, is vervolgens een 'format' ontwikkeld voor meer systematische en uniform geordende beroepsprofielen en beroepsstartkwalificaties. Het opstellen van deze profielen en kwalificaties gebeurde in een team van onderwijskundigen en projectleiders en -ondersteuners voor de diverse disciplines. Zij werkten daarbij samen met individuele beroepsbeoefenaren en vertegenwoordigers van de georganiseerde beroepspraktijk. Het format bood ruimte voor definities van de beroepen en specialismen, maar ook voor de beschrijving van de sectoren en de ontwikkelingen die zich daarin en in de beroepen zelf voltrekken. Het pièce de resistance van de beroepsprofielen was een beschrijving van de beroepsactiviteiten, die de basis vormde voor het ontwikkelen van de beroepsstartkwalificaties. Een helder inzicht in de eisen die aan een beginnend kunstenaar gesteld mogen worden, ontstaat immers pas als duidelijk is welke activiteiten hij in de beroepspraktijk zal uitvoeren. De eerste versie van de beroepsprofielen en startkwalificaties was begin 1999 beschikbaar. De definitieve versies zijn onderdeel van het kwalificatie-instrumentarium dat de Projectorganisatie ontwikkeld heeft.

Toetsingsconferenties

Om inzicht te verkrijgen in de kwaliteit en de bruikbaarheid van de rapportages heeft de Projectorganisatie op twee momenten in het werkproces toetsingsconferenties georganiseerd, waarin vertegenwoordigers van de beroepspraktijk en het kunstvakonderwijs hun oordeel konden geven over de tot stand gekomen producten. De eerste reeks conferenties, in het voorjaar van 1998, spitste zich toe op de einddocumenten van de werkgroepen.

De rapporten over beeldende kunst, vormgeving (met uitzondering van interieurarchitectuur) en drama werden ongeschikt geacht. De inhoudelijke informatie zou ontoereikend zijn en onvoldoende aanknopingspunten bieden voor een vertaling naar onderwijskundige instrumenten. Het ontbreken van een uniform ordeningsmodel van alle beroepsinformatie werd algemeen als een gemis ervaren; het maakt het onmogelijk beroepen te vergelijken en raakvlakken te signaleren. Verder bleek dat een aantal beroepsorganisaties zich te weinig geraadpleegd voelde. Om tegemoet te komen aan de bezwaren heeft de Projectorganisatie in de zomermaanden van 1998 aanvullende rapportages over beeldende kunst en drama laten vervaardigen, een format laten ontwikkelen voor het opstellen van beroepsprofielen en de beroepsorganisaties meer bij de werkzaamheden betrokken. Deze organisaties hebben daardoor uiteindelijk een wezenlijke bijdrage kunnen leveren aan het eindresultaat.

De tweede reeks conferenties had de beroepsprofielen en startkwalificaties tot inzet. Zowel de vertegenwoordigers van de beroepspraktijk als die van het onderwijs bleken zich tijdens deze conferenties, die inhoudelijk van aard en zakelijk van toon waren, in grote mate in het materiaal te kunnen vinden. Suggesties voor wijzigingen en aanvullingen werden door de projectleiders gebruikt om de definitieve versies van de sectorrapporten vast stellen.⁶

Studentenpanels

Samen met de financierende overheid, de beroepspraktijk en de onderwijsinstellingen vormen de kunststudenten de partij die direct bij het kunstvakonderwijs betrokken is. Het was daarom wenselijk ook hen bij de werkzaamheden te betrekken. Dit gebeurde in studentenpanels, waarin zij hun mening konden geven over het huidige kunstvakonderwijs en de nieuw geformuleerde beroepsstartkwalificaties.

Ondersteunend onderzoek

Een aantal werkzaamheden van de Projectorganisatie maakte voorbereidend onderzoek noodzakelijk. Om een voorstel te kunnen doen voor een meer instellingsonafhankelijke selectie, moest inzicht worden verkregen in de problematiek van het selecteren van kunststudenten. Daartoe heeft de Projectorganisatie het ministerie van OCenW verzocht een inventarisatie en kritische analyse laten maken van de methoden die door de verschillende instellingen gehanteerd worden.

---

⁶ De rapporten verschijnen als afzonderlijke bijlagen b t/m g bij dit advies; in hoofdstuk 8 zijn samenvattingen opgenomen.

Om te bezien of en in hoeverre kwalitatieve uitspraken, onder andere in de sectorrapporten, over de kunstsector cijfermatig onderbouwd kunnen worden, heeft de Projectorganisatie samen met het ministerie een inventariserend onderzoek laten doen naar uitspraken over de arbeidsmarkt en de aansluiting met het kunstvakonderwijs sinds circa 1990. Dit onderzoek werd uitgevoerd door het SCO-Kohnstamm Instituut en de Stichting Economisch Onderzoek.⁷ Voor het verzamelen van relevante opleidingsgegevens is het ministerie verzocht actie te ondernemen. Bij het schrijven van dit rapport zijn de uitkomsten daarvan nog niet beschikbaar. De Projectorganisatie moest zich daarom baseren op een enquête uit 1996.

Expertmeetings

Het onderwerp waarover de Projectorganisatie advies uitbrengt, is goed beschouwd het kunstvakonderwijs van de toekomst. Pas over enkele jaren zullen de vruchten ervan te plukken zijn. Eén van de doelen die de Projectorganisatie zich in haar advisering stelt, is het kunstvakonderwijs stevig in de maatschappij te verankeren. Omdat de maatschappij voortdurend in verandering is, heeft de Projectorganisatie in samenwerking met het Walter Maas Huis een serie toekomstgerichte verkenningen uitgevoerd naar de mogelijke invloeden van maatschappelijke krachten op het kunstvakonderwijs. Dit gebeurde in *expertmeetings* waarin deskundigen hun expertise op een bepaald terrein deelden met de projectleiders, die op hetzelfde moment bezig waren de ontwikkelingen in de beroepspraktijk in kaart te brengen. De resultaten van deze verkenningen dienden als vertrekpunt bij het ontwikkelen van het nieuwe stelsel.⁸

Samenwerking en communicatie

De Projectorganisatie heeft haar werkwijze sterk gericht op het op gang brengen van contacten en processen die essentieel zijn voor toekomstige samenwerking. De Projectorganisatie heeft getracht door middel van de frequent verschenen *Berichten* en tussenrapportages, maar ook door interviews met vakbladen, openheid van zaken te geven over haar werkwijze en verrichtingen. Er is veel geïnvesteerd in overleg en afstemming met betrokkenen.

---

⁷ Het onderzoeksrapport *Arbeidsmarktontwikkelingen in de kunstensector en de aansluiting met het kunstvakonderwijs* verschijnt als afzonderlijke bijlage bij dit rapport.

⁸ De verslagen van de expertmeetings verschijnen als afzonderlijke bijlage bij dit advies. Ze liggen ten grondslag aan hoofdstuk 4 van dit advies.

Doordat de Projectorganisatie haar aandacht op de inhoud van het onderwijs kon concentreren, zijn er gaandeweg vruchtbare vormen van samenwerking met de onderwijsinstellingen op gang gekomen, die tot succesvolle toetsingsconferenties en effectief overleg hebben geleid. De Projectorganisatie heeft haar taak in die zin ook als die van 'vliegwiel' opgevat.

Overleg met bestuurders

Bij de start is door de HBO-raad een begeleidingscommissie ingesteld om het project kunstvakonderwijs te volgen. Met deze commissie, onder voorzitterschap van de voorzitter van de HBO-raad, werd periodiek overlegd. Daarnaast vonden er in de loop van het project diverse consultaties plaats over specifieke onderwerpen. Met de staatssecretaris werd enige malen overlegd en een delegatie van de Tweede Kamer bracht een werkbezoek aan de Projectorganisatie. Voorjaar 1998 werd met alle Colleges van Bestuur van hogescholen met kunstvakonderwijs gesproken en met directeuren van faculteiten.

Op basis van de tussenrapportage *Beroep kunstenaar en de organisatie van de verandering* zijn in de maanden maart en april 1999 gesprekken gevoerd met de Colleges van Bestuur van hogescholen met kunstvakonderwijs, directeuren van faculteiten, wethouders en gedeputeerden over bestuurlijke en organisatorische consequenties. In deze gesprekken werd nagegaan hoe de betrokkenen tegenover de vorming van samenwerkingsverbanden stonden, tegenover de criteria die bij de vorming van de verbanden zouden gelden en hoe de feitelijke samenstelling van de samenwerkingsverbanden het best zijn beslag zou kunnen krijgen. De uitkomsten van de gesprekken hebben hun neerslag gekregen in dit rapport.

3 Huidige situatie

3.1 INLEIDING

Alvorens de mogelijkheden tot de vorming van een nieuw stelsel te kunnen onderzoeken, moest de Projectorganisatie inzicht hebben in het huidige stelsel van het kunstvakonderwijs. Dat betekende dat uiteenlopende vragen beantwoord moesten worden. Op welke manier is het onderwijs georganiseerd? Welke opleidingen bestaan er? Hoe zijn die gestructureerd? Wat is de bekostigingssystematiek en welke kosten zijn er met het kunstvakonderwijs gemoeid? Behalve een antwoord op deze vragen geeft dit hoofdstuk een beknopt overzicht van beelden die er bij verschillende betrokkenen over het kunstvakonderwijs bestaan.

3.2 DE ORGANISATIE VAN HET KUNSTVAKONDERWIJS

Het kunstvakonderwijs in Nederland kent verschillende organisatorische verbanden. In de eerste plaats zijn er drie typen instellingen die opleidingen verzorgen:⁹

- instellingen die op één kunstdiscipline geënt zijn, de zogenoemde `solo's', zoals de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam
- bredere hogescholen voor de kunsten, de zogenoemde mono's, die opleidingen in verschillende kunstdisciplines aanbieden
- multisectorale hogescholen, de zogenoemde multi's, waarin academies van beeldende kunst en vormgeving, conservatoria en andere kunstdisciplines samengebracht zijn met opleidingen buiten het kunstvakonderwijs

In de tweede plaats zijn er samenwerkingsverbanden tussen instellingen. Recentelijk heeft een fusie plaatsgevonden tussen de Hogeschool voor de Kunsten Arnhem en de AKI te Enschede. De Christelijke Hogeschool voor de Kunsten Constantijn Huygens gaat binnenkort een samenwerkingsverband met deze gefuseerde instellingen aan. De genoemde instellingen werken met de Hogeschool Enschede samen in de tweedefaseopleiding muziek. Samenwerking krijgt eveneens gestalte tussen de Fontys Hogescholen in Tilburg en de Hogeschool Maastricht. Al eerder sloten de Hanzehogeschool te Groningen en de Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Dans in Den Haag een samenwerkingsovereenkomst op het gebied van het muziekvakonderwijs, terwijl de Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Dans in Den Haag en de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten samenwerking aangingen op het gebied van opera en de AHK met de Hogeschool Alkmaar en het conservatorium aldaar.

---

⁹ Appendix 1 geeft een overzicht van deze instellingen en de opleidingen die ze verzorgen.

Op het niveau van specifieke opleidingen zijn er meer voorbeelden van coöperatie en ook tussen kunstvakopleidingen en andere HBO-opleidingen en universiteiten komt samenwerking op gang.¹⁰

In de derde plaats zijn er netwerken voor verschillende disciplines. Deze netwerken functioneren bijna allemaal onder de paraplu van het Sectoraal Adviescollege Kunstonderwijs, dat op zijn beurt als adviesorgaan voor het Bestuur van de HBO-raad functioneert. Er zijn aparte netwerken voor beeldende kunstonderwijs, bouwkunst, tweedefaseopleidingen beeldende kunst en vormgeving en theater. Het laatstgenoemde netwerk is opgedeeld in twee subgroepen, één voor dans, één voor drama. De discipline muziek kent momenteel nog twee organisaties: de Vereniging van Nederlandse conservatoriumdirecteuren en de Vereniging van Hoogwaardig Muziek- en Dansvakonderwijs, maar de oprichting van één disciplineoverleg muziek is in voorbereiding. Verder bestaat er een netwerk voor docentenopleidingen in de kunstvakken, dat alle disciplines omvat. Hierin zijn alle instellingen, die in het hoger kunstvakonderwijs docentenopleidingen in een kunstvak aanbieden, vertegenwoordigd.

3.3 HET OPLEIDINGENAANBOD IN 1999

Bij het natrekken van gegevens over opleidingen kon de Projectorganisatie slechts beschikken over beperkt materiaal. Het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO) registreert opleidingen alleen op een hoog, overkoepelend disciplineniveau. Het geeft daarmee geen adequaat beeld van de opleidingen die in werkelijkheid door de instellingen worden aangeboden. Voor de kunsten vermeldt het CROHO slechts 'beeldende kunst en vormgeving', 'theater', 'muziek', 'bouwkunst', andere specifieke voortgezette opleidingen en de docentenopleidingen. Onder 'theater' zijn zowel dans als drama ondergebracht; tot 'beeldende kunst en vormgeving' worden ook film en televisie en zelfs museologie gerekend. Doordat instellingen zelf afstudeerrichtingen kunnen instellen die informeel ook als opleiding worden aangeduid, is er een tamelijk complex opleidingsstelsel ontstaan, waarbij het ook voor betrokkenen vaak onduidelijk is wat als opleiding geldt en wat niet.

In het aanbod aan kunstvakopleidingen wordt onderscheid gemaakt tussen onderwijs dat door de overheid bekostigd wordt en aangewezen onderwijs.

---

¹⁰ De HBO-raad inventariseerde de verschillende samenwerkingsverbanden van het kunstvakonderwijs. Deze inventarisatie was nog niet beschikbaar bij het schrijven van dit rapport.

Het laatstgenoemde onderwijs wordt niet door de overheid bekostigd, maar de instellingen die het verzorgen, hebben wel de licentie om HBO-getuigschriften af te geven, waarmee het opleidingsniveau gelijkwaardig is aan dat van het bekostigde onderwijs. De studenten van het aangewezen onderwijs komen, net als studenten in het bekostigd onderwijs, in aanmerking voor studiefinanciering. Behalve bekostigde en aangewezen opleidingen onderscheidt de Projectorganisatie opleidingen die verwant zijn met het kunstvakonderwijs en opleidingen die raakvlakken hebben met het kunstvakonderwijs. Postacademiaire faciliteiten die via het Kunstenplan worden bekostigd, worden in dit rapport onder 'overige voorzieningen' gerangschikt.

Bekostigd onderwijs

Op dit moment bieden zestien instellingen door de overheid bekostigd kunstvakonderwijs aan. Het navolgende overzicht geeft aan in welke disciplines deze instellingen opleidingen verzorgen.

Instelling	Discipline
Hogeschool Alkmaar Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten Gerrit Rietveld Academie Hogeschool van Beeldende Kunst, Muziek en Dans, Den Haag	muziek muziek, dans, drama, bouwkunst, docent beeldende kunst beeldende kunst en vormgeving muziek, dans, beeldende kunst en vormgeving
Hogeschool voor Muziek en Theater, Rotterdam	muziek, dans
Hogeschool Rotterdam en omstreken Hogeschool Brabant, Breda Hogeschool 's-Hertogenbosch Design Academy, Eindhoven Fontys Hogescholen, Tilburg	beeldende kunst en vormgeving, bouwkunst beeldende kunst en vormgeving beeldende kunst en vormgeving industriële vormgeving
Hogeschool Maastricht Hogeschool voor de Kunsten Utrecht Hogeschool Enschede AKI Academie voor Beeldende Kunst	muziek, dans, bouwkunst, docent beeldende kunst muziek, beeldende kunst en vormgeving, drama muziek, beeldende kunst en vormgeving, drama muziek muziek, dans, drama, beeldende kunst en vormgeving
Enschede / Hogeschool voor de Kunsten	
Arnhem Constantijn Huygens Christelijke Hogeschool voor de Kunsten, Kampen/Zwolle	muziek, beeldende kunst en vormgeving
Hanzehogeschool van Groningen	muziek, beeldende kunst en vormgeving

Uit een recente analyse van cijfermateriaal bij het ministerie van OcnW blijkt dat het aantal ingeschreven studenten in het kunstvakonderwijs sinds 1990 gemiddeld met 25% is afgenomen.¹¹

¹¹ Secundaire data-analyses op de terreinen arbeidsmarkt in de kunstsector en het kunstvakonderwijs in de jaren negentig; bijlage 3c bij dit rapport

Onbekostigd onderwijs

Er zijn in totaal zes instellingen die aangewezen kunstvakonderwijs aanbieden. Vijf daarvan bieden opleidingen muziek en docent muziek aan:

- de Hogeschool Helicon Zeist
- de Hogeschool Gorinchem IDE
- Bourdon Muziekopleidingen Gouda
- de Hogeschool Schumann Academie b.v.
- de Vrije Muziekacademie Zeist.

Eén instelling biedt de opleidingen dans en docent dans aan:

- de Amsterdamse Ballet Academie.

Verwante opleidingen

Er bestaan twee categorieën opleidingen die aan het kunstvakonderwijs verwant zijn: opleidingen die door het kunstvakonderwijs worden aangeboden, maar niet onder de bekostigingsregels van het kunstvakonderwijs vallen en opleidingen die niet tot het kunstvakonderwijs behoren, maar die voor ofwel voor eenzelfde bevoegdheid als de kunstvakopleidingen opleiden ofwel een substantiële vakcomponent hebben die tot het domein van het kunstvakonderwijs wordt gerekend.¹²

Tot de eerste categorie behoren de opleiding tot docent eunomie van de Hogeschool Helicon, locatie Den Haag en de opleiding Kunst en Techniek van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht. In de tweede categorie vallen de opleiding expressie door woord en gebaar, leidend tot de bevoegdheid docent drama, en de tweedegraads-lerarenopleidingen tekenen, handvaardigheid en textiele werkvormen (tehatex). De opleiding expressie door woord en gebaar wordt door drie instellingen aangeboden:

- de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden
- de Constantijn Huygens Christelijke Hogeschool voor de Kunsten Kampen
- de Fontys Hogescholen Eindhoven.

De tweedegraads lerarenopleidingen tekenen, handvaardigheid en textiele werkvormen worden aangeboden door:

- de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden
- de Hogeschool Windesheim
- de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen

---

12 In appendix 2 is een overzicht van verwante opleidingen en werkplaatsen opgenomen

- de Fontys Hogescholen Tilburg en Sittard
- de Hogeschool Rotterdam en omstreken
- de Hogeschool van Amsterdam

Opleidingen die raakvlakken hebben met het kunstvakonderwijs

Buiten het kunstvakonderwijs worden opleidingen aangeboden die raakvlakken hebben met opleidingen in het kunstvakonderwijs. Sommige daarvan worden aangeduid als pseudokunstvakopleidingen, kortweg 'pseudo's'. Het kunstvakonderwijs beschouwt deze opleidingen als oneigenlijke concurrenten: ze vallen niet onder de feitelijke instroombeperking van het kunstvakonderwijs en er is geen instroomselectie, terwijl een deel van de uitstroom op de arbeidsmarkt met afgestudeerden van het kunstvakonderwijs concurreert.

In het wetenschappelijk onderwijs kent een groot aantal opleidingen, die vooral inhoudelijke raakvlakken hebben en waarvan het merendeel door letterenfaculteiten wordt aangeboden. Deze opleidingen zijn: bouwkunde (TU Delft: architectuur en stedenbouw) culturele studies (Universiteit van Amsterdam: museologie, publicistiek, beleid en management), film-en opvoeringskunsten, film-en televisiewetenschappen, kunst-en cultuurwetenschappen, kunstgeschiedenis en archeologie (Universiteit van Utrecht: beeldende kunst, iconologie, bouwkunst), muzikwetenschap, theaterwetenschap (Universiteit van Amsterdam: kritiek/publicistiek; drama schrijven/bewerken; regie/pedagogie/educatie; dramaturgie; vormgeving, beleid/management), theater-, film-en televisiewetenschap (Universiteit van Utrecht: theaterwetenschap; film-en televisiewetenschap; kunstbeleid en -management; cultuureducatie) en vergelijkende kunstwetenschap: woord en beeld.¹³

Binnen het kunstvakonderwijs zelf bestaan weer opleidingen die raakvlakken hebben met opleidingen buiten deze sector, bijvoorbeeld muziektherapie en kunstmanagement. Het gaat daarbij om opleidingen die hun basis vinden in een andere sector dan de kunsten, zoals onderwijs in de gezondheidszorg en economisch onderwijs. Deze opleidingen worden niet als kunstvakonderwijs gedefinieerd.

Overige voorzieningen

Onder overige voorzieningen worden in dit rapport de twee restauratorenopleidingen te Amsterdam en Maastricht verstaan en de zogenoemde werkplaatsen, waaronder vier in de sector beeldende kunst. De werkplaatsen zijn:

- de Rijksakademie van Beeldende Kunsten, Amsterdam
- De Ateliers, Amsterdam

---

¹³ Appendix 3 geeft een overzicht van deze opleidingen per universiteit, met daarbij de aantallen studenten in het studiejaar 1996-1997.

- het Berlage Instituut, Amsterdam
- het Europees Keramisch Centrum, 's-Hertogenbosch
- de Jan van Eyck Academie, Maastricht
- het Nederlands Instituut voor Animatiefilm, Tilburg

3.4 STRUCTUUR VAN HET ONDERWIJS

Het kunstvakonderwijs bestaat sinds 1991 uit twee fasen: een vierjarige vakopleiding (de zogenoemde eerste fase) en voortgezette opleidingen van maximaal twee jaar (de tweede fase).¹⁴

Het kunstvakonderwijs verschilt qua structuur in een aantal opzichten van ander hoger onderwijs. Het kunstvakonderwijs selecteert aan de poort, een aantal disciplines heeft structurele vooropleidingen en er zijn voortgezette kunstvakopleidingen. Het systeem van vooropleidingen verschilt per discipline. De disciplines dans en muziek kennen traditioneel een stelsel van vooropleidingen. Bij dans begint de vooropleiding op tienjarige leeftijd (klassiek ballet) of op veertienjarige leeftijd (moderne dans, jazzdans, docent dans). De vooropleiding muziek begint in feite al op de muziekschool of in privé-lessen; structurele vooropleidingen die verbonden zijn aan conservatoria nemen gemiddeld twee jaar in beslag. Daarnaast kennen veel conservatoria een voorziening voor de begeleiding van jong talent. Sommige academies van beeldende kunst en vormgeving bieden (onbekostigde) vooropleidingen of oriëntatiecursussen aan van beperkte duur. Het dramaonderwijs kent instellingsgebonden oriëntatie- en selectiecursussen; per september 1999 wordt in samenwerking met lokale organisaties op twaalf plaatsen in Nederland een oriëntatiecursus aangeboden.

De toelatingsselectie in het kunstvakonderwijs vervult verschillende functies. Selectie maakt het mogelijk aankomende studenten te toetsen op de vaardigheden en bekwaamheden die nodig zijn om de opleiding waarvoor zij inschrijven te kunnen volgen. De beroepen waarop een kunstvakopleiding voorbereidt, stelt immers specifieke eisen ten aanzien van vaardigheden die niet, of in onvoldoende mate, aandacht krijgen in het voortgezet onderwijs en die niet op basis van een vakkenpakket ingehaald kunnen worden. Daarnaast maakt selectie het mogelijk in te grijpen in de samenstelling van de studentenpopulatie. Dit kan van belang zijn voor een adequate inrichting van het onderwijs.

---

¹⁴ Naast bekostigde tweedefaseopleidingen worden ook onbekostigde masteropleidingen aangeboden. Een overzicht van deze opleidingen wordt gegeven in appendix 1.

Een conservatorium, bijvoorbeeld, heeft een specifieke samenstelling van de groep studenten nodig om een evenwichtige orkest- en ensemblepracticum te kunnen realiseren.

De selectie is tot op zekere hoogte aan regels gebonden. De huidige wetgeving (artikel 7.26a WHW) schrijft voor dat voor elke opleiding of differentiatie binnen een opleiding (bijvoorbeeld toneel, kleinkunst, mime en dergelijke) een toelatingscommissie wordt ingesteld. In elke commissie dient een externe deskundige op het desbetreffende gebied uit de beroepspraktijk zitting te hebben. Deze moet een oordeel geven over de inhoud van de selectiecriteria die worden gehanteerd en over de wijze waarop de criteria worden toegepast. Dit oordeel wordt ter kennis gebracht van het instellingsbestuur.

Om de Projectorganisatie in staat te stellen voorstellen ter verbetering van de selectie te doen, heeft het ministerie van OCenW in kaart laten brengen wat de gehanteerde selectie- en beoordelingsmechanismen in het kunstvakonderwijs zijn. Dit onderzoek, dat uitgevoerd werd door het Instituut voor onderwijskundige dienstverlening (IOWO), maakt duidelijk dat de selectieprocedures op instellingsniveau in de meeste gevallen zorgvuldig zijn.¹⁵ Afzonderlijke instellingen hebben hun procedures meestal goed omschreven en kandidaten worden persoonlijk op de hoogte gesteld van de aanname of afwijzing. Landelijk gezien blijken de selectieprocedures onvoldoende transparant en te weinig uniform te zijn. Het bestaan van veel verschillende procedures levert bij kandidaatsstudenten en derden onduidelijkheden op. Over het algemeen koesteren de verschillende instellingen verschillen in selectieprocedures als middel tot profilering. Belangrijke selectiecriteria zijn artistieke kwaliteit en aanleg, technische vaardigheden en motivatie.

Het IOWO heeft de uitkomsten van zijn onderzoek beoordeeld vanuit het gezichtspunt van de kwaliteitscriteria die aan de selectie mogen worden gesteld. Hierbij is gelet op uitvoerbaarheid, transparantie, betrouwbaarheid en objectiviteit, predicatieve validiteit en fraudegevoeligheid. Ten aanzien van de uitvoerbaarheid wordt geconcludeerd dat het selectieproces veel tijd en inzet van personeel vergt - de meeste kandidaten worden afgewezen, veel kandidaten nemen bij verschillende instellingen aan de selectie deel -, maar dat de procedure niettemin belangrijk, nuttig en uitvoerbaar wordt gevonden. Het selectieproces wordt extra belast doordat veel studenten zich bij verschillende opleidingen inschrijven.¹⁶

---

15 IOWO – Instituut voor onderwijskundige dienstverlening, *Selectie in het kunstonderwijs*, onderzoek in opdracht van het Ministerie van OCenW, december 1998. Zie bijlage 3a.

16 Om een indruk te geven van de uitvoeringsbelasting van selectieprocedures kan vermeld worden dat in 1997 bij 12 instellingen met beeldende-kunstopleidingen 7032 toelatingsexamens werden afgenomen, waarna 2813 kandidaten werden toegelaten. Voor muziek ging het om 3582 toelatingsexamens, die 1218 kandidaten met goed gevolg aflegden.

Het IOWO-onderzoek maakt duidelijk dat er mogelijkheden tot verbetering van de selectie zijn wat betreft de landelijke transparantie ten aanzien van selectiecriteria en selectiewijze en wat betreft de efficiency, zowel gezien vanuit de kandidaat als vanuit het onderwijs.

Het IOWO heeft in zijn onderzoek tevens de eindselectie betrokken. Geconstateerd wordt dat bij muziek-, beeldende kunst- en dansopleidingen onafhankelijke externe deskundigen ook in de examencommissie zijn opgenomen. Bij dramaopleidingen is dit zelden het geval.

3.5 ONTWIKKELINGEN

De arbeidsmarkt voor recent afgestudeerden

Over ontwikkelingen op de arbeidsmarkt in de kunstsector kunnen weinig op betrouwbare cijfers gefundeerde uitspraken worden gedaan¹⁷. Op verzoek van de Projectorganisatie is een aantal relevante, maar nog niet eerder geanalyseerde gegevens bij het CBS en het ministerie van OcnW geanalyseerd.¹⁸ De CBS-gegevens laten zien dat het aandeel kunstenaars in het totale aantal werkzame personen in Nederland tussen 1987 en 1996 is gegroeid van 1,1% naar 1,3%. Deze groei is bijna geheel toe te schrijven aan het aantal kunstenaars met een hbo-achtergrond (van bijna 30.000 in 1987 naar ruim 40.000 in 1997), terwijl het aantal kunstenaars met een mbo achtergrond vrijwel gelijk is gebleven. Een belangrijke bron van gegevens over de arbeidsmarktpositie onder pas afgestudeerden van het kunstvakonderwijs vormt de recente *Kunsten-Monitor*, een onderzoek naar de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het kunstvakonderwijs in het studiejaar 1994-1995. Deze laat zien dat 78% van de afgestudeerden ongeveer anderhalf jaar na het afstuderen betaald werk had, al dan niet in combinatie met onbetaald werk.¹⁹ Het gemiddelde maandinkomen van de afgestudeerden was circa 20% lager dan dat van afgestudeerden uit het overig HBO: gemiddeld f 2570 tegenover gemiddeld f 3180. Uit de *Monitor* blijkt dat de meeste afgestudeerden van het kunstvakonderwijs tevreden zijn over hun opleiding. Klachten over de aansluiting van de opleiding op de praktijk hebben vooral betrekking op het omgaan met opdrachtgevers en het zakelijke en financiële verkeer.

---

17 Vgl. SCO-Kohnstamm Instituut en SEO, Arbeidsmarktontwikkelingen in de kunstensector en de aansluiting met het kunstvakonderwijs; november 1998; bijlage 3b bij dit rapport.

18 Deze analyse is getiteld 'Secundaire data-analyses op de terreinen arbeidsmarkt in de kunstensector en het kunstvakonderwijs in de jaren negentig' en vormt bijlage 3c bij dit advies.

19 Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Universiteit Maastricht / Desan Marktonderzoek, *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden in het kunstvakonderwijs. KunstenMonitor 1996*, HBO-raad, juni 1998.

Kwaliteit en studeerbaarheid

De Commissie Wijnen (de tijdelijke adviescommissie 'Beoordeling Projectvoorstellen Studeerbaarheidfonds') signaleert in het algemeen een beweging tot vernieuwing in het hoger onderwijs. Ook het kunstvakonderwijs neemt hier intensief aan deel. In het kader van het Studeerbaarheidfonds zijn vanuit het kunstvakonderwijs 237 projectaanvragen ingediend.²⁰ Met de projecten werd een impuls gegeven aan curriculumvernieuwing, kwaliteitszorg, een betere voorbereiding van studenten op de toekomstige beroepspraktijk en het bereiken van specifieke doelgroepen. Een aantal instellingen heeft een beleid ingezet om meer belangstellenden uit achterstandsgroepen -met name etnische minderheidsgroepen -op de mogelijkheden van het kunstvakonderwijs te wijzen. Voorbeelden van instrumenten zijn specifieke scouting, het aanbieden van speciale voortrajecten en de oprichting van een centrum voor interculturele studies.

Dubbele uitstroom

Als gevolg van de invoering van de tweefasenstructuur in het kunstvakonderwijs heeft aan het eind van het cursusjaar 1994-1995 in het beeldende-kunstonderwijs een dubbele uitstroom plaatsgevonden: het vierjarig curriculum werd in september 1991 ingevoerd, terwijl vanaf die datum het vijfjarig curriculum werd afgebouwd. In de muziek vindt een dubbele uitstroom plaats aan het eind van de cursusjaren 1997-1998 en 1998-1999. Het vierjarig curriculum muziek is ingevoerd met ingang van het cursusjaar 1994-1995 onder gelijktijdige afbouw van de vijf-en zesjarige curricula.

Internationalisering

De Nederlandse overheid stimuleerde een aantal jaren de internationalisering van het onderwijs. Het STIR/HBO-programma (het stimuleringsprogramma internationalisering voor het HBO, 1988-1996) voorzag in financiële middelen om uitwisseling van docenten en studenten mogelijk te maken. Ook het Europese Erasmus-programma, dat inmiddels is ondergebracht in het Socrates-programma, stimuleerde en stimuleert internationale samenwerking. Het kunstvakonderwijs heeft vooral van het STIR-programma gebruik gemaakt.

De meeste, zo niet alle, instellingen hebben inmiddels samenwerkingsverbanden met buitenlandse zusterinstellingen.

Het kunstvakonderwijs in Nederland trekt ook veel reguliere studenten uit het buitenland aan. Van het totaal aantal studenten in de beeldende sector is naar schatting 13% afkomstig uit het buitenland, van wie 4% uit landen buiten de EU/ER.

---

²⁰ 3000 x beter -Slotrapport studeerbaarheidfonds.

Van alle muziekstudenten is gemiddeld 29% afkomstig uit het buitenland (6% buiten EU/ER);

aan de dramaopleidingen studeren gemiddeld 10% buitenlanders (3% buiten EU/ER); bij dans is dat gemiddeld 45% (5% buiten EU/ER).²¹

De instellingen voor kunstvakonderwijs in de grensgebieden vinden reguliere samenwerkingspartners in de naburige landen. Deze partners zijn voor deze instellingen veelal makkelijker bereikbaar dan instellingen in Nederland.

Flexibele leerwegen

Het kunstvakonderwijs blinkt niet uit door flexibiliteit. Het is voor studenten vaak eenvoudiger om een periode aan een zusterinstelling in het buitenland te studeren dan aan een andere afdeling of opleiding binnen de eigen instelling of aan een kunstvakopleiding elders in Nederland. Met uitzondering van het bouwkunstonderwijs dat in *concurrency*-vorm wordt gegeven, is het merendeel van de kunstvakopleidingen voltijds. Alleen in de sector beeldende kunst en vormgeving komt deeltijdonderwijs van een zekere omvang voor. In de overige sectoren is de omvang van het deeltijdonderwijs beperkt. Het gaat op dit moment om 1527 studenten beeldende kunst en vormgeving, 68 studenten in de sectoren dans en drama en 22 muziekstudenten.

Informatie- en communicatietechnologie (ICT)

In het kunstvakonderwijs wordt in toenemende mate van ICT gebruik gemaakt. Daarbij gaat het vooral om toepassingen die als instrument in het werkproces gebruikt worden, en deel uitmaken van het gereedschap van de professionele beroepsbeoefenaar. Er zijn ook speciale voorzieningen gericht op inhoudelijke vernieuwing: de Interfaculteit Beeld en Geluid van de Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Dans in Den Haag, een Faculteit Kunst, Media en Technologie van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht en een voortgezette opleiding Computergraphics van de Hanzehogeschool in Groningen. Maar ook binnen de meer traditionele opleidingen speelt ICT een steeds belangrijkere rol. De gezamenlijke docentenopleidingen in de kunstvakken zijn, in het kader van Prommitt (Commissie Programme on multi media in teacher training) een ICT-project gestart dat gericht is op het schoolvak Culturele en Kunstzinnige Vorming 2. Bovendien richten zij gezamenlijk een nationaal centrum voor leertechnologie in de kunstvakken in, eveneens in het kader van het Prommitt-programma.

---

21 Bijlage bij brief HBO/AS/1997/3185 van 12 mei 1997 aan de voorzitter van de Tweede Kamer.

3.6 BEKOSTIGING

De bekostiging van het kunstvakonderwijs is gestoeld op meerjarige budgetafspraken. Bepalend voor de budgetten is een afgesproken instroompeil dat alleen bij *onderschrijding* budgettaire consequenties heeft in de vorm van een korting. Er wordt gewerkt met drie afzonderlijke prijsniveaus, waarin tevens opslagen voor de vooropleidings- en selectietaken zijn verwerkt. Voortgezette opleidingen worden afzonderlijk bekostigd. Het prijsniveau bedraagt voor beeldende kunst en vormgeving f 9.248, voor muziek f 13.807 en voor theater (dans, drama en film-televisie) f 25.243.

Wanneer het afgesproken instroompeil niet kan worden gehaald -bij een tekort aan aanmeldingen van aspirant-studenten met voldoende kwaliteit -, blijkt het voor instellingen verleidelijk te zijn om ter vermijding van kortingen ook studenten toe te laten die niet aan de kwaliteitseisen voldoen. De budgetten van het kunstonderwijs staan de laatste jaren sowieso onder druk door de toenemende studentenaantallen in de rest van het HBO. Doordat het budget voor het gehele HBO gelijk blijft, leidt deze toename tot een algemene verlaging van de prijs per student, die ook wordt toegepast op het kunstvakonderwijs, ongeacht het feit dat de studentenaantallen in deze sector niet toenemen. Als een kunstvakopleiding extra studenten boven het afgesproken instroompeil toelaat, leidt dit overigens niet tot een verhoging van de budgetten. De ongewisheid over het beschikbare budget door invloeden van buitenaf, is voor de instellingen problematisch, te meer omdat budgetbijstellingen meestal pas in de loop van het begrotingsjaar bekend worden.

De financiële druk zal verder toenemen als gevolg van een bezuiniging van f 25 mln die zonder beleidsmatige grond aan het kunstvakonderwijs is opgelegd. Deze tussentijdse bezuiniging was niet aangekondigd in het HOOP van 1996 en staat los van het proces van inhoudelijke herstructurering. In afwachting van de uitkomsten van het Project Kunstvakonderwijs heeft de Tweede Kamer verzocht de bezuinigingsmaatregel op te schorten, maar de staatssecretaris heeft de Kamer recentelijk maatregelen ter kennis gebracht die de komende jaren moeten leiden tot effectuering van de taakstelling.

3.7 KOSTEN VAN HET KUNSTVAKONDERWIJS

Bekostigd onderwijs²²

Het totale budget voor het bekostigde onderwijs (inclusief tweedefaseopleidingen) bedraagt kf 288.687. Hierin zijn niet de Kunstenplanbijdragen voor de tweede fase theater en de tweede fase film en televisie opgenomen. Dit bedrag is als volgt samengesteld:

discipline	budget	aantal studenten
muziek	kf 99.235	4.920
theater (inclusief film en televisie)	kf 58.337	1.669
beeldende kunst en vormgeving	kf 123.534	9.595
bouwkunst	kf 7.581	530
totaal	kf 288.687	16.714

Verwant onderwijs

De opleiding docent euntmie van de Hogeschool Helicon, locatie Den Haag heeft 90 studenten en een budget van kf 934. De opleiding Kunst en Techniek van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht wordt gevolgd door 336 studenten, die tezamen een budget van kf 3.454 genereren.

De opleiding expressie door woord en gebaar wordt door drie instellingen aangeboden; het gaat daarbij om in totaal 242 studenten en een budget van kf 2.521. De zeven tweedegraads tehatex-opleidingen hebben in totaal 2.430 studenten, waarmee een budget van kf 21.985 is gemoeid.

Overige voorzieningen

De Rijksbijdrage aan de werkplaatsen beeldende kunst en vormgeving bedraagt in totaal kf 11.954. Verder kunnen hier nog de rijksbijdragen vanuit het Kunstenplan aan de tweede faseopleidingen theater en film/televisie worden vermeld -in totaal kf 850.

3.8 REGELGEVING

De regelgeving voor het kunstvakonderwijs wordt bepaald door de Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek (WHW). Op een aantal punten zijn uitzonderingsbepalingen geformuleerd. Deze betreffen de toelating, de voortgezette opleidingen, de centrale registratie van aanmeldingen en de vooropleidingen.

---

22 Bron: Rijksbijdragebrieven, maart 1999. De budgetten zijn inclusief budget-wachtgeldkorting. Geen rekening kon worden gehouden met specifieke verrekeningen.

De instellingen blijken met sommige consequenties van de regelgeving moeilijk uit de voeten te kunnen. Zo ervaren veel instellingen het als problematisch dat de studielast moet worden uitgedrukt in studiepunten, waarbij een punt gelijk staat aan veertig uur studie. Investerings in tijd blijken, ook bij goede studenten, niet altijd tot het gewenste resultaat te leiden en veel studenten blijken meer tijd in hun opdrachten te (moeten) steken dan vooraf kan worden begroot. Het uitdrukken van studieonderdelen in studiepunten maakt dat er nauwelijks mogelijkheden zijn om individuele projecten uit te breiden als daar aanleiding toe is. Bovendien gaat het systeem van studiepunten uit van minimumniveaus, terwijl van kunststudenten wordt verwacht dat ze streven naar een maximumniveau.

Recentelijk heeft het ministerie een ontwerpregeling *Aanvullende eisen kunstvakonderwijs* aan de hogescholen voorgelegd, ondanks het verzoek van de Projectorganisatie aan het departement te wachten op haar voorstellen betreffende selectiesystematiek en criteria. De hogescholen hebben bij monde van de HBO-raad hun verbazing uitgesproken over het feit dat met het uitbrengen van de ontwerpregeling de advisering van de Projectorganisatie in tijd en inhoud wordt doorkruist.

Net als het overige hoger onderwijs ondervindt het kunstvakonderwijs veel beperkingen van de huidige CAO-regeling. In de loop van de tijd zijn dusdanig vaste rechtposities ontstaan dat de gewenste flexibiliteit van het onderwijs daar ernstig door wordt belemmerd.

Voor wat betreft de instelling van voortgezette opleidingen op het gebied van de muziek geldt een specifieke wet.²³ Hierin is geregeld dat de voortgezette muziekopleidingen van verschillende instellingen in een samenwerkingsinstituut worden ingebracht. De instellingen dienen alle bevoegdheden die bij of krachtens de WHW met betrekking tot de opleiding aan het instellingsbestuur zijn toegekend, over te dragen aan het bestuur van het samenwerkingsinstituut. Een aantal betrokken instellingen heeft bewaaren tegen het overdragen van alle bevoegdheden. Men heeft echter geen bezwaar tegen artikel 8.1 van de WHW, dat regelt dat er samenwerkingsinstituten kunnen worden opgericht. De betrokken instellingen kunnen volgens dit artikel zelf bepalen welke bevoegdheden zij overdragen aan het bestuur van het samenwerkingsinstituut. In het onderhavige geval schrijft de wet echter voor dat zij *alle* bevoegdheden moeten overdragen.²⁴

---

23 Wet van 14 mei 1998, houdende voorschriften betreffende onder meer instelling van voortgezette kunstopleidingen op het gebied van de muziek met ingang van het studiejaar 1998/1999, Staatsblad 1998, 281.

24 Idem.

De studiefinanciering voor studenten aan voortgezette kunstvakopleidingen is onbevredigend geregeld. Alleen studenten die aansluitend op een initiële opleiding tot de tweede fase worden toegelaten, komen voor studiefinanciering in aanmerking, zij het slechts voor één jaar.

De instellingen menen dat voor het volgen van een tweejarig curriculum ook twee jaar studiefinanciering beschikbaar zou moeten zijn. Bovendien achten zij het noodzakelijk dat er voor deelnemers die niet aansluitend op het initiële onderwijs tot de tweede fase worden toegelaten een voorziening bestaat.

3.9 BEELDEN VAN HET KUNSTVAKONDERWIJS

Drie bronnen geven inzicht in de beelden die er van het kunstvakonderwijs bestaan: de brief van 12 mei 1997 over het kunstvakonderwijs van de toenmalige staatssecretaris voor cultuur, visitatierapporten en de *Kunsten-Monitor 1996*. Om een idee te krijgen van de oordelen van studenten en recent afgestudeerden heeft de Projectorganisatie dit onderwerp ook aan de orde gesteld in de studentenpanels. Opvattingen en standpunten van de beroepspraktijk werden verzameld in het kader van de werkzaamheden aan de beroepsprofielen. Beeldvorming en feitelijke waarneming zijn in een aantal gevallen moeilijk te ontwarren. Het gaat hier niet om het oordeel of de mening van de Projectorganisatie maar om een inventarisatie van wat er aan beelden bestaat. Tenslotte is ook *beeldvorming* is een reël gegeven.

De politiek

In zijn brief aan de Tweede Kamer van 12 mei 1997 stelt de toenmalige staatssecretaris A. Nuis dat zich in het bestel van het kunstvakonderwijs knelpunten voordoen die de reikwijdte van afzonderlijke instellingen te boven gaan.²⁵ De staatssecretaris constateert allereerst dat het onderwijsaanbod ondoorzichtig en zeer versnipperd is. In de tweede plaats meent hij dat het onderwijsaanbod in kwalitatief en kwantitatief opzicht onvoldoende aansluit op de beroepspraktijk. Conferenties en overleggen met de kunstpraktijk hadden hem dit duidelijk gemaakt. Maar hij wijst er ook op dat een onevenredig hoog percentage aan kunstenaars een beroep op de bijstand doet en dat kunstenaars een relatief slechte inkomenspositie hebben.

---

25 Brief van staatssecretaris A. Nuis aan de voorzitter van de Tweede Kamer d.d. 12 mei 1997, kenmerk HBO/AS/1997/3185); bijlage 4a bij dit rapport.

Verder meent de staatssecretaris dat het kunstvakonderwijs onvoldoende in staat is om snel en effectief op nieuwe ontwikkelingen in te spelen en steeds meer onderwijsinstellingen geconfronteerd worden met een kritische ondergrens van inhoudelijke en bedrijfsmatige doelmatigheid.

Visitaties

De disciplines binnen het kunstvakonderwijs die tot op heden gevisiteerd zijn, zijn dans, drama en beeldende kunst en vormgeving (inclusief film-en televisie-vormgeving en museologie).²⁶ Het bouwkunstonderwijs is verschillende malen -ook internationaal -doorge- licht. Veel oordelen hebben betrekking op details en zijn daardoor te specifiek om hier te worden vermeld. Bovendien kunnen er, vanwege het ontbreken van welgedefinieerde toetsingskaders, vraagtekens bij de betrouwbaarheid van de visitaties worden gezet. Het is veelal niet duidelijk welk kader de visitatiecommissies hebben gehanteerd en aan de hand van welke criteria zij tot hun oordeel over de opleidingen gekomen zijn.²⁷

Eén van de meer algemene oordelen was de constatering van de Visitatiecommissie Beeldende Kunst en Vormgeving dat het onderwijsaanbod op dit terrein teveel versnipperd was. Deze bevinding was voor het Overleg Beeldende Kunstonderwijs aanleiding om de samenstelling en inhoud van dit onderwijs aan een onderzoek te onderwerpen.²⁸ Dit onderzoek mondde uit in de aanbeveling vijf regio's te vormen: West-Noord, West-Zuid, Noord-Oost, Oost-Nederland en Zuid-Nederland. Binnen deze regio's zouden samenwer- kingsafspraken moeten worden gemaakt en afstemming moeten plaatsvinden.

---

26 Voorlichtingsdienst HBO-raad, *Report of the visitation committee professional dance education in the Netherlands*, Sectorale kwaliteitszorg hbo 2, februari 1991, Den Haag; Voorlichtingsdienst HBO-raad, *Een dans leren, rapport van de Evaluatiecommissie dansopleidingen*, december 1993, Den Haag; Voorlichtingsdienst HBO-raad, *Het ambacht der vernieuwing*, Eindrapport van de visitatiecommissie drama-opleidingen, Sectorale kwaliteitszorg hbo 6, juni 1992, Den Haag; Voorlichtingsdienst HBO-raad, *differentiatie en profilering, Eindrapportage van de visitatiecommissie beeldende kunst en vormgeving*, Sectorale kwaliteitszorg hbo 30, september 1996, Den Haag.

27 Dit geldt niet voor de beoordeling van het bouwkunstonderwijs, omdat hier de Wet op de Architectentitel houvast geeft.

28 Overleg Beeldende Kunstonderwijs (OBK), *Passpoort-OBK -profilering + afstemming + spreiding + samenwerking*, mei 1997.

Studenten en recent afgestudeerden

In de panels die de Projectorganisatie heeft georganiseerd, brachten studenten en recent afgestudeerden de volgende oordelen naar voren:

-Het opleidingsaanbod en de kwaliteit van de opleidingen is voor studenten onvoldoende doorzichtig. Het is voor hen vrijwel ondoenlijk om er achter te komen welke opleidingen en opleidingsonderdelen waar en op welk niveau kunnen worden gevolgd. De student heeft het overzicht vaak pas als hij een opleiding heeft afgerond.

-Er zijn geen duidelijke curricula en profielen. De studenten achten het gewenst dat die er wel komen.

-Het is vrijwel onmogelijk om studieonderdelen aan andere instellingen te volgen.

De studenten pleiten ervoor dat de mogelijkheden hiertoe worden uitgebreid.

-De selectie aan de poort is onvoldoende en wordt teveel geregeerd door de financiële noodzaak een bepaald volume aan studenten te hebben. Het gevolg daarvan is dat het gemiddelde prestatieniveau matig is en dat de motivatie over de brede linie te wensen overlaat. Dit werkt belemmerend voor studenten die wel talentvol of gemotiveerd zijn.

-De opleidingen besteden te weinig aandacht aan de voorbereiding op de beroepspraktijk.

Het is de studenten onvoldoende duidelijk welke kwaliteiten en vaardigheden vereist zijn

-vakmatig en wat betreft persoonlijkheid en attitude- en hoe de beroepspraktijk qua mechanismen werkt.

-De gemiddelde kwaliteit van de docenten wordt matig gevonden. Het vigerende systeem van rechtsposities is daar mede debet aan. De docentencorpsen vergrijzen. Jonge docenten worden, ongeacht hun prestaties, bij krimp het eerst ontslagen. Menig docent heeft te weinig (of zelfs geen) voeling met de actuele beroepspraktijk.

Volgens de *Kunsten-Monitor 1996* vindt ongeveer de helft van de recent afgestudeerde beeldend kunstenaars en vormgevers dat in de opleiding meer aandacht besteed kan worden aan vaktheoretische kennis en recente ontwikkelingen in het vakgebied. Zij pleiten daarnaast voor een sterkere nadruk op de verwerving van inzicht in de toepassingsmogelijkheden van materialen, hulpmiddelen en constructies, waarbij de informatie- en communicatietechnologie niet vergeten mag worden. Verder mag er meer aandacht zijn voor het verwerven van inzicht in de bedrijfsvoering en in wettelijke regelingen die op het vakgebied van toepassing zijn. Naar het oordeel van het merendeel van de afgestudeerden werd in hun opleiding te weinig aandacht besteed aan het leren omgaan met opdrachtgevers en cliënten, en aan vaardigheden die daarbij een rol spelen, bijvoorbeeld mondeling presenteren, onderhandelingstechnieken en commerciële vaardigheden.

Afgestudeerden in de podiumkunsten vinden dat in hun opleiding meer aandacht besteed kan worden aan onderhandelingstechnische en commerciële vaardigheden, het plannen, coördineren en organiseren van activiteiten en het onderhouden van contacten met opdrachtgevers, cliënten en leerlingen. Volgens hen verdienen ook nauwkeurigheid en zorgvuldigheid, loyaliteit, integriteit, omgaan met belangentegenstellingen, systematische reflectie, terugkoppeling en feedback meer aandacht.

Overigens blijkt dat, ondanks de bevindingen dat sommige aspecten tijdens de opleiding meer aandacht zouden mogen krijgen, de tevredenheid van afgestudeerden over de destijds gemaakte keuze groot. 87% van alle afgestudeerden zou achteraf bezien voor dezelfde kunstopleiding kiezen.

De beroepspraktijk

Bij het opstellen van de beroepsprofielen werden de projectleiders met een veelheid aan opinies over de opleidingen geconfronteerd. Daaruit kunnen enkele hoofdpunten worden gedestilleerd.

BEELDENDE KUNST

Beroepsbeoefenaren pleiten ervoor om in de opleiding tot beeldend kunstenaar meer nadruk te leggen op het aanleren van een reflectieve, kritische houding bij de studenten ten opzichte van de eigen verrichtingen en het eigen werk. Bespiegeling en een kritische houding -dat is ook het vermijden van vrijblijvendheid -zijn volgens velen onontbeerlijk om in de praktijk vooruitgang te boeken. Volgens sommigen zouden de opleidingen meer aandacht kunnen schenken aan de bedrijfsmatige kanten van het kunstenaarschap, anderen menen dat reeds bestaande studieonderdelen die hierop inspelen beter in de opleidingen verankerd kunnen worden. Zij wijzen erop dat de aandacht voor bedrijfsmatige aspecten ofwel te vroeg komt (als studenten de inzichten nog niet in de praktijk kunnen brengen) ofwel te laat (als zij zich volledig concentreren op hun eindexamenwerk).

Gesuggereerd wordt deze studieonderdelen buiten de opleiding te plaatsen; een half jaar na de opleiding blijkt de informatie voor de (inmiddels afgestudeerde) studenten het meest relevant te zijn.

VORMGEVING

Ontwerpbureaus signaleren dat de opleidingen weinig echte specialisten en generalisten afleveren, terwijl daar in de praktijk juist behoefte aan is. Veel afgestudeerden hebben geen nauw afgebakend vakgebied, maar kunnen ook het gehele ontwerpvak niet goed overzien. Om hierin verandering te brengen, zouden opleidingen meer richting kunnen geven aan het uitdiepen van onderwerpen en technieken en meer ruimte kunnen bieden voor samenwerking, uitwisseling met verwante opleidingen en gemeenschappelijke, grensoverschrijdende projecten.

Een oordeel waar consensus over bestaat, is dat studenten meer kennis mag worden bijgebracht over het beroep waarvoor ze worden opgeleid. In de opleidingen zou meer aandacht nodig zijn voor (project)management en het verwerven van inzicht in opdrachtsituaties (omgang met de opdrachtgever, maar ook het interpreteren van opdrachten). Daarnaast zouden meer stimulansen nodig zijn om studenten aan te zetten tot het ontwikkelen van een scherpe visie op hun toekomstig beroep.

DANS

In de beroepspraktijk blijkt dat dansers te veel op basis van gevestigde technieken en dansvormen worden opgeleid. Een brede basisvorming, met daarin ook aandacht voor niet gevestigde technieken en (niet-westerse) dansvormen die minder de nadruk legt op specialismen – overigens wel met behoud van diversiteit –, zou de flexibiliteit en inzetbaarheid van dansers ten goede komen. Ook zouden de opleidingen zich meer kunnen richten op de productieprocessen: het tot stand komen van voorstellingen, waarbij ook van nieuwe media, licht, geluid, enzovoorts gebruik wordt gemaakt. Hierdoor kan meer in combinatie met andere disciplines worden gewerkt, maar ook meer aandacht worden besteed aan teamwork: een danser moet in groepen van verschillende samenstelling kunnen samenwerken met anderen.

Zowel de opleidingen als de beroepspraktijk zijn van mening dat er te weinig voorzieningen zijn om de overgang van opleiding naar beroepspraktijk als het ware organisch en succesvol te laten verlopen. Men pleit voor coaching van pas afgestudeerden, begeleiding in werkplaatsen en begeleiding bij gezelschappen.

THEATER/DRAMA

Het is opvallend dat de beroepspraktijk een tamelijk afstandelijke houding heeft ten opzichte van de opleidingen, maar zich wel zorgen maakt over de inhoud en kwaliteit ervan. Hoofdpunt van zorg is de kloof tussen opleiding en beroepspraktijk. Die zou men graag verkleinen door structurele samenwerking. Een traject van verdere training binnen de gezelschappen in samenwerking met de opleidingen heeft dan de voorkeur boven het aanpassen van de opleidingen zelf.

Vanuit de beroepspraktijk klinkt het verwijt aan het theateronderwijs dat de regieopleiding nog steeds niet goed gestructureerd is. Na of naast de primaire opleiding is er behoefte aan een postacademische voorziening voor regie.

MUZIEK

De beroepspraktijk is van mening dat afgestudeerde conservatoriumstudenten te weinig worden voorbereid op het gegeven dat musici veelal in een gemengde beroepspraktijk werken: een praktijk van zowel uitvoeren als doceren. Heel vaak geven uitvoerende musici in de rol van docerend musicus ook les aan beginners, gevorderden of aan vakstudenten in het desbetreffende instrument (of zang). Als uitvoerend musicus spelen zij in orkesten, ensembles, combo's, salonorkesten, enzovoorts. Zo verrichten zij een scala aan activiteiten in een grote variëteit aan professionele, maar onderling verschillende settings, waarin verschillende niveaus gelden.

De gesegmenteerdheid en de verkokering van de opleidingen is voor de beroepspraktijk een punt van kritiek. De veelheid aan muziekinhoudelijke en maatschappelijke mogelijkheden en ontwikkelingen, en het feit dat de eisen die aan toekomstige musici gesteld worden in alle richtingen toenemen, betekent dat het muziekvakonderwijs vooral zal moeten zoeken naar vormen van integratie van alle deelaspecten.

AUDIOVISUEEL

De beroepspraktijk is van mening dat het aanbod aan kunstvakopleidingen gericht op de audiovisuele sector onevenwichtig is. Opleidingen gericht op televisie (meer-camera techniek) en radio zijn afwezig. De oorzaak is dat de opleidingen die er zijn, zich betrekkelijk eenzijdig richten op deelsectoren: film (één-camera techniek) en nieuwe media. Buiten het kunstvakonderwijs verzorgt de Media Academie korte cursussen gericht op televisie en in mindere mate op radio. Het nadeel van de verkokering is dat er voor studenten weinig mogelijkheden zijn om over de grenzen van het eigen vakgebied heen te kijken.

Onder invloed van de digitale techniek zullen naar verwachting de klassieke scheidslijnen tussen de verschillende media gaan vervagen. Voor speelfilms en televisie worden beeldmanipulatie- en animatietechnieken gebruikt, computerspelletjes worden filmischer, interactieve televisie en speelfilm liggen in het verschiep. De beroepspraktijk is van mening dat het kunstvakonderwijs een voortrekkersrol zou moeten vervullen bij het exploreren van nieuwe mogelijkheden en het experimenteren met nieuwe technieken, maar vraagt zich tegelijkertijd af of de huidige opleidingen in staat zijn de ontwikkelingen bij te houden. Een punt van kritiek van met name de (grote) commerciële televisieproducenten is dat zij met grote moeite aan personeel kunnen komen. De uitstroom vanuit het kunstvakonderwijs voor met name televisie is ontoereikend.

DOCENTEN

In een aantal gevallen schort het aan voldoende praktijkvoorbereiding: de stages die moeten voorbereiden op zowel de diversiteit binnen het reguliere onderwijs (van vbo tot hbo) als op de buitenschoolse kunsteducatie zijn te beperkt.

Vanuit de buitenschoolse beroepspraktijk vindt men bovendien dat meer aandacht aan cultureel ondernemerschap en aan 'klantgericht werken' besteed kan worden. Ook zou de multiculturaliteit van de samenleving meer aan bod moeten komen. Interdisciplinair werken en vooral ook vakoverstijgend samenwerken met anderen verdient meer aandacht in de opleidingen.

De opleidingen

De opleidingen zelf zijn van mening dat op een aantal punten verbetering mogelijk en gewenst is. Dit wordt geïllustreerd door het grote aantal projecten dat in het kader van het Studeerbaarheidfonds is ingediend. Tijdens de toetsingsconferenties werd gepleit voor ont-schotting: meer samenwerking en meer dwarsverbanden tussen de verschillende opleidingen en afstudeerrichtingen.

De opleidingen zijn daarnaast voorstander van versterking van de relatie met de beroepspraktijk. De realisatie daarvan verloopt moeizaam, doordat de beroepsbeoefenaren al veel verschillende taken te verrichten hebben. De opleidingen wijzen erop dat al op veel fronten, in verschillende disciplines, samenwerking plaatsvindt.

Vermeldenswaard is het resultaat van een gezamenlijk initiatief van de docentenopleidingen dans, die onlangs overeenstemming hebben bereikt over een set landelijke eindtermen.

Opleidingen vragen erkenning en ruimte voor een specifiek kenmerk van het kunstvakonderwijs, namelijk onderzoek en experiment gericht op het uitbreiden van artistieke - uitdrukkingsvormen en het toepassen daarvan. Dit soort onderzoek heeft namelijk, in tegenstelling tot beschouwend, theoretisch onderzoek, geen pendant in het wetenschappelijk onderwijs waar qualitate qua nieuwe wetenschappelijke inzichten ontwikkeld worden. Aangezien artistieke vaardigheden en uitdrukkingsvormen onmiskenbare facetten van de kunstbeoefening betreffen, zou de functie van onderzoek en experiment binnen het kunstvakonderwijs haar plaats moeten krijgen. Daarmee kan het onderwijs ook effectiever bijdragen aan de ontwikkeling van de disciplines.

4 Omgevingsanalyse

4.1 INLEIDING

De Projectorganisatie Kunstvakonderwijs heeft in samenwerking met het Walter Maas Huis, parallel aan de ontwikkeling van de beroepsprofielen en startkwalificaties, een serie toekomstgerichte verkenningen uitgevoerd naar de mogelijke invloeden van maatschappelijke krachten op het kunstvakonderwijs. De resultaten van deze verkenningen dienden als vertrekpunt bij het ontwikkelen van het nieuwe stelsel. Een belangrijk uitgangspunt van het project was dat het toekomstige kunstvakonderwijs niet alleen een effectieve interne organisatie dient te hebben, maar ook sterk in de maatschappij verankerd moet zijn. Een hechte band tussen het kunstonderwijs en andere onderdelen van de maatschappij, zo is de verwachting, zal kunstenaars voortbrengen die, wellicht eenvoudiger dan nu het geval is, een plaats in de maatschappij weten te verwerven en vanuit die positie tal van positieve bijdragen aan die maatschappij kunnen leveren.

De inzet van de verkenningen, die de vorm van *expertmeetings* hadden, was niet zozeer om de maatschappelijk ontwikkelingen zélf beter of vollediger in kaart te brengen, maar juist om de relevantie van bepaalde *driving forces* voor het kunstvakonderwijs te onderzoeken. De deskundigen die aan de *meetings* deelnamen, werd gevraagd hun specifieke kennis over bepaalde maatschappelijke ontwikkelingen te *matchen* met de bevindingen van de projectleiders van de Projectorganisatie, die op hetzelfde moment bezig waren de ontwikkelingen in de beroepspraktijk in kaart te brengen, en op basis daarvan een beeld te schetsen van de mogelijke effecten van de maatschappelijke krachten op het kunstvakonderwijs.²⁹ De vraagstelling in de bijeenkomsten was meerledig: wat zijn de te verwachten effecten en invloeden van dynamische maatschappelijke krachten op de kunsten zelf, op de eisen die aan kunstenaars en kunstdocenten worden gesteld, op het denken over de vormgeving van het kunstonderwijs en op de maatschappelijke positionering en profilering van de instellingen voor kunstvakonderwijs.

De omgevingsanalyse die hier in kort bestek gepresenteerd wordt, probeert op basis van antwoorden op deze vragen inzicht te verschaffen in de invloed en effecten die de bestudeerde ontwikkelingen op het kunstvakonderwijs kunnen hebben, en in de mogelijke consequenties die daaruit voortvloeien voor een stelsel voor het kunstvakonderwijs

---

²⁹ Appendix 4 geeft een overzicht van de deelnemers aan deze meetings en de thema's die zij aan een analyse onderworpen hebben.

Waar dat mogelijk was, is gebruik gemaakt van de informatie uit de beroepsprofielen om de gesignaleerde ontwikkelingen beter te kunnen duiden, verklaren en illustreren.³⁰

4.2 ONTWIKKELINGEN IN DE KUNSTEN

De veranderende relatie tussen kunst en maatschappij

De relatie tussen kunst en maatschappij is de laatste decennia ingrijpend veranderd. Een blik op de historische ontwikkelingen maakt het mogelijk een aantal van die veranderingen te traceren.³¹ De hedendaagse kunstbeoefening vindt haar oorsprong in de burgermaatschappij van de negentiende eeuw. De kunstenaars van toen, zelf vaak afkomstig uit de gegoede burgerij, zetten zich af tegen de dominante stromingen in hun tijd en tegen de gangbare leef- en denkwijzen van de burgerlijke samenleving als geheel. Hoewel de kunstenaars met hun afwijkende en afwerende werk de samenleving aanvankelijk op afstand hielden -hun werk werd aanvankelijk met afkeuring en scepsis tegemoet getreden- nam na verloop van tijd de interesse voor actuele kunst toe. Zo zeer zelfs dat de kunsten halverwege de twintigste eeuw, met de komst van musea voor moderne en hedendaagse kunst, de opmars van de wetenschappelijke bestudering van de moderne kunst en de stichting van concertzalen en ensembles voor moderne muziek, geïstitutionaliseerd raakten. De burger drong daarmee het domein van de autonome vrijheid van de kunsten binnen, en zelfs de meest extreme uitingen konden hem niet langer op afstand houden. De mogelijkheden van de kunsten als afweer tegen de maatschappij raakten uitgeput, en als reactie richtte de kunst de aandacht op zichzelf. Die zelfbespiegeling leidde tot het opheffen, in elk geval extreem verleggen, van de grenzen van de kunst, maar ook tot de vorming van nieuwe ivoren torens: de theoretisering en specialisering, die men ook in andere domeinen van de samenleving van de jaren zeventig en tachtig aantreft, maakten het voor de leek steeds moeilijker de kunst te volgen. Zo leidde de zelfbespiegeling enerzijds tot vermeende vervlakking (het 'varken' van Koons), anderzijds tot de vorming van onneembare, door velen als esoterisch beschouwde vestingen.

---

30 Voor diep gravende analyses van deze ontwikkelingen wordt verwezen naar de verslagen van de expertmeetings, die als afzonderlijke bijlagen 2a t/m i bij dit rapport verschijnen. Meer gedetailleerde beschrijvingen van de ontwikkelingen in de verschillende kunstsectoren en beroepen zijn te vinden in de beroepsprofielen (bijlagen 1b t/m g).

31 Deze beknopte historische schets is mede gebaseerd op 'Anbeek is 'pop', Offermans is 'gek' van F. Ruiter en W. Smulders, in *Literatuur*, jrg. 16, nr. 2, p. 108-111, waarvoor onder meer gebruik gemaakt is van A. Heumakers, *Schoten in de concertzaal*, Amsterdam, 1993 en R. Safranski, *Het kwaad; drama van de vrijheid*, Amsterdam 1998.

De maatschappij zelf veranderde ook. Vanaf het eind van de jaren zestig nam, met de opkomende welvaart, de vrijheid op alle denkbare gebieden toe. De kunstwereld raakte haar monopolie op vrijheid kwijt, het domein van de kunsten verloor haar functie als 'verheven', maar tegelijkertijd 'dwarse' vrijhaven voor de samenleving. In de huidige situatie zijn de grenzen tussen kunst en andere menselijke uitingsvormen, die bijvoorbeeld gericht zijn op vermaak, aan het vervagen, evenals de grenzen tussen autonome kunst en toegepaste kunst. Het lijkt erop dat de kunstenaar bezig is een nieuwe positie in te nemen, waarin hij - al dan niet als cultureel ondernemer - vanuit zijn artistieke vermogen in verschillende aspecten van de samenleving participeert, van de culturele sector tot de vermaaksindustrie en van de welzijnssector tot de technologie.

Welke betekenis heeft deze vermaatschappijking van de kunsten voor het onderwijs? Als de geschetste ontwikkeling doorzet, zullen de instellingen steeds meer studenten opleiden die op steeds meer terreinen van de maatschappij werkzaam zullen zijn. Het is daarom zaak dat de instellingen zich rekenschap geven van de bredere maatschappelijke context van de kunstbeoefening, maar dat is niets nieuws. Het zijn, ook in het verleden, vaak juist de opleidingen geweest die voeding gaven aan de belangstelling voor maatschappelijke kwesties. In de huidige situatie is het echter bovenal wenselijk dat de instellingen een positie innemen ten opzichte van de maatschappelijke wensen en behoeften en, voor zover dat relevant is, samenwerking aangaan met personen, organisaties en projecten die de toekomstige kunstenaars kennis kunnen laten maken met de steeds gedifferentieerdere werkterreinen in de maatschappij. Het heeft er alle schijn van dat het toepassingsgebied van de kunsten daarbij niet breed genoeg kan worden opgevat.

Kunstenaars in de netwerksamenleving

De opkomst van de netwerksamenleving, waarin de ordening vooral bepaald wordt door tijdelijke functionele verbanden, heeft voor de kunstwereld tegenstrijdige consequenties. Enerzijds doet ze de autonome positie van de kunsten wankelen - men verwacht van de kunstenaar aandacht voor ondernemen en een strategische omgang met zijn cultureel kapitaal -, anderzijds wordt juist op kunstenaars die vanuit een autonome positie werken een beroep gedaan om, op basis van hun onconventionele zienswijzen, maatschappelijke projecten te inspireren, en nieuwe wegen voor vastgeroeste kwesties te verkennen. Kunstenaars krijgen een rol als 'creative thinker', die betrokken kan worden bij maatschappelijke projecten waarvoor verbeeldingskracht een vereiste is, bijvoorbeeld de ontwikkeling en 'humanisering' van stedelijke gebieden. Maar ook het bedrijfsleven doet een beroep op kunstenaars, bijvoorbeeld voor het uitdenken van merken en producten en zelfs als inspiratiebron voor het management van complexe organisatieprocessen.

Aldus wordt de kunstenaar, die traditioneel werd opgeleid voor een ambachtelijk vak, ook min of meer door de praktijk gedwongen om flexibel om te gaan met zijn vaardigheden, waarbij hij voor de uitdaging staat zijn artistieke waarden te behouden en ze - in steeds wisselende situaties, die steeds andere toepassingen vereisen - in de praktijk te brengen.

In de netwerkmaatschappij verricht de kunstenaar zijn werkzaamheden steeds vaker in tijdelijke (inter- en multidisciplinaire) samenwerkingsverbanden. Theaterproducties worden opgezet vanuit een breed geschakeerd collectief. Dansvoorstellingen zijn het product van een team van specialisten met verschillende discipline achtergronden (choreografen, componisten, muzikanten, vormgevers, beeldend kunstenaars, softwarespecialisten en wetenschappers). Hetzelfde geldt voor videoclip, films en omroepproducties, en in de vormgeving ziet men ontwerpers nauw samenwerken met copywriters, marketeers, organisatiedeskundigen en softwarespecialisten.

Een ander kenmerk van de kunsten in de netwerkmaatschappij is de opkomst van de gemengde beroepspraktijk, waarin de kunstenaar twee of meer disciplines beoefent, zowel autonoom als toegepast werk maakt, of het kunstenaarschap met een ander beroep combineert. Relatief veel uitvoerend musici zijn werkzaam als docent, theatermakers werken als trainer en beeldend kunstenaars werpen zich op als curator. Vooral jonge kunstenaars blijken steeds vaker de autonome beroepsuitoefening te combineren met werk voor commerciële opdrachtgevers, bijvoorbeeld uit de reclame- of de mediawereld. Hun werk leidt tot het vervagen van de afbakening tussen *high* en *low culture* en tot een vervloeiing van disciplines, waarvan steeds meer hybride vormen ontstaan, in het bijzonder op het snijvlak van autonome en toegepaste kunst.

De consequenties van deze ontwikkelingen voor het kunstvakonderwijs zijn talrijk. In de kern sluiten ze aan bij de consequentie die in de voorgaande passage is geschetst: de studenten moeten worden voorbereid op een beroepspraktijk waarin ze op diverse terreinen van de samenleving werkzaam zullen zijn. De netwerkmaatschappij maakt daarbij dat van kunstenaars, overigens net als van anderen, een flexibele houding wordt verwacht. De mogelijkheden die de netwerksamenleving kunstenaars biedt om zichzelf, bijvoorbeeld in een gemengde beroepspraktijk, te ontplooiën, zal ook nieuwe eisen stellen aan hun vermogens. Er zal een zwaarder beroep worden gedaan op zakelijke en communicatieve vaardigheden, en vaak zal ook een bredere artistieke inzet worden verlangd. De uitgangssituatie zal voor de opleidingen echter niet veranderen: om op meer dan één terrein succesvol te kunnen zijn, zullen kunstenaars vooraleerst een gedegen discipline scholing moeten hebben gehad.

Verbindingen tussen disciplines

De verschillende sectoren in de kunst lijken steeds meer op elkaar betrokken te raken. Vooral onder jongere kunstenaars is er een toenemende tendens tot samenwerking, en het lijkt momenteel minder eenvoudig dan voorheen om kunstwerken tot afgebakende disciplines te herleiden. In de beroepsprofielen is de tendens tot verbinding, die soms zelfs neigt naar vervloeiing en vermenging, beschreven in termen van raakvlakken en overlappingsen. Die kunnen vanuit verschillende invalshoeken zichtbaar worden gemaakt:

-vanuit het kunstwerk: kunstwerken zijn steeds vaker multi-interpretabel en kunnen steeds vaker tot meer dan één discipline gerekend worden (bijvoorbeeld de film als onderdeel van de beeldende kunst en de cinema)

-vanuit de kunstenaar: kunstenaars verrichten steeds vaker activiteiten die traditioneel tot het domein van een ander kunstberoep gerekend worden (bijvoorbeeld: een performance-kunstenaar gebruikt dans om tot een beeldend kunstwerk te komen)

-vanuit de context: bij de presentatie van kunstwerken wordt steeds vaker het onderscheid tussen disciplines genegeerd (een regisseur of curator vermengt kunstwerken uit verschillende disciplines op zo'n manier dat de disciplines niet meer te herleiden zijn)

Door de beschikbaarheid van de beroepsprofielen kunnen vooral de raakvlakken en overlappingsen waarbij de beroepsuitoefenaar een cruciale rol speelt duidelijk omschreven worden. Raakvlakken zijn er als een kunstenaar:

-activiteiten verricht die traditioneel gezien tot een andere discipline gerekend worden dan de discipline waarin hij zelf werkt (een beeldend kunstenaar die met geluid werkt)

-activiteiten verricht die diverse toepassingsgebieden hebben (een regisseur die voor toneel, film en televisie werkt; een schrijver die als scenarist, dramaturg en lieddichter werkt)

-activiteiten verricht in samenwerking met kunstenaars uit andere disciplines om tot een gezamenlijk kunstwerk te komen

-zich in verschillende disciplines begeeft of er een gemengde beroepspraktijk op na houdt waarbij de activiteiten uit de verschillende disciplines elkaar beïnvloeden

Raakvlakken lijken ook te ontstaan door ontlening en verwijzing. Sinds het originaliteitsdogma in de jaren tachtig doorbroken is, baseren steeds meer kunstenaars zich op werk uit andere disciplines, waarbij ze zich niet alleen laten inspireren - voor componisten vormt de poëzie van oudsher een bron van inspiratie -, maar ook letterlijk citeren en imiteren. De beeldende kunst is een bron van voorbeelden voor alle disciplines, maar zeker reclamevormgevers hebben het tot hun tweede natuur gemaakt om beelden aan werk van hun autonome collega's te ontlene.

Een tamelijk recente ontwikkeling is dat beeldend kunstenaars juist de vormgeving als inspiratiebron gebruiken.

Het ontlenen wordt mede mogelijk gemaakt door de moderne technologie, die kunstenaars in staat stelt beelden en geluiden in hun eigen werk binnen te halen en ze te transformeren tot nieuwe kunstwerken.

Voor de instellingen die kunstvakopleidingen aanbieden, betekent de grotere betrokkenheid van de verschillende disciplines op elkaar vooraleerst een uitdaging: hoe kunnen studenten in staat worden gesteld om, bij een toch al beperkte studieduur, over de grenzen van hun vak heen te kijken en bijvoorbeeld te experimenteren in het samenwerken met studenten van andere opleidingen, zonder dat daardoor de scholing in het door hen gekozen vak tekort wordt gedaan? Om die uitdaging te kunnen aangaan, moet allereerst onderkend worden dat kunstvakopleidingen niet alleen plekken zijn waar tradities gedoceed worden, maar ook laboratoria, met een verbindende functie; plekken waar kunstenaars samenkomen en waar kruisbestuiving plaatsvindt. Om studenten in staat te stellen een voorproefje op de flexibele beroepspraktijk te nemen, zonder ze te laten ondergaan in een oceaan aan mogelijkheden, kan de laboratoriumfunctie het best systematisch uitgebreid en versterkt worden. Dat is mogelijk als opleidingen samenwerking aangaan, elkaars curricula erkennen, gezamenlijke onderdelen aanbieden en hun studenten - eventueel binnen vooraf gedefinieerde kaders - in staat stellen onderwijs aan elkaars instellingen te volgen. Het innichten van het onderwijs naar thema's, in plaats van technieken, kan een werkbare methode zijn om de grenzen tussen de disciplines te slechten. Voorzichtigheid is daarbij echter geboden: de mogelijkheden van interdisciplinaire samenwerking moeten niet overschat worden, zeker zolang studenten zich de kneepjes van hun eigen vak nog niet eigen hebben gemaakt.

Internationalisering en regionalisering

De kunstsector in Nederland kan niet los gezien worden van de internationale context. Internationale invloeden zijn in de kunst altijd sterk geweest, maar de laatste decennia komt steeds meer de nadruk te liggen op samenwerking in internationaal verband; bij sommige instellingen neemt die zo'n vlucht dat ze de samenwerking op nationaal niveau zelfs overtreft. De internationalisering van de kunsten toont zich in diverse gedaanten: nationale instellingen worden door directeuren geleid die uit het buitenland afkomstig zijn, kunstenaars richten zich op een internationaal publiek waarvan het Nederlandse slechts een segment is, Nederlandse kunstenaars werken voor buitenlandse opdrachtgevers, kunstenaars uit verschillende landen en werelddelen participeren gezamenlijk in projecten. De 'globalisering' van de kunsten, die op deze manier ontstaat, sijpelt ook door in de artistieke producten, die wat inhoud en achtergronden betreft steeds minder tot afgebakende culturen te herleiden zijn.

Bovendien wordt de waardering van kunstwerken in toenemende mate bepaald door criteria die internationaal tot stand komen. In het algemeen wordt aangenomen dat de internationalisering tot een verhoging van de kwaliteitseisen leidt.

Hoe internationaal de oriëntatie van de kunstsector ook mag zijn, er zijn nauwelijks instellingen of kunstenaars die kunnen functioneren zonder een lokale infrastructuur en een lokaal publiek. De stedelijke en culturele knooppunten (meestal vallen deze samen) winnen op het ogenblik in zo'n mate aan betekenis, dat zelfs gepleit wordt voor een gedecentraliseerd kunstbeleid, waarin de subsidiëring door de grote gemeenten plaatsvindt, in plaats van door nationale instellingen. Vooral voor jonge kunstenaars is het lokale podium een middel om ervaring op te doen, en het publiek te leren kennen, alvorens zich op het internationale forum te richten.

De internationaliseringstrend in de kunsten biedt het kunstvakonderwijs vooral kansen. De informatie over de internationale kunstbeoefening neemt toe. Er komen voor Nederlandse studenten steeds meer stage- en studiemogelijkheden in het buitenland. Docenten die in het buitenland gewerkt of lesgegeven hebben, brengen nieuwe ideeën in, en dragen bij tot een verbreding van de horizon van de opleidingen. Dat is ook nodig, want de opleidingen hebben voortdurend behoefte aan vernieuwd inzicht in de veranderingen die zich internationaal in de beoordelingscriteria en kwaliteitseisen voltrekken. De tendens dat steden en regio's de regionale gebondenheid door middel van het culturele aanbod willen versterken (en zich nationaal en internationaal willen profileren), maakt dat er voor de opleidingen kansen zijn om in de lokale omgeving naar buiten te treden. Zeker in de middelgrote steden kunnen activiteiten van kunstopleidingen een verrijking van het aanbod zijn. Dit pleit voor een duidelijke inbedding van de instellingen voor kunstvakonderwijs in het lokale culturele netwerk, wat mede bevorderd wordt als docenten tevens aan lokale gezelschappen of initiatieven verbonden zijn. Het benadrukken van het regionale karakter kan ook een effect op de internationalisering hebben: het kan extra aantrekkingskracht uitoefenen op buitenlandse docenten en studenten.

De generatiekloof

De gevolgen van de veranderende demografische omstandigheden zijn voor de kunstsector moeilijker te voorspellen dan voor andere sectoren, bijvoorbeeld de gezondheidszorg. Niettemin zijn er indicaties.

Uitgaande van de huidige voorkeuren voor actieve en receptieve kunstdeelname per levensfase wordt de komende twee decennia, bij een toenemende vergrijzing, een daling van het bioscoopbezoek verwacht, maar een stijging van de bezoeken aan klassieke-muziekconcerten, toneel, opera en operette.³² Het Sociaal en Cultureel Planbureau constateert dat de hoeveelheid vrije tijd de afgelopen 25 jaar vrijwel gelijk is gebleven. De vrijetijdsbesteding heeft wel een vervluchtigend karakter gekregen: minder vaste activiteiten en meer incidentele deelname.³³ Het SCP signaleert bovendien een groeiende kloof tussen jonge generaties die opgaan in de hedendaagse populaire cultuur en oudere generaties, die voor meer traditionele cultuurvormen kiezen. Het feit dat jonge generaties anders zijn gesocialiseerd dan vroegere generaties, met minder affiniteit voor meer traditionele cultuurvormen als toneel, beeldende kunst, klassieke muziek en literatuur doet het SCP verwachten dat hedendaagse jongeren zich niet, zoals gebruikelijk was, op latere leeftijd alsnog voor meer traditionele, vaak gesubsidieerde cultuurvormen gaan interesseren. Binnen de kunstsector is een discussie gaande over mogelijkheden om jongeren meer betrokken te doen zijn bij deze cultuurvormen. De Vereniging van Nederlandse Theatergezelschappen (VNT) heeft najaar 1998 gewaarschuwd voor marginalisering van het toneel als deze sector geen antwoord weet te geven op de vergrijzing.³⁴ De VNT stelt een nieuw toneelbestel voor waarin jonge theatermakers makkelijker aan bod kunnen komen. Het bereik van recente toneelvoorstellingen bij jongeren laat evenwel al zien dat de dynamiek binnen de kunstsector zelf tot nauwere aansluiting bij nieuwe generaties kan leiden.³⁵ Wat voor de toneelsector geldt, geldt breder binnen de kunstsector: voldoende mogelijkheden voor jonge kunstenaars om hun werk te presenteren is essentieel om nieuwe generaties te bereiken.

Technologisering

De technologische ontwikkelingen in de kunsten weerspiegelen de technologische ontwikkelingen in andere sectoren van de maatschappij.

---

32 J. Latten en H. Sanders, "Naar een klassieke hoogconjunctuur; cultuurdeelname wijzigt door vergrijzing bevolking" in: *Index, feiten en cijfers over onze samenleving*, jaargang 5, nr 8; CBS, 1998

33 Niettemin is het percentage van de bevolking van 18 jaar en ouder dat lid is van zang-, muziek- en toneelverenigingen toegenomen van 6% in 1974 naar 9% in 1995.

34 Pamflet *De toekomst van het toneelbestel*, uitgave VNT; november 1998.

35 M. Duursma, "Meer! Jongeren! Het spook van de vergrijzing" in NRC Handelsblad CS 19-3-1999, p. 23.

Kunstenaars maken gebruik van *high tech* materialen en technieken die in laboratoria ontwikkeld zijn en experimenteren met de nieuwste vindingen op het gebied van informatie- en communicatietechnologie (ICT).

In sommige kunstdisciplines, met name film en vormgeving, is de technologie zelfs een onmisbaar element geworden. Wat ICT betreft kunnen drie ontwikkelingen worden waargenomen:

- toepassingen worden gebruikt als instrument bij de ontwikkeling en productie van kunstwerken (bijvoorbeeld ontwerp- en tekenprogrammatuur)
- de mogelijkheden van ICT worden benut bij de verspreiding van kunstwerken (de multimedia-computer fungeert als een moderne radio of televisie)
- rond interactieve toepassingen van ICT ontstaat een nieuwe kunstdiscipline met eigen artistieke normen, waarden en technieken (interactieve media)

Daarnaast is er een ontwikkeling gaande die een reactie vormt op de voortschrijdende technologische mogelijkheden. Ambachtelijke kunstvormen en ambachtelijk vervaardigde kunstwerken winnen aan prestige, mede door een groeiende behoefte aan authenticiteit.

De gevolgen van het gebruik van ICT zijn moeilijk onder één noemer te vangen. Soms komen nieuwe technische vindingen in de plaats voor bestaande, en vergroten ze slechts de mogelijkheden van de kunstenaar om bijvoorbeeld tot meer gedetailleerde uitwerkingen te komen. Dat is het geval bij het monteren van beeld en geluid en het gebruik van speciale effecten in de film, maar ook bij de improvisatietechniek van de musicus. De artistieke praktijken bestonden al onafhankelijk van de mogelijkheid tot digitalisering. In andere gevallen kunnen er nieuwe kunstpraktijken ontstaan: de nieuwe media maken 'on-line' artistieke *events* mogelijk en een bundeling van verschillende podiumdisciplines in één product. Evident is dat de nieuwe media de mogelijkheden tot samenwerking van kunstenaars uit verschillende disciplines bevorderen. Applicaties kunnen gecombineerd worden, waardoor bijvoorbeeld - er zijn legio mogelijkheden - grafische beeldvormen door geluid kunnen worden beïnvloed, en de musicus een bijdrage kan leveren aan de totstandkoming van beeldend werk. Bij de vormgeving van interactieve software is doorgaans een interdisciplinair team betrokken om aan alle aspecten (beeld, tekst, geluid) in gelijke mate recht te kunnen doen.

De opleidingen zien zich door deze ontwikkelingen voor de taak gesteld studenten voor te bereiden op een beroepspraktijk waarin technologie, direct of indirect, een steeds belangrijkere rol speelt. De consequenties lopen sterk uiteen.

De beschikbaarheid van nieuwe kunststoffen, lijmen, verven en oplosmiddelen en de toepasbaarheid van nieuwe technieken (bijvoorbeeld oppervlaktebehandelingen), maken het noodzakelijk om in de opleiding tot beeldend kunstenaar aandacht te besteden aan de effecten op de

gezondheid van de kunstenaar en het milieu. Materiaalkennis is in dat opzicht een actueel onderwerp; ook voor vormgevers, die geacht worden rekening te houden met de duurzaamheid van producten.

De informatisering heeft andere consequenties: opleidingen moeten dezelfde, vaak kostbare hard- en software kunnen aanbieden als in de praktijk wordt gebruikt. Ze moeten voortdurend op de hoogte zijn van nieuwe toepassingsmogelijkheden en van de effecten die het gebruik van de computer op het werkproces heeft. Zo is *teamwork* bij kunstenaars die voor of met digitale media werken een sleutelbegrip. Instellingen spelen hierop in door multidisciplinaire opleidingen aan te bieden. Volgens beroepsbeoefenaren schiet dit het doel voorbij: de nieuwe media vereisen een multidisciplinaire aanpak, maar multidisciplinaire kunstenaars zijn in een team maar zelden te plaatsen. Behoeft is er vooral aan vakspecialisten, die ook kennis van de nieuwe media hebben en het vermogen bezitten om met andere specialisten in een team te werken. Hoe steviger de worteling in het eigen vakgebied, des te effectiever de kunstenaar een bijdrage kan leveren aan het gezamenlijke product. De conclusie heeft een cynisch trekje: studenten moeten een gedegen disciplinaire opleiding krijgen en ervaring opdoen in het samenwerken, en juist samenwerking valt goed te leren aan de hand van de nieuwe media, die een multidisciplinaire aanpak vereisen. Daarnaast zijn de nieuwe media, door de opeenstapeling van ontwikkelingen, bij uitstek geschikt als terrein voor onderzoek, exploratie en experiment. Ze bieden de opleidingen mogelijkheden om de laboratorium- en onderzoeksfunctie verder uit te bouwen. Vanwege de technische kennis die vereist is, lijkt samenwerking met kunstenaarsinitiatieven en kunstinstellingen op het gebied van de nieuwe media geen overbodige luxe.

Inhoudelijke ontwikkelingen

In de beroepsprofielen worden tal van inhoudelijke ontwikkelingen in de kunsten belicht. Een dominante ontwikkeling in nagenoeg alle beroepen is dat het artistieke concept aan betekenis wint. Zelfs in de reclamevormgeving is het concept soms belangrijker dan de uitvoering. Een andere ontwikkeling, die in zekere zin tegenstrijdig is aan de vorige, is de toenemende aandacht voor het traditionele ambacht en voor authentieke uitvoeringen en technieken. In de muziek bestaat die tendens al langer, maar in andere disciplines (de vrije vormgeving) lijkt ze in opkomst.

Een derde ontwikkeling betreft de belangstelling voor de 'communicatieve' functie van kunstwerken: het kunstwerk mag autonoom zijn, desondanks lijken de makers er een boodschap mee te willen uitdrukken of er vragen mee te willen oproepen bij het publiek. Ook in die zin stelt de kunstenaar van vandaag zich maatschappelijker op.

4.3 ONTWIKKELINGEN IN HET ONDERWIJS

Differentiatie en flexibilisering

In het onderwijs is de laatste jaren steeds meer nadruk komen te liggen op het zelfstandig leren (het 'leren leren'). De vorming van het 'Studiehuis' in het voortgezet onderwijs is daar een voorbeeld van. In dat systeem treedt de docent op als een begeleider of coach, die rekening houdt met de leerstijl van de individuele leerling of student. Als deze trend doorzet, krijgt het kunstvakonderwijs binnenkort met een ander type student te maken. De toekomstige student zal beter in staat zijn het eigen leerproces te regisseren en zich minder afhankelijk opstellen ten opzichte van wat hem of haar standaard wordt aangeboden. De student navigeert als het ware zelf door het onderwijsaanbod. Het antwoord van het onderwijs op deze ontwikkeling moet 'maatwerk voor de student' zijn. Hierdoor wordt het mogelijk om beter in de individuele behoeften van de student te voorzien, en sneller in te spelen op economische veranderingen.³⁶

Vernieuwingen in de onderwijsopzet kunnen de wijzen waarop getoetst wordt moeilijk onberoerd laten. Nieuwe vormen van beoordelingssysteem zoals *assessment* zullen in het onderwijs worden ingevoerd.³⁷ Toenemende flexibiliteit en differentiatie in het hoger onderwijs maken het wenselijk dat studenten en instellingen afspraken maken over de studieplanning en -begeleiding, bijvoorbeeld in de vorm van een onderwijscontract. De mogelijkheden van zulke contracten worden op dit moment onderzocht in het kader van de formulering van het nieuwe Hoger onderwijs- en onderzoeksplan (HOOP 2000).

Flexibeler onderwijs moet in staat zijn verschillende leerwegen aan te bieden, bijvoorbeeld een leerweg waarbij een opleiding met werk gecombineerd wordt.

Deeldiploma's en -certificaten moeten tot de mogelijkheden van een afgerond onderwijspakket behoren. De regering heeft het voornemen de belemmeringen die daartoe bestaan op te heffen. Ook samenwerking tussen het wetenschappelijk en hoger beroeps-onderwijs moet meer ruimte krijgen; in het kader van het HOOP 2000 zullen de mogelijkheden en belemmeringen voor institutionele samenwerking en fusie worden onderzocht.

---

³⁶ *Optrekkende krijtdamp, de school op weg naar de 21ste eeuw*, rapport van de Commissie Onderwijs 2010; uitgave van de Algemene Onderwijsbond Aob, 1997, p. 11.

³⁷ Expertmeeting 3, *Onderwijskundige ontwikkelingen en het kunstvakonderwijs*, verslag Walter Maas Huis/PROKUO, december 1998; bijlage 2f bij dit rapport.

Deze kabinetsperiode zal de Nederlandse erkenning overwogen worden van de nu met hulp van buitenlandse universiteiten met het diploma 'master' afgesloten Nederlandse (postinitiele) opleidingen in het HBO.

Informatietechnologie

Een belangrijke onderwijskundige verandering betreft het toenemend gebruik van informatie- en communicatietechnologie. Individueel onderwijs komt daarmee binnen handbereik; onderwijs dat zich bovendien afspeelt buiten het traditionele 'schoolgebouw'. Ofschoon de ontwikkeling van goede didactische concepten voor dit soort onderwijs in Nederland nog in de kinderschoenen staat, zullen de komende jaren ongetwijfeld succesvolle pogingen worden ondernomen om systemen operationeel te maken. Ontwikkelingen in het buitenland, met name de Verenigde Staten, kunnen daarbij als voorbeeld dienen. De 'navigerende student' volgt in de nabije toekomst een deel van het gekozen curriculum thuis vanachter de interactieve computer. In welke mate computer-ondersteund onderwijs een verrijking voor het kunstvakonderwijs kan vormen, is nog de vraag. Veel vormen van kunstonderwijs, bijvoorbeeld in de dans en het theater, vereisen de fysieke aanwezigheid van de student.

Een leven lang leren

Er heerst een groeiend besef dat een diploma een houdbaarheidsdatum heeft. Om het principe van een 'leven lang leren' vorm te geven, is het 'leren leren' als essentieel onderdeel in het onderwijs opgenomen. In het door het vorige kabinet gelanceerde Nationaal Actieprogramma 'een leven lang leren' wordt gesteld dat een startkwalificatie de bodem vormt, niet het uiteindelijke doel. Zelfs met het vooruitzicht van een tekort aan hoger opgeleiden, wordt ter verbetering van de kwalificering van werknemers aan de bovenkant van de arbeidsmarkt gepleit voor meer bijscholing, hetgeen kan worden geconcretiseerd in zogenoemde 'onderhoudscontracten' voor afgestudeerden. Ook de vergroting van de flexibele inzetbaarheid (*employability*) van werknemers is hiermee gediend. Het huidige kabinet stelt zich tot taak de belemmeringen om tot meer postinitieel onderwijs te komen op te heffen.

Aansluiting bij de praktijk: beroepsprofielen

Voor het beroepsonderwijs is een goede afstemming tussen wat de beroepspraktijk vraagt en waartoe het onderwijs opleidt noodzakelijk. Als communicatieinstrument is daarvoor in het middelbaar beroepsonderwijs begin jaren negentig een kwalificatiestelsel ontwikkeld. Dat is het geheel van beroepseisen enerzijds en opleidingseisen anderzijds, waarvoor beide partijen een gezamenlijke verantwoordelijkheid dragen.

In het hoger beroepsonderwijs is een soortgelijke ontwikkeling gaande. Op 9 oktober 1997 heeft de Algemene Vergadering van de HBO-raad het *Stramien opleidingskwalificaties* vastgelegd. Daarin is vastgelegd dat onder primaire verantwoordelijkheid van het werkveld beroepsprofielen en beroepskwalificaties worden opgesteld en onder verantwoordelijkheid van de hogescholen opleidingsprofielen met (landelijk gemeenschappelijke) opleidingskwalificaties. Elke hogeschool is verantwoordelijk voor het opstellen van een curriculum met eindtermen. Voor elke opleiding dient een specifiek beroepsprofiel leidraad te zijn. Het kwalificatiestelsel in het HBO dient tevens om transparantie te brengen in het ondoorzichtige onderwijsaanbod in deze sector. Herziening van het onderwijsaanbod en de introductie van een gedragscode ten behoeve van een eenduidige informatieverstrekking over de naamgeving van opleidingen behoren tot de belangrijke meest recente ontwikkelingen in het hoger beroepsonderwijs.

Consequenties voor docenten in het kunstvakonderwijs

De ontwikkelingen in het onderwijs zijn tot hier vooral vanuit het perspectief van de student beschreven. Het tweede perspectief dat aandacht verdient is dat van de docent. Flexibeler onderwijs betekent dat de opleidingen een grotere diversiteit aan leerwegen en leervormen aanbieden, bijvoorbeeld een leerweg waarbij opleiding met werk gecombineerd wordt. Dit vraagt van de docent een andere instelling: hij moet kunnen inspelen op de praktijkervaring die studenten zelf al hebben of ontwikkelen. Wanneer studenten kiezen voor een leerweg die gedeeltelijk door het wetenschappelijk onderwijs wordt aangeboden, zullen zij waarschijnlijk voor andere kennis een beroep op de docent in de kunstvakopleiding doen, dan wanneer zij alleen in het kunstvakonderwijs worden opgeleid. Het bieden van maatwerk, waardoor beter in de behoeften van de individuele student kan worden voorzien, heeft eveneens gevolgen voor de rol van de docent als begeleider en coach.

Flexibeler onderwijs vereist ook een flexibel leeftijdsbewust personeelsbeleid, dat niet alleen de vernieuwingen mede mogelijk maakt, maar ook duidelijkheid en houvast biedt aan de docent en ander personeel. De verkenningscommissie van de Algemene Onderwijsbond (AOB) pleit ervoor dat de huidige aan anciënniteit ontleende rechten worden afgeschaft.³⁸

---

³⁸ *Optrekkende krijtdamp, de school op weg naar de 21ste eeuw*, rapport van de Commissie Onderwijs 2010; uitgave van de Algemene Onderwijsbond AOB, 1997, p. 11.

Consequenties voor docenten in de kunstvakken

Het docentschap in een kunstvak is een beroepsperspectief voor menig afgestudeerde in het kunstvakonderwijs. Het nieuwe leerconcept van 'leren leren' betekent voor docenten dat zij meer de rol van een coach of regisseur van het leerproces hebben dan die van onderwijzer. Het accent in de tweede fase van het voortgezet onderwijs op algemene vakoverstijgende vaardigheden vergt bovendien van de docent nieuwe kennis en vaardigheden op dit gebied.

De invoering van de vakken culturele en kunstzinnige vorming 1 en 2,3 in de tweede fase van het havo-vwo betekent enerzijds een versterking van de receptieve en theoretische component van de kunstvakken, anderzijds zorgt zij voor een tendens tot samenwerking en integratie van de verschillende kunstvakken. Dit betekent dat de docent over meer theoretische bagage moet beschikken; behalve van zijn eigen kunstvak moet hij ook kennis hebben van de andere kunstdisciplines en hun samenhang. Bij het nieuwe vak CKV 1 staat cultuurdeelname van leerlingen centraal. De samenwerking tussen scholen en culturele instellingen krijgt rond dit nieuwe vak een extra stimulans door het OCenW-project 'Cultuur en School', dat niet alleen regionale samenwerkingsprojecten mogelijk maakt, maar ook informatieverschaffing, leerplanontwikkeling, nascholing en ondersteuning.

4.4 ONTWIKKELINGEN IN DE MAATSCHAPPIJ

Het kunstonderwijs maakt deel uit van een maatschappij die voortdurend in verandering is, en op allerlei manieren invloed op het proces van het onderwijs uitoefent. Het is evident dat de technische mogelijkheden van dag tot dag toenemen, maar ook denkwijzen en houdingen veranderen, wensen en verlangens worden bijgesteld, al was het alleen maar doordat de samenstelling van de bevolking de laatste decennia ingrijpend veranderd is. De maatschappij zoals die op het ogenblik wordt gepercipieerd, verschilt daardoor in talloze opzichten van de maatschappij waarin het kunstvakonderwijs een positie verwierf en groot werd. Een analyse van de factoren die op dit moment een dominante invloed op ons bestaan uitoefenen, leert dat met vijf ontwikkelingen, die op allerlei manieren verband met elkaar houden, rekening moet worden gehouden als men het kunstonderwijs effectief in de maatschappij wil verankeren: een proces van gelijktijdige globalisering en lokalisering, het ontstaan van een netwerksamenleving, ontwikkelingen in de samenstelling van de bevolking, waarbij de transformatie in een multiculturele pluriforme samenleving een cruciaal element is, en de technologisering en informatisering van de samenleving.

Globalisering en lokalisering

Globalisering is een complex verschijnsel, met verschillende verschijningsvormen. De toenemende verbindingen tussen kunstdisciplines en de toenemende internationalisering van de kunsten zijn er voorbeelden van. In de kern gaat het om het wegvallen van grenzen: concrete grenzen tussen landen, maar ook meer abstracte begrenzingslijnen tussen werelddelen en culturen (reistijd en taalbarrières).³⁹ Zelfs het verbleken van grenzen tussen verschillende culturele identiteiten wordt als een aspect ervan gezien.

Globalisering heeft diverse oorzaken, die variëren van de maatschappelijke integratie van migranten, tot de toename van mogelijkheden tot wereldwijde uitwisseling van informatie. Complementair aan 'globalisering' is de trend naar 'lokalisering'. Sommige sociologen spreken daarom al van 'glokalisering'.⁴⁰ Temidden van de 'global village' oriënteren mensen zich steeds meer op hun directe lokale omgeving voor de invulling van hun dagelijks leven. Kleinere leefeenheden, zoals wijken, dorpen, regio's en steden benadrukken de eigen verbanden, wat gepaard gaat met culturele en sociale profilering.

Welke betekenis heeft het complexe proces van gelijktijdige globalisering en lokalisering voor het kunstvakonderwijs? Uiteraard dienen de instellingen rekening te houden met een toenemende internationale vraag, met een toenemende behoefte aan versmelting van disciplines en met wensen van lokale overheden tot deelname aan regionale samenwerkingsverbanden. Deze ontwikkelingen bieden kansen voor het kunstvakonderwijs, en het zal vaak niet moeilijk zijn erop in te spelen. Minder eenvoudig zal het zijn om in te spelen op behoeften aan culturele lokalisering: het teruggrijpen op oude ambachten en tradities, de wens tot specialisatie in kleine vakonderdelen, het gebruik van vergeten of minder bekende instrumenten. Om aan deze behoefte recht te kunnen doen, zullen investeringen in personeel en goed toegeruste werkplaatsen (bijvoorbeeld voor het werken met glas of emaille) noodzakelijk zijn. De grootste uitdaging op dit gebied ligt in het combineren van de brede bewegingen die zich over alle vakken, disciplines en tradities uitstrekken en de specialistische verdieping die daar haaks op staat.

De netwerksamenleving

De structuur van de samenleving is de laatste kwart eeuw grondig veranderd. De burger heeft zich geëmancipeerd van de ordening die lange tijd uitging van maatschappelijke organisaties, politieke structuren en religieuze en ideologische instellingen.

---

39 Het anglicisme 'globalisering' is hier bewust gebruikt ter aanduiding van een proces dat meer behelst dan alleen internationalisering.

40 Prof.dr.A. de Ruijter tijdens de expertmeeting 'De culturele traditie'; het verslag vormt de bijlage 2e bij dit rapport.

Liep de maatschappelijke ordening voorheen via voor iedereen herkenbare lijnen (in Nederland bijvoorbeeld de 'zuilen'), in het huidige tijdsgewricht is de ordening ondoorzichtiger geworden. Met de term 'netwerksamenleving' wijzen sociologen en cultureel antropologen op een nieuw ordeningsprincipe voor de maatschappij waarbij tijdelijke functionele verbanden structuur aan het leven geven. De overheid zoekt partners in het bedrijfsleven voor grote infrastructurele projecten; commerciële bureaus worden geïntegreerd in het overheidsbeleid inzake sociale verzekeringen. Ook komen er strategische coalities tot stand tussen de industrie en de milieubeweging om gezamenlijk gestalte te geven aan het milieubeleid.

Eveneens illustratief is de opkomst van *one-issue* bewegingen en -partijen in de politiek, die erin slagen om dwars door ideologische, sociale en religieuze scheidslijnen heen burgers te mobiliseren, ook al is de aanhang slechts tijdelijk. Het ontstaan van de netwerksamenleving, in combinatie met de oriëntatie van burgers op hun directe leefomgeving, vindt zijn weerslag op de bestuurlijke verhoudingen. Bestuurlijk gezien worden regionale verbanden, niet in de laatste plaats de stedelijke 'knooppunten', belangrijker, ook al zijn ze letterlijk grensoverschrijdend. Daarbij speelt ook een rol dat bepaalde maatschappelijke, culturele en economische problematieken, te denken valt aan infrastructurele voorzieningen, alleen op basis van een regionale aanpak tot een bevredigende oplossing gebracht kunnen worden.

De opkomst van de netwerksamenleving maakt dat de instellingen voor kunstvakonderwijs erop voorbereid moeten zijn om in verschillende functionele verbanden te opereren. Potentiële partners zijn in eerste instantie verwante onderwijsinstellingen en kunstinstellingen. Daarnaast hebben de instellingen de verantwoordelijkheid om hun studenten voor te bereiden op een bestaan in de netwerksamenleving: afgestudeerden moeten bijvoorbeeld ervaring hebben in de participeren in teams en geleerd hebben strategisch te opereren bij het aangaan van samenwerking.

Culturele diversiteit

Nederland is een multiculturele samenleving. De omvang van bevolkingsgroepen met een andere etnisch afkomst is gegroeid van 2,3% in 1975 naar 9,4% in 1997. Verwacht wordt dat dit percentage nog zal stijgen naar bijna 15% in 2015.⁴¹

---

41 SCP Rapport 1998, 25 jaar sociale verandering, tabel 9.1, p. 241.

De genoemde percentages betreffen het landelijk gemiddelde, voor de grote steden zijn de betreffende percentages het drievoudige, wat betekent dat de bevolking van Amsterdam en Rotterdam halverwege het tweede decennium van de volgende eeuw voor bijna de helft uit migranten en hun nazaten zal bestaan. Van alle groepen allochtonen uit niet-westerse landen is de grootste die van de Surinamers, gevolgd door die van de Turken en Marokkanen. De grootste heterogene groep wordt gevormd door immigranten, waaronder vluchtelingen, uit landen uit de derde wereld en Oost-Europa.

Ofschoon zowel de kunstsector als het kunstvakonderwijs sterk internationaal georiënteerd zijn, is het aantal deelnemers uit immigrantenmilieus in Nederland zeer beperkt. Twee factoren spelen een rol.

Allereerst is het percentage 'allochtonen' dat het hoger (beroeps)onderwijs bezoekt - met uitzondering van Antillianen en Arubanen - extreem laag.⁴² Ten tweede worden de normen en waarden ten aanzien van kunst veelal niet gedeeld. Dat geldt bijvoorbeeld voor de beeldende kunst. Voor de muzieksector ligt het anders. Daar is de afgelopen decennia een groeiende belangstelling voor niet-westerse muziek onder 'autochtonen' te bespeuren. Aan de toenemende behoefte om in onderwijs in dergelijke niet-westerse kunstvormen te voorzien, kan de buitenschoolse educatie, met name in de grote steden, wegens gebrek aan beschikbare docenten onvoldoende tegemoet komen. Inzet van docenten uit de landen van herkomst is daarbij alleen effectief als deze ook kunnen inspelen op in Nederland heersende onderwijskundige normen en waarden.

Evenredige vertegenwoordiging van studenten uit immigrantengroepen in het kunstvakonderwijs zal een zaak van lange adem zijn. Het voortgezet onderwijs zal moeten voorzien in de kennismaking met westerse kunst en cultuur, en de culturen van de immigranten moeten belichten en uitdiepen. Van het kunstvakonderwijs mag worden verwacht dat het een modus vindt om potentiële studenten met een niet-westerse achtergrond te bereiken en te behouden. Om daartoe in staat te zijn zal het zich rekenschap moeten geven van de arena van tegenstrijdige belangen die de cultureel diverse samenleving is, en van de mogelijkheden tot integratie die er zijn. Inspelen op de culturele diversiteit betekent in de eerst plaats dat er keuzes worden gemaakt. Wordt de westerse traditie gekoesterd en geconserveerd of wordt ze opengesteld voor nieuwe invloeden? Hoe wordt de wens tot integratie in de praktijk gebracht?

---

42 In 1994 had van alle niet-schoolgaande minimaal 12 jaar oude Turken, Marokkanen en Surinamers respectievelijk 2% , 2% en 9 % een hbo of wo opleiding afgerond; tegenover 27% van de 'autochtonen'. SCP *Rapport 1998*, tabel 9.5, p. 251.

Wordt er aangesloten bij een scenario waarin culturele verschillen door globalisering als vanzelf zullen verdwijnen? Of worden juist de verschillen tussen culturele identiteiten benadrukt en vormt de gedachte dat culturele tradities zich het best gescheiden van elkaar kunnen ontwikkelen het uitgangspunt? Velen hangen tegenwoordig de zogenoemde *hybridiseringstheorie* aan, die ervan uitgaat dat culturen altijd dynamisch zijn, vol beweging zitten en elkaar altijd beïnvloeden. Hoe kan deze theorie op het onderwijs worden toegepast? Wordt de deur voor leden uit etnische minderheidsgroepen wijd opengezet door voor hen speciale selectiecriteria te hanteren? Worden er speciale voorzieningen gecreëerd in de sfeer van vooropleiding en ondersteuning? Integratie van allochtonen in het kunstvakonderwijs lijkt in elk geval gebaat bij het bieden van ruimte aan afwijkende opvattingen over artistieke en bij het aanstellen van docenten uit andere culturen. Maar ook de scholing van de huidige docenten in het begeleiden van studenten met andere kunstzinnige normen en waarden verdient aandacht. Uit ervaringen van de theatergroep *De Nieuw Amsterdam* blijkt dat thematisch onderwijs effectief kan zijn om verbindingen tussen culturen te leggen.

Informatietechnologie

De katalysator van veel ontwikkelingen in de maatschappij is de technologie. De informatietechnologie, met name de geavanceerde chiptechnologie, fungeert daarbij als motor. Sinds de introductie van de computer, halverwege de jaren veertig, is de geheugencapaciteit en snelheid elke twee jaar ten minste verdubbeld, en de verwachting is dat de grenzen van de huidige technologie pas tegen 2020 zijn bereikt. De opkomst van de geïntegreerde informatie- en communicatietechnologie heeft ertoe geleid dat technologische toepassingen, die aanvankelijk vooral in professionele settings werden gebruikt voor de automatische verwerking van informatie, alledaagse instrumenten zijn geworden, niet alleen als *tools* voor de professionele beroepspraktijk, maar ook als hulpmiddelen voor de intermenselijke informatieuitwisseling. De functies van de applicaties variëren van de opslag, bewerking en het transport van data tot de realisatie van producten, die digitaal ontworpen kunnen worden en via computergestuurde productietechnieken kunnen worden uitgevoerd.

De basis voor de informatiesamenleving in ons land wordt gevormd door een technische infrastructuur, die voor een belangrijk deel tot stand gekomen is in het kader van het 'Nationaal Actieprogramma Elektronische Snelwegen' (1994).

Nederland behoort inmiddels tot de dichtst bekabelde landen ter wereld, met de hoogste particuliere Internetpenetratie, en een bevredigende infrastructuur voor internettoegang en -backbone. Voor het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek werd (in 1988) onder de naam 'SURFnet' een speciaal computernetwerk opgezet, dat inmiddels alle universiteiten, HBO-instellingen en onderzoeksinstituten met elkaar verbindt. De laatste jaren is de capaciteit van dit net, in het kader van het Nationaal Actieprogramma, enkele honderden malen vergroot om de verwachte toename van het Internetverkeer te kunnen opvangen.

Bij het voorbereiden van de instellingen voor kunstvakonderwijs op een verdere toename van toepassingen van informatie- en communicatietechnologie kan onderscheid gemaakt worden tussen drie functies:

- het gebruik van ICT ten behoeve van het bestuur en management van de opleidingen (onder andere financiële, administratieve en logistieke systemen)
- het gebruik van ICT om studenten vaardigheden aan te leren in de toepassing van ICT-instrumenten die deel uitmaken van hun toekomstige beroepspraktijk (bijvoorbeeld ontwerpparaatuur)
- het gebruik van toepassingen van ICT als onderwijsinstrument (computer ondersteund onderwijs)

In elk van deze functies kan ICT bijdragen aan de verbetering van de kwaliteit van het onderwijs.⁴³

De technologisering en digitalisering van de maatschappij is één van de meest complexe ontwikkelingen waarmee het kunstvakonderwijs te maken krijgt. De ontwikkelingen in de ICT bieden uitdagingen en kansen, met name om het onderwijs verder te flexibiliseren, moeten op de voet gevolgd worden om studenten adequaat op de beroepspraktijk voor te bereiden, maar kunnen alleen effectief opgepakt worden door instellingen met een stabiele organisatie, die de financiële armslag hebben om in apparatuur en software en de scholing van personeel te investeren. Door studenten toegang te geven op het netwerk van de instellingen kan het werkcontact tussen studenten onderling en tussen studenten en docenten geoptimaliseerd worden, wat leidt tot openere en rijkere leeromgeving en de mogelijkheid biedt om ICT volledig te integreren in leerwegen.

---

43 Dat geldt ook voor het gebruik van ICT voor managementdoeleinden: administratieve systemen kunnen direct betrokken worden op het onderwijsproces, door ze toe te passen op studievolsystemen, toetsystemen en bibliotheken. Bovendien heeft het gebruik van ICT een positief effect op de efficiëntie van het management, wat eveneens tot kwaliteitsverbetering kan leiden.

ICT biedt studenten bovendien de mogelijkheid om informatie te vergaren buiten de kanalen van de traditionele kennisstructuur om: minder dan vroeger zijn ze van docenten afhankelijk voor de informatie die zij voor hun studie nodig hebben. Bovendien maken de netwerken het eenvoudiger om werk (of informatie daarover) te verspreiden. De nieuwe vormen van interactie die als gevolg van het gebruik van ICT ontstaan, leggen wel een druk op de organisatie van het onderwijs, vooral omdat expertise hierin nog moet worden opgebouwd. Er lijkt echter geen weg terug: het gebruik van ICT in de opleidingen is noodzakelijk omdat de multimedia computer in de meeste beroepspraktijken waarvoor het onderwijs opleidt tot de standaarduitrusting is gaan behoren. Of de opleidingen de beroepspraktijk kunnen blijven volgen is echter de vraag: de snelle technologische veranderingen maken het voor docenten moeilijk om bij te blijven, en het aanbod van goed geschoold personeel, dat in het bedrijfsleven meer kan verdienen, zal schaars zijn. De apparatuur zelf vergt grote investeringen, niet alleen voor de aanschaf van desktops, maar ook voor het legaal onderhouden van softwarelicenties. De spanning tussen kansen en belemmeringen maakt het noodzakelijk dat de instellingen, bij voorkeur in samenwerking, een ICT-beleid ontwikkelen.

5 Argumenten voor verandering

5.1 INLEIDING

De Projectorganisatie begon haar werkzaamheden anderhalf jaar geleden met de opdracht een toekomstgericht voorstel voor inhoudelijke veranderingen in het kunstvakonderwijs te maken. De veranderingen moesten tot verbetering van de kwaliteit van het onderwijs leiden en de instellingen in staat stellen effectief en doelmatig op ontwikkelingen in te spelen. Een analyse van de huidige situatie leert dat vernieuwingen er allereerst op gericht moeten zijn het onderwijsaanbod helder te structureren en effectiever te laten aansluiten bij de beroepspraktijk. Door versnippering, gebrek aan afstemming en het ontbreken van doorzichtige structuren verkeert het kunstvakonderwijs in een mistige toestand, die het onmogelijk maakt opleidingen te vergelijken en trefzekere oordelen over kwaliteiten te formuleren. Studenten, docenten, de beroepspraktijk, maar ook de samenleving als geheel zijn erbij gebaat dat er in die situatie verandering komt.

5.2 KANSEN

De ontwikkelingen in de omgeving van het kunstvakonderwijs bieden de opleidingen kansen voor de toekomst. Veel van de capaciteiten die nodig zijn om in de moderne netwerkmaatschappij te kunnen functioneren, zijn inherent aan het kunstenaarschap. Door hun vaak individuele positie kunnen kunstenaars bij uitstek in tijdelijke verbanden functioneren, door hun creatief en artistiek vermogen zijn ze in staat om in tal van situaties te werken waarin verbeeldingskracht een vereiste is om nieuwe wegen voor vastgeroeste kwesties te vinden. De toekomstige positie van de kunstenaar is daarmee een stimulerend uitgangspunt voor verandering. Maar er is meer. Uit de omgevingsanalyse wordt duidelijk dat de kunsten en andere sectoren in de samenleving steeds meer op elkaar betrokken raken. Het werkterrein van kunstenaars is allang niet meer uitsluitend de kunstsector. Door het belang dat aan product- en merkidentiteiten wordt gehecht, vormt de toevoegende waarde van kunst zelfs een kracht achter economische ontwikkelingen. Niet alleen *designers* profiteren daarvan. Doordat de grenzen tussen autonome en toegepaste kunstuitingen steeds poreuzer worden en er gemorrelt wordt aan de schotten tussen de klassieke disciplines, neemt de maatschappelijke interesse voor het geheel van de kunsten haast als vanzelf toe. Nu al zijn er talloze verbindingen met andere sectoren, van amusement tot wetenschap en van welzijn tot technologie. Voor steeds meer terreinen vormen kunstenaars een bron van reflectie en vernieuwing, van ontspanning, van onconventionele denkwijzen en experiment. De studenten die het kunstvakonderwijs opleidt, zullen in de nabije toekomst op uiteenlopende gebieden, in allerlei sectoren van de samenleving werkzaam zijn. Kunstenaars blijken dat te ambiëren, de netwerksamenleving vraagt erom.

5.3 STRUCTUUR EN TRANSPARANTIE

De omgevingsanalyse schetst kansen voor het kunstvakonderwijs. Ze geeft daarnaast ook richting aan de aanpak die bij de herstructurering gevolgd kan worden. De ontwikkelingen die beschreven zijn, kunnen in drie sleutelwoorden worden samengevat: toenemende *verbreding*, toenemende *verdieping* en toenemende *differentiatie*. Een nieuw stelsel voor het kunstvakonderwijs moet het de instellingen mogelijk maken op deze ontwikkelingen in te spelen.

Toenemende *Verbreding* doet zich voor in de toenemende betrokkenheid van disciplines op elkaar, in de vervloeiing van tradities en culturen, het dunner worden van de scheidslijn tussen autonome en toegepaste kunst, de rijkere toepassingsmogelijkheden van artistieke expertise en de trend naar internationalisering. *Verdieping* staat hier haaks op. Ze komt tot uitdrukking in de toenemende behoefte aan specialisten en de groeiende belangstelling in de kunsten voor onderzoek en reflectie. Maar ook het uitdiepen van culturele tradities, de vorming van culturele identiteiten en het teruggrijpen op de regionale of stedelijke verbondenheid zijn er voorbeelden van. *Differentiatie* toont zich in de waaier (verbreding) aan specialismen (verdieping) die de huidige maatschappij kent, in de baaierd van onvergelykbare mogelijkheden die voor kunstenaars open staan om hun kennen en kunnen in kunstwerken om te zetten. De geschakeerdheid toont zich ook in de diversiteit aan culturen en tradities, de plunformiteit van de bevolking, de toename van uiteenlopende doelgroepen in het onderwijs en de opkomst van gemengde en nog gedifferentieerdere beroepspraktijken.

Om adequaat op deze ontwikkelingen te kunnen inspelen, is het nodig dat de instellingen voor kunstvakonderwijs de vrijheid en flexibiliteit bezitten om keuzes te maken. Die keuzes mogen er echter niet toe leiden dat alle opleidingen precies hetzelfde bieden, of, integendeel, niets van hetzelfde, waardoor ze onvergelykbaar zijn. Studenten moeten uit een breed en geschakeerd aanbod een keuze kunnen maken en hun keuzemogelijkheden moeten vergelykbaar zijn. Wie zich wil voorbereiden op een specialisme moet een leerweg daartoe kunnen vinden; wie op het grensvlak van autonome en toegepaste kunst wil leren experimenteren, moet een brede basis in kennis en vaardigheden kunnen verwerven. Naarmate bijvoorbeeld een musicus met muziek *as such* ook met nieuwe media wil werken of samenwerking wil aangaan met theatermakers, neemt de noodzaak toe om daar al tijdens de opleiding structurele mogelijkheden toe te bieden. Wanneer de consequenties van de brede culturele en kunstzinnige vorming in het voortgezet onderwijs in ogenschouw worden genomen, kan worden geconstateerd dat ook de docentenopleidingen behoefte hebben aan een bredere programmering.

Dit betekent dat er behalve vrijheid en flexibiliteit ook verantwoordelijkheden nodig zijn die tot een doorzichtig en samenhangend aanbod leiden. De *verbreding*, *verdieping* en *differentiatie* die zich in toenemende mate in de maatschappij voordoen, moeten op een gestructureerde, doorzichtige wijze in het kunstvakonderwijs vertaald worden.

5.4 DE CONTOUREN VAN HET NIEUWE KUNSTVAKONDERWIJS

Om de versnippering die kenmerkend is voor het huidige kunstvakonderwijs te kunnen tegengaan, maar tegelijkertijd ruimte voor enerzijds kwaliteitsverbetering en anderzijds verbreding, specialisatie en differentiatie te kunnen bieden, is er een stelsel nodig dat samenhang creëert tussen de verschillende opleidingen. In de visie van de Projectorganisatie kan deze samenhang het best bereikt worden door verregaande, wederzijds verplichtende samenwerking tussen de instellingen voor kunstvakonderwijs te bevorderen. Het alternatief, opgelegde samenhang door middel van een *grand design*, werkt verstarring in de hand; ze belemmert de instellingen in de bewegingsvrijheid die nodig is om effectief op ontwikkelingen in te spelen en op eigen kracht naar vernieuwing te streven. De situatie die in de omgevingsanalyse is geschetst, vraagt om een nieuwe benadering van het kunstvakonderwijs zelf. De sector moet in staat gesteld worden een proces in gang te zetten dat tot een professionele, eenduidige uitvoering van haar taakstelling leidt.

Samenwerking, synergie is het cruciale begrip in het nieuwe stelsel. Een blik op de problemen die moeten worden opgelost en de kansen die benut kunnen worden, maakt duidelijk dat daar goede gronden voor zijn.

-Samenwerking tussen instellingen maakt het mogelijk een ruim en geschakeerd opleidingsaanbod te verzorgen dat studenten in staat stelt zich breed te oriënteren of uit een veelheid aan mogelijkheden een persoonlijke keuze te maken. Een brede oriëntatie is voor veel aankomend kunstenaars een *conditio sine qua non* nu de kunsten haar vleugels uitslaan in de maatschappij en er zich in de periferie van de kunstsector bloeiende beroepsperspectieven voordoen. Coöperatie met andere onderwijsinstellingen en kunstinstellingen kan het onderwijsaanbod verder vergroten.

-Samenwerking is het meest geschikte middel om in het kunstvakonderwijs tot onderlinge afstemming over opleidingen, curricula en kwalificaties te komen. Onderlinge afstemming tussen instellingen bevordert de transparantie en vergelijkbaarheid van het onderwijsaanbod en heeft daarmee een positief effect op de kwaliteit van de opleidingen.

-Samenwerking is nodig om plekken te creëren voor vakgebieden die 'klein en bijzonder' zijn en daardoor gemakkelijk tussen wal en schip raken. Het behoud van specialismen bevordert de differentiatie en creëert kansen voor studenten om zich op bijzondere gebieden te bekwamen.

Een gedifferentieerd aanbod is voor het kunstvakonderwijs zelf noodzakelijk om aan de veranderende vraag van de markt en de studenten tegemoet te komen.

-Georganiseerde samenwerking met de beroepspraktijk biedt de mogelijkheid om systematisch inzicht te verkrijgen in de wensen die in de praktijk aan beginnende kunstenaars worden gesteld en studenten kennis te laten maken met de werkomgeving waarin zij later emplooi willen vinden.

-Samenwerking, ten slotte, is voor het kunstvakonderwijs het middel bij uitstek om zich als integraal onderdeel van het hoger onderwijs te profileren.

Onderlinge afstemming leidt niet automatisch tot de gewenste situatie. Het maken van afspraken over kwaliteitsniveaus in het kunstvakonderwijs is een stap vooruit, maar die niveaus moeten ook adequaat worden gedefinieerd. Ook opleidingen die eendrachtig tot stand worden gebracht, dienen kritisch op hun waarde te worden getoetst. Een stelsel dat gebaseerd is op samenwerking moet van regels en procedures worden voorzien om kwaliteit en duurzaamheid te bewerkstelligen.

-Om de kwaliteitsniveaus zichtbaar te maken en het onderwijs beter te laten aansluiten bij de beroepspraktijk is er een instrumentarium nodig dat duidelijk aangeeft wat van aankomende en afgestudeerde studenten verwacht wordt. Zo'n instrumentarium wordt bij voorkeur in nauw overleg met en mede op basis van de wensen van de beroepspraktijk gedefinieerd en door het onderwijs en de beroepspraktijk gezamenlijk onderhouden.

-Om de kwaliteit van de opleidingen te kunnen handhaven is er een instrument nodig dat aangeeft hoe de opleidingen beoordeeld moeten worden.

-Om de opleidingen voortdurend naar kwaliteitsverbetering te laten streven moet de bekostiging door de overheid ten minste voor een deel gebaseerd zijn op de inhoudelijke prestaties die geleverd worden.

-De verantwoordelijkheden van de instellingen die het kunstvakonderwijs verzorgen dienen duidelijk te worden vastgelegd en er zijn procedures nodig die de samenwerking beregelen en het mogelijk maken resultaten te toetsen.

-De regelgeving en de bekostiging door de overheid moeten op flexibel onderwijs worden aangepast en de voorwaarden scheppen voor een duurzame structuur.

5.5 EEN GEFASEERDE EN PROCESMATIGE AANPAK

Complexe veranderingen vragen om een gefaseerde aanpak, en om tijd en ruimte. Er zal aanzienlijk moeten worden geïnvesteerd om een situatie te creëren waarin aan de veranderende vraag kan worden voldaan.

Wil Nederland zijn internationaal gezien uitstekende positie op cultureel gebied en op dat van het kunstvakonderwijs handhaven, dan is er een grote inspanning nodig. In de eerste plaats van de kunstenaars en docenten die het kunstvakonderwijs dragen, maar ook van de verschillende overheden.

De landelijke overheid als verantwoordelijke voor het kunstvakonderwijs en het nationale cultuurbeleid, de gemeentelijke en provinciale overheden als de verantwoordelijken voor de stedelijke en regionale infrastructuur. Een gefaseerde en procesmatige aanpak behoeft uiteraard duidelijke doelstellingen en kaders, maar legt niet alles tevoren in onwrikbare blauwdrukken vast. Een dergelijk proces zal moeten worden gefaciliteerd en de gevraagde inspanningen moeten worden beloond. Alleen dan heeft het kans van slagen.

6 Een duurzame structuur

6.1 INLEIDING

De Projectorganisatie heeft op basis van de tussenrapportage 'Beroep kunstenaar en de organisatie van de verandering' gesprekken gevoerd met de Colleges van Bestuur van hogescholen, directeuren van faculteiten, wethouders en gedeputeerden. In deze gesprekken werd nagegaan hoe de betrokkenen tegenover de vorming van samenwerkingsverbanden stonden, tegenover de criteria die bij de vorming van de verbanden zouden gelden en hoe de feitelijke samenstelling van de samenwerkingsverbanden het best zijn beslag zou kunnen krijgen. Het nut en de noodzaak van verdere samenwerking werd door vrijwel alle betrokkenen onderschreven. De landelijke structuur die in de tussenrapportage werd voorgesteld, werd echter door diverse gesprekspartners te zwaar bevonden en overbodig geacht voor wat de bestuurlijke taken betreft. Men deed ook suggesties, bijvoorbeeld om de positie van het kunstonderwijs als integraal deel van het hoger beroepsonderwijs te benadrukken. De projectorganisatie heeft haar plannen op basis van de gesprekken aangepast.

Dit hoofdstuk schetst de samenwerkingsvormen die de Projectorganisatie tot stand beoogt te brengen en specificiert welke instellingen van welke samenwerkingsverbanden deel zullen uitmaken. Bij het ontwikkelen van de verbanden hebben de genoemde tussenrapportage en de commentaren en aanvullingen van de gesprekspartners als vertrekpunt gediend.

6.1 VORMEN VAN SAMENWERKING

De Projectorganisatie stelt voor om zowel op regionaal als op landelijk niveau samenwerkingsverbanden tussen instellingen voor kunstvakonderwijs, al dan niet deel uitmakend van een multi-sectorale hogeschool, te vormen. Hiermee wordt voorzien in een landelijk functionerend, zelfregulerend systeem op basis waarvan intern (binnen de constellatie van het hoger beroepsonderwijs) en extern (in de relatie met de overheid) duurzame afspraken kunnen worden gemaakt. Op regionaal niveau worden *kunstonderwijsclusters* opgericht, waarin uiteenlopende, op verschillende disciplines georiënteerde instellingen vertegenwoordigd zijn. De vorming van deze clusters moet leiden tot een rijk geschakeerd, samenhangend opleidingsaanbod van de participerende instellingen. De samenwerking op landelijk niveau is bedoeld om de afstemming tussen de verschillende kunstonderwijsclusters te bevorderen. De besluitvorming op dit niveau zal plaatsvinden in een *convent van clusterbesturen*; het overleg tussen afzonderlijke disciplines in *disciplineverbanden*.

a Kunstonderwijsclusters

Kunstonderwijsclusters zijn samenwerkingsverbanden waarin verschillende instellingen met kunstvakonderwijs (solo's, mono's en multi's) samenwerken. De te vormen clusters worden gevormd op grond van inhoudelijke en onderwijs motieven, behoeven geen fusie of défusie, strekken zich uit over meerdere hogescholen en zijn zodanig samengesteld dat ze zoveel mogelijk aansluiten bij bestaande vormen van samenwerking of plannen die daartoe bestaan. Tweede fase opleidingen en werkplaatsen maken deel uit van de clusters.

De kunstonderwijsclusters voeren de volgende taken uit:

- ze bieden een geschakeerd en zo breed mogelijk samenhangend aanbod van kunstvakonderwijs aan
- ze onderhouden een flexibele, effectieve onderwijsorganisatie
- ter versterking van het onderwijsaanbod organiseren ze samenwerking met overig hoger beroepsonderwijs, universiteiten, kunstinstellingen en bedrijven
- ze positioneren het kunstvakonderwijs in de onderwijsinfrastructuur en de culturele infrastructuur waarvan het cluster deel uitmaakt

Binnen de clusters worden -mede op grond van landelijk gemaakte afspraken- functies en taken verdeeld, gezamenlijke opleidingen ontwikkeld, en mogelijkheden voor flexibele leerwegen ontwikkeld. Elk cluster onderhoudt contacten met kunstinstellingen en bedrijven: voor stages en het gebruik van elkaars voorzieningen. Op het niveau van de clusters bestaan vormen van georganiseerde functionele samenspraak met de beroepspraktijk.

De clusters ontwikkelen internationaal beleid. Dat beleid heeft in de eerste plaats de versterking van het eigen onderwijs ten doel. Een tweede doelstelling kan zijn overdracht van kennis, bijvoorbeeld in het kader van ontwikkelingshulp of hulpprogramma's voor Midden-en Oost-Europa.

Van de kunstonderwijsclusters zullen, behalve instellingen en faculteiten voor kunstvakonderwijs ook de bestaande tweedegraads docentenopleidingen voor de beeldende kunstvakken en de opleidingen expressie door woord en gebaar deel uitmaken. Nadat de clusters afgeronde beroepskwalificerende opleidingen hebben vastgesteld, zullen de postacademische voorzieningen opnieuw worden gedefinieerd Deze heroriëntatie van het post academia gebied vindt plaats op basis van de aangepaste, afgeronde, initiële opleidingen en is bedoeld om een samenhangend aanbod van post academia voorzieningen te ontwikkelen.

Er worden dan vier postacademische functies onderscheiden:

- a specialisatie-opleidingen; dit zijn beroepsopleidingen die gebaseerd zijn op een afgeronde kunstvakopleiding, bijvoorbeeld een opera-opleiding
- b voorzieningen voor uitzonderlijk talent
- c voorzieningen voor onderzoek en experiment
- d bijscholings- en nascholingscursussen

Gedurende de periode van oriëntatie en ontwikkeling blijven de bestaande tweede fase voorzieningen en werkplaatsen operationeel. In september 2003 moeten de besluiten met betrekking tot tweede fase en werkplaatsen in relatie tot het reguliere kunstvakonderwijs zijn genomen. Op basis van beoordeling wijst de staatssecretaris/minister dan taken op het gebied van postacademische voorzieningen aan een cluster toe.

Elk cluster heeft een centrale regie voor het geheel van het samenwerkingsverband en er is regie per discipline. De verantwoordelijkheden van een cluster worden door het bevoegd gezag van de constituerende instellingen (op grond van artikel 8.1 van de WHW) zelf vastgesteld. De instellingen stellen ook vast door welk lichaam of welke persoon het cluster geleid wordt en welke verantwoordelijkheden en bevoegdheden dit lichaam of deze persoon heeft.

b Het convent van clusterbesturen

De samenwerking van de clusters in het convent van clusterbesturen heeft tot doel om tot landelijke coördinatie en afstemming in het kunstvakonderwijs te komen. Het convent functioneert in HBO-raadsverband en wordt gevormd door de leidinggevenden van de clusters, die daartoe gemachtigd zijn door de instellingen die gezamenlijk het cluster vormen. Het convent heeft de volgende taken:

- het vaststellen van landelijk geldende kernkwalificaties en minimumniveaus, selectiecriteria en selectieprocedures
- het ontwikkelen van een stelsel van kwaliteitszorg voor het kunstvakonderwijs aansluitend bij het vigerende stelsel van het hoger beroepsonderwijs
- het de staatssecretaris/minister adviseren over taakverdeling op landelijk niveau
- het de staatssecretaris/minister adviseren over het toewijzen van (nieuwe) opleidingen aan de kunstonderwijsclusters (vergelijkbaar met de bestaande procedure voor voortgezette opleidingen)

De verantwoordelijkheden en bevoegdheden van het convent worden vastgesteld door het bestuur van de clusters die gezamenlijk het convent constitueren.

c Disciplineverbanden

De disciplineverbanden zijn landelijke werkcommissies voor de afzonderlijke disciplines. Ze bestaan elk uit leden die op voordracht van de clusters en het beroepenveld door het convent worden benoemd. De commissies worden gefaciliteerd door de HBO-raad.

De taken van de disciplineverbanden zijn:

- het ontwikkelen en actueel houden van opleidingskwalificaties en minimumniveaus
- het ontwikkelen van selectiecriteria op basis van de landelijk geldende kernkwalificaties en ontwikkelde minimumniveaus ten behoeve van de vormgeving van een kwaliteitszorgsysteem voor het hoger kunstvakonderwijs
- het adviseren van het convent over taakverdeling, concentratie en spreiding van opleidingen en de verdeling van specialisaties

6.3 CRITERIA VOOR DE VORMING VAN CLUSTERS

De kunstonderwijsclusters, waarvan de beoogde samenstelling in de volgende paragraaf beschreven wordt, zijn gecreëerd aan de hand van criteria. Deze zijn ontleend aan de sectorrapporten en de gesprekken met besturen van hogescholen en vertegenwoordigers van de betrokken overheden. Bij het samenstellen van de clusters zijn de criteria cumulatief gebruikt: er is getracht verbanden te vormen die aan zoveel mogelijk voorwaarden voldoen. De redenen voor samenwerking zijn inhoudelijk en genoemd in hoofdstuk 5.

a Een cluster dient gericht te zijn op het ontwikkelen en actueel houden van onderwijsprogramma's die ten doel hebben studenten voor de beroepspraktijk te kwalificeren.

b Een cluster wordt in eerste instantie gevormd door instellingen voor hoger kunstvakonderwijs, maar kan in de toekomst, als daar een reële behoefte aan is, ook open staan voor andere onderwijsinstellingen.

c Samenwerking tussen opleidingen voor hoger kunstvakonderwijs in een cluster versterkt de positie van het kunstvakonderwijs als integraal deel van het hoger (beroeps) onderwijs.

d De samenstelling van het cluster leidt tot een geschakeerd onderwijsaanbod, wat zeggen wil dat zoveel mogelijk (maar niet noodzakelijkerwijs alle) disciplines in een cluster vertegenwoordigd moeten zijn en het cluster verbindingen heeft met andere instellingen in het hoger onderwijs.

e Een cluster dient aan te sluiten op de culturele infrastructuur, die mogelijkheden biedt tot gezamenlijke profilering en tot samenwerking ten behoeve van het onderwijs, maar ook beroepsperspectieven oplevert voor afgestudeerden.

f Een cluster dient zoveel mogelijk aan te sluiten bij de 'grote' (geografische, economische, onderwijskundige) infrastructuur, die mogelijkheden biedt tot profilering en tot samenwerking ten behoeve van het onderwijs, maar ook beroepsperspectieven oplevert voor afgestudeerden.

g Een cluster dient bij voorkeur gevormd te worden door instellingen waartussen reeds vormen van samenwerking bestaan, in het bijzonder als deze aansluiten bij de culturele en de 'grote' infrastructuur, tot een rijker geschakeerd opleidingsaanbod tot afstemming en taakverdeling hebben geleid.

6.4 DE SAMENSTELLING VAN DE KUNSTONDERWIJSCLUSTERS

De Projectorganisatie bepleit de vorming van zes clusters. Overwegingen daarbij betreffen de genoemde criteria waarbij in een aantal gevallen veel nadruk is gelegd op de feitelijke omstandigheden en in alle gevallen op de mogelijkheden van elkaar aanvullende en versterkende programmering.

De Projectorganisatie doet deze aanbeveling mede op grond van de gesprekken die in de maanden maart en april 1999 zijn gevoerd met hogescholen, gemeente- en provinciebesturen.

Het lijkt de Projectorganisatie wenselijk indien de staatssecretaris/minister een duidelijk kader stelt voor de vorming van de clusters. Bij voorkeur op basis van overeenstemming na bestuurlijk overleg in HBO-raads verband. Zonodig moet er de mogelijkheid zijn om het bij wet te regelen.

Zuid Nederland

De Hogeschool Maastricht en de Fontys Hogescholen hebben overeenstemming over samenwerking op het gebied van het hoger kunstvakonderwijs. Daarmee ontstaat er een cluster tussen de instellingen voor hoger kunstvakonderwijs in Maastricht en Tilburg. Ook Eindhoven (expressie door woord en gebaar) en Sittard (2e graads tehatex) gaan deel uitmaken van dit verband. De Maastrichtse Academie voor Bouwkunst, die deel uitmaakt van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, vormt een verdere versterking van het cluster. Ook de Jan van Eyck Academie gaat deel uitmaken van dit cluster. Het cluster voldoet aan de inhoudelijke voorwaarden die gesteld zijn.

De clustervorming bevordert samenwerking met instellingen buiten het cluster, bv. de samenwerking in euregio-verband.

De aangewezen partners in het wetenschappelijk onderwijs zijn de universiteiten van Maastricht, Eindhoven en Tilburg.

Op zich ligt voor de hand dat de hogescholen Maastricht en Tilburg zouden samenwerken met de Hogeschool 's-Hertogenbosch en de Hogeschool Brabant, die onderling inmiddels een samenwerkingsafspraken hebben gemaakt voor de Academie St. Joost in Breda en de Academie voor Beeldende Kunst en Vormgeving in Den Bosch. Dit zou ook aansluiten bij de samenwerking die in Zuid-Nederland bestaat op het gebied van het (specifiek) cultuurbeleid.

De besturen van de hogescholen in Maastricht en Tilburg zijn echter bevreesd dat meer partners het cluster te complex zullen maken. Bovendien vindt de gemeente Maastricht, die als 'natuurlijke' partners Aken, Luik en Hasselt heeft, het cultuurconvenantsgebied al wat gewrongen. De gemeente Breda hecht grote waarde aan de samenwerking tussen St. Joost en de academie Den Bosch. Dat geldt ook voor de relaties binnen het zuidelijk cultuurconvenantsgebied.

Infrastructureel maakt Breda ook deel uit van de as Rotterdam-Breda-Antwerpen.

St. Joost pleit voor een cluster Breda-Den Bosch met een verbintenis met de Design Academie, het NIAF in Tilburg en verdere samenwerking met hogescholen in Vlaanderen. Daarmee zou een mono-disciplinaire cluster ontstaan.

De Design Academie Eindhoven neemt in het kunstvakonderwijs een bijzondere plaats in. Deze academie richt zich als enige uitsluitend op industriële vormgeving, gespecialiseerd in de volle breedte van het vakgebied. Sinds 1995 heeft de academie twee tweedefaseopleidingen voor interieurarchitect en industriële vormgeving. Er wordt samengewerkt met de Technische Universiteit Eindhoven en aansluiting gezocht bij vergelijkbare buitenlandse opleidingen. Daarnaast is er samenwerking met Den Bosch voor wat betreft keramiek.

Advies Projectorganisatie: Aansluitend bij de afspraken tussen de Hogeschool Maastricht en Fontys Hogescholen de kunstvakinstellingen in Maastricht en Tilburg met de reeds genoemde opleidingen in Sittard en Eindhoven en de Jan van Eyck Academie één cluster te laten vormen. De optie van een mono-disciplinaire cluster Breda-Den Bosch en Design Academie niet te honoreren. Aansluiting van Breda-Den Bosch en de Design Academie bij het cluster Den Haag/Rotterdam te overwegen, maar tenslotte te kiezen voor één cluster voor Zuid-Nederland.

Gelderland/Overijssel

De Hogeschool voor de Kunsten in Arnhem en de AKI Academie voor Beeldende Kunst in Enschede zijn inmiddels gefuseerd. De fusiepartners hebben een samenwerkingsverband met de Christelijke Hogeschool Constantijn Huygens.

Het ligt in de rede dat deze instellingen een cluster vormen waarin ook de Hogeschool Enschede (conservatorium), de Hogeschool Rotterdam en Omstreken (Academie voor Bouwkunst Arnhem), de Hogeschool Arnhem en Nijmegen en de Hogeschool Windesheim (2e graads tehatex) participeren. Het cluster heeft verbindingen met de Katholieke Universiteit Nijmegen en de Universiteit Twente. Een aldus geformeerd cluster voldoet daarmee aan de criteria die in de vorige paragraaf geformuleerd zijn. Net als in de andere gevallen sluit de clustervorming samenwerking buiten het cluster niet uit.

De bestaande internationale samenwerking (bijvoorbeeld die van het conservatorium Enschede met dat van Münster en de internationale samenwerking van de HKA en Constantijn Huygens) kan in clusterverband verder worden uitgebouwd.

Advies Projectorganisatie: conform het bovenstaande.

De noordelijke provincies

Wanneer de instellingen in de provincies Friesland en Groningen één cluster vormen wordt daarmee aangesloten bij de reeds bestaande voornemens tot samenwerking tussen de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden, de Hanzehogeschool in Groningen en de Hogeschool Drenthe. Van een aldus te vormen noordelijk cluster zullen de volgende instellingen dan deel uitmaken: Academie Minerva, het conservatorium Groningen en de Academie voor Bouwkunst in Groningen (de laatsgenoemde instelling is onderdeel van de Hogeschool Rotterdam en Omstreken), de 2e graads tehatex-opleidingen in Leeuwarden en de opleiding expressie door woord en gebaar in Leeuwarden.

De vorming van een cluster in de noordelijke provincies is bepleit door de besturen van de desbetreffende hogescholen en de lokale en provinciale overheid. Deelname van instellingen uit andere regio's wordt door hen, gezien de ijle en kwetsbare structuur van het noorden, als onwenselijk beschouwd. Men is ervan overtuigd dat verdichting van de eigen structuur prioriteit moet hebben. Op alle gebieden, dus ook cultureel en voor wat betreft het onderwijs, wordt daaraan door de noordelijke provincies met steun van de landelijke overheid (de zogenoemde Langmangelden) gewerkt.

Dat sluit samenwerking op deelgebieden niet uit. Er is reeds een structurele band tussen de conservatoria in Groningen en Den Haag en Academie Minerva kent samenwerking met de Rietveld Academie. Ook met de Rijksuniversiteit van Groningen bestaat concrete samenwerking.

Advies van de Projectorganisatie: Hoewel een noordelijk verband kwetsbaar zal zijn gezien de beperkte bandbreedte -zowel wat betreft het aantal opleidingen als het financiële draagvlak -, geven de overwegingen en de prioriteitsstelling van de hogescholen en de lokale en provinciale overheid wat haar betreft de doorslag. Gezien het belang dat de overheden hechten aan het kunstvakonderwijs als onderdeel van de noordelijke infrastructuur, ligt het voor de hand dat het bedrijfsrisico niet eenzijdig bij de hogescholen komt te liggen maar gedeeld wordt door de lokale en provinciale overheid.

Amsterdam/Alkmaar

Het ligt in de rede de instellingen in Amsterdam samen met het conservatorium in Alkmaar één cluster te laten vormen. Dit betekent dat er een cluster ontstaat waarin de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, die uiteenlopende disciplines in zich verenigt, gaat samenwerken met de Gerrit Rietveld Academie; de Amsterdamse Ballet Academie en, voor wat de 2e graads tehatex opleidingen betreft, de Hogeschool Amsterdam. Met de vorming van het cluster wordt aangesloten bij de verregaande plannen voor samenwerking die reeds tussen de Hogeschool Alkmaar en de AHK bestaan.

De Rijksacademie, Ateliers en het Berlage Instituut maken deel uit van het Amsterdamse cluster.

Een aldus samengesteld cluster biedt een grote geschakeerdheid aan disciplines en opleidingen en een ruime variëteit aan markten. Het ligt voor de hand dat het cluster samenwerkt met de Universiteit van Amsterdam en de Vrije Universiteit.

Advies Projectorganisatie: Conform het bovenstaande. Daarbij dient het volgende te worden aangetekend. De Amsterdamse Ballet Academie heeft tijdelijk een beperkt subsidie van het ministerie van OCenW gekregen. Het ligt in de rede om op grond van dat in 1997 genoemen besluit de subsidieperiode te verlengen om de Academie in staat te stellen de samenwerking in het cluster verder te ontwikkelen en te concretiseren.

Utrecht

Het bestuur van de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht wijst samenwerking met andere instellingen in één cluster af. Doordat de HKU op dit moment aan de criteria voldoet die aan de vorming van een cluster worden gesteld, een redelijke omvang heeft en samenwerking met de Hogeschool Utrecht en de plaatselijke universiteit kent, zijn er geen grote bezwaren om de instelling, zoals het bestuur wenst, zelf een cluster te laten vormen. Overigens zijn er weinig of geen instellingen te vinden zijn die met Utrecht een cluster willen vormen. Toch zou samenwerking met Amsterdam, mede gezien de 'grote infrastructuur' en het culturele verkeer tussen beide steden, niet moeten worden uitgesloten.

Advies Projectorganisatie: De Hogeschool voor de Kunsten Utrecht vormt zelf een cluster.

Den Haag/Rotterdam

De gemeente Rotterdam streeft naar bundeling van het kunstvakonderwijs, dat nu verdeeld is over twee hogescholen (waarvan één multi-sectorale) in eigen stad, maar verdergaande samenwerking lijkt niet te worden uitgesloten. De gemeente Den Haag vindt profilering van het kunstvakonderwijs in eigen stad de beste optie, zij het dat dit aangevuld zou moeten worden met theateronderwijs. Het Koninklijk Conservatorium voorziet problemen bij samenwerking met het Rotterdams conservatorium. Het richt zich vooral op samenwerking met het conservatorium in Groningen en de universiteiten van Utrecht en Groningen (muziekwetenschappen). Inhoudelijk sluit het kunstvakonderwijs van Den Haag en Rotterdam, zowel op muziekgebied als op dat vande dans en de beeldende kunst en vormgeving, goed op elkaar aan. Een cluster waarin de instellingen van deze steden samenwerken is een krachtige. Men kan gezamenlijk een variëteit aan markten bedienen, zowel nationaal als internationaal.

Advies Projectorganisatie: Een cluster te vormen conform het gestelde.

7 Het kwalificatie-instrumentarium

7.1 INLEIDING

De inhoudelijke basis van het kwalificatie-instrumentarium dat in dit hoofdstuk beschreven staat, wordt gevormd door de beroepsinformatie die de Projectorganisatie door een team van projectleiders en -ondersteuners voor de verschillende kunstsectoren heeft laten vaststellen. Deze beroepsinformatie is gerangschikt naar sector: audiovisueel, beeldende kunst en vormgeving, dans, theater/drama, muziek en docentenopleidingen.⁴⁴ Om de tamelijk omvangrijke hoeveelheid beroepsinformatie van de verschillende sectoren vergelijkbaar te houden en een systematische vertaling mogelijk te maken naar eindtermen en curricula, werkten de projectleiders volgens een systematisch en uniform geordend 'format'. Dit format, dat werd opgesteld in overleg met onderwijskundigen, bood ruimte voor definities van beroepen en specialismen, maar ook voor de beschrijving van de sectoren en de ontwikkelingen die zich daarin voltrekken.⁴⁵ De kern van de beroepsinformatie wordt gevormd door een beschrijving van beroepsactiviteiten.

Bij de ontwikkeling van het kwalificatie-instrumentarium heeft de Projectorganisatie zoveel mogelijk samengewerkt met kunstenaars uit de beroepspraktijk. Het materiaal dat nu beschikbaar is, is bijeengebracht door middel van gesprekken, werkgroepen en overleg met beroepsorganisaties. Het materiaal is op toetsingsconferenties op inhoudelijke juistheid en bruikbaarheid beoordeeld. Tijdens de laatste reeks conferenties, in januari en februari 1999, kon worden geconstateerd dat de inhoud van het materiaal aan de wensen van de beroepspraktijk voldeed; de vertegenwoordigers van het kunstvakonderwijs achtten het instrumentarium bruikbaar voor het onderwijs.

In dit hoofdstuk wordt eerst uiteengezet wat de componenten van het kwalificatie-instrumentarium zijn. Vervolgens worden deze componenten in detail beschreven.

---

44 De zes sectorrapporten verschijnen als afzonderlijke bijlagen 1 b t/m g bij dit rapport.

45 Bij het opstellen van het format diende het *Stramien opleidingskwalificaties* (1997) van de HBO-raad als uitgangspunt. Voor een uitgebreidere verantwoording van de gekozen systematiek en de gevolgde werkwijze wordt verwezen naar bijlage 1a.

7.2 COMPONENTEN VAN HET INSTRUMENTARIUM

Het kwalificatie-instrumentarium voor het kunstvakonderwijs is een variant op het *kwalificatiestelsel* dat in andere onderwijssectoren wordt gebruikt. Zo'n kwalificatiestelsel heeft de functie van 'communicatiemiddel' tussen het beroepsonderwijs en de beroepspraktijk.

Er is in vastgelegd welke eisen de beroepspraktijk aan beginnende beroepsbeoefenaren stelt (dit noemt men *beroepsstartkwalificaties*) en tot welke eindtermen het onderwijs opleidt (*opleidingskwalificaties*). Een cruciaal gegeven is dat de eindtermen gebaseerd zijn op de startkwalificaties. Echter niet volledig, want in de opleidingskwalificaties zijn ook elementen als maatschappelijke vorming en persoonlijke ontplooiing verwerkt. Het doel van een kwalificatiestelsel is in de eerste plaats het onderwijs en de beroepspraktijk zo goed mogelijk op elkaar af te stemmen. De duidelijkheid die ermee gecreëerd wordt, maakt het (toekomstige) studenten mogelijk een beredeneerde opleidingskeuze te maken en biedt de bekostigende overheid inzicht in de relevantie en doelmatigheid van het onderwijs. Daarenboven is het kunstvakonderwijs beter in staat tot in- en externe evaluatie. Dit laatste verklaart ook waarom aan het einde van dit hoofdstuk de kwaliteitszorg een plaats gekregen heeft. Om de duurzaamheid van het stelsel te waarborgen, moeten de gegevens regelmatig op hun actualiteitswaarde worden beoordeeld.

Net als het kwalificatiestelsel in andere sectoren, maken van het kwalificatie-instrumentarium voor het kunstvakonderwijs startkwalificaties en (opleidingsprofielen en) opleidingskwalificaties deel uit. Deze elementen zijn echter niet de enige. Ook selectiecriteria, die als kwalificaties voor aankomende studenten kunnen worden beschouwd, en procedures die het tot stand komen en het onderhouden van de kwalificaties beregelen vormen componenten van het instrumentarium. Het gehele instrumentarium is als volgt opgebouwd.

Kwalificatie-component

Deze component bestaat uit systematische beschrijvingen van beroepen (dit zijn *beroepsprofielen*), de startkwalificaties die hierop gebaseerd zijn, de opleidingskwalificaties die hiervan afgeleid zijn en criteria voor de selectie van aankomende studenten.

Procedurele component

Deze component bestaat voor een groot deel uit regels en afspraken voor het opstellen en het actueel houden van de beroepsprofielen, startkwalificaties, opleidingskwalificaties en selectiecriteria. Daarnaast maken ook procedures voor het landelijk disciplineoverleg er deel van uit.

Inhoudelijke component

In deze component zijn alle facilitaire en ondersteunende activiteiten samengebond die nodig zijn om de kwalificaties inhoud te geven en actueel te houden. Tot deze activiteiten behoren verkenningen van de beroepspraktijk (bijvoorbeeld om nieuwe beroepen te kunnen signaleren), arbeidsmarkt- en brancheonderzoek.

7.3 STARTKWALIFICATIES EN OPLEIDINGSKWALIFICATIES

De startkwalificaties voor beginnende kunstenaars worden gespecificeerd in de bijlagen 1b t/m g bij dit rapport. Ze zijn beschreven op basis van de beroepsprofielen van de verschillende sectoren, die in opdracht van de projectorganisatie zijn opgesteld. Zowel de beroepsprofielen als de startkwalificaties zijn in nauwe samenspraak met de beroepspraktijk tot stand gekomen en vervolgens in speciaal daarvoor georganiseerde conferenties door vertegenwoordigers van de beroepspraktijk en het kunstvakonderwijs aan een kritische beoordeling onderworpen. Ook is een poging ondernomen om relevante ontwikkelingen in het buitenland te inventariseren (zie appendix 5).

Voorafgaand aan het opstellen van deze beroepsprofielen is een selectie gemaakt van de te beschrijven beroepen, die vanzelfsprekend tot de kunstsector moesten behoren, maar ook een opleiding in het hoger kunstvakonderwijs moesten vereisen. Bij die selectie werd gebruik gemaakt van het volgende criterium: een beroepsbeoefenaar levert een zodanige scheppende of artistieke bijdrage aan de totstandkoming van het kunstwerk, dan wel het 'eindproduct', dat zonder die bijdrage het kunstwerk (of eindproduct) niet tot stand kan komen. Om te kunnen bepalen of een beroep een opleiding op hoger of middelbaar beroepsniveau vereist, is gebruik gemaakt van kwalificatie-typeringen die in het hoger onderwijs gehanteerd worden om de aard en het niveau van de opleidingen aan te duiden. Daartoe behoren het vermogen op eigen handelen en denken te reflecteren, het bezit van probleemoplossend vermogen, in staat zijn complexe structuren te overzien, de aanwezigheid van leidinggevende capaciteiten en het vermogen een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van het beroep. De beroepen die niet aan de genoemde criteria voldeden, zijn wel benoemd maar niet verder uitgewerkt.

In de beroepsprofielen wordt een beschrijving gegeven van de beroepen en van de sector waar de beroepen deel van uitmaken. Een beroepsprofiel bevat de volgende informatie:

- een beschrijving van de identiteit en reikwijdte van de sector
- een beschrijving van ontwikkelingen in de sector
- een definitie van de beroepen en specialismen
- een beschrijving van het wettelijk kader van de beroepen (beschermde titel, enzovoort)
- een beschrijving van de kernactiviteiten in de beroepen en specialismen
- een beschrijving van persoonlijkheidskenmerken die voor een beroep vereist kunnen zijn

-een beschrijving van de ontwikkelingen in de afzonderlijke beroepen

De beroepsactiviteiten zijn, voorzover dat mogelijk was, aan de hand van vier dimensies beschreven: een artistieke, theoretische, technische en maatschappelijke dimensie.

Bij maatschappelijke dimensie gaat het om activiteiten als het acquireren van opdrachten, het onderhouden van contacten, financieel beheer en werkorganisatie, kortom werkzaamheden die nodig zijn om als (zelfstandig) kunstenaar in de maatschappij te kunnen functioneren.

Bij het formuleren van de startkwalificaties, op basis van de beroepsprofielen, zijn de beroepsactiviteiten als uitgangspunt genomen. De vraag was: welke kennis, inzichten, vaardigheden en attitudes moet een beginnend kunstenaar bezitten om de beroepsactiviteiten op het niveau van een beginnend beroepsbeoefenaar te kunnen uitvoeren? Bij het beantwoorden van deze vraag is rekening gehouden met de ontwikkelingen die in de profielen ten aanzien van de sector en de beroepen geschetst zijn en met verschillen tussen gevorderde en beginnende beroepsbeoefenaren. Dit moest het mogelijk maken toekomstgerichte kwalificaties te formuleren.

Het is de taak van het kunstvakonderwijs om op basis van de startkwalificaties opleidingsprofielen te formuleren met bijbehorende opleidingskwalificaties. In die kwalificaties dient te worden aangegeven wat de te bereiken minimumniveaus van kennis, inzicht, vaardigheden en attitudes zijn. De aard en ordening van de beroepsinformatie is zodanig dat enkele voorafgaande opmerkingen op zijn plaats zijn. Ten eerste moet worden benadrukt dat met de gekozen ordening van het materiaal niet wordt gepretendeerd de dagelijkse werkelijkheid van kunstenaars weer te geven. Het al te letterlijk nemen van de beroepsprofielen leidt tot de misvatting dat musici alleen musiceren en niet ook kunnen lesgeven of dat vormgevers zich slechts op één terrein van ontwerp kunnen begeven. De beroepspraktijk maakt duidelijk dat kunstenaars vaak meer dan één beroep tegelijk uitoefenen en overstapjes naar andere disciplines maken. Beroepen staan in de profielen dus niet gelijk aan personen.

Een tweede kanttekening betreft de toepasbaarheid van de indelingsprincipes in het onderwijs. De ordening van de beroepsinformatie heeft ten doel de beroepen zo inzichtelijk mogelijk te maken. De ordening is niet bedoeld als indeling van het toekomstig onderwijsaanbod. Onderwijsinstellingen zullen meer aspecten willen en moeten meewegen bij het bepalen van hun onderwijsaanbod. Een visie op de discipline zal daar één van zijn.

De onderverdeling die in het beroepsprofiel van vormgevers is gemaakt naar 'visuele communicatie', 'ruimtelijke vormgeving' en 'productvormgeving' kan, op basis van inhoudelijke overwegingen, tot andere opleidingsprofielen leiden.

De ordening van de beroepsinformatie heeft beroepen en specialismen bloot gelegd die in verschillende sectoren kunnen voorkomen of zich op het grensvlak van sectoren bevinden. De Projectorganisatie heeft verschillende beroepen geïdentificeerd die nadere aandacht behoeven bij het onderhoud van het kwalificatie-instrumentarium. Een voorbeeld daarvan is het beroep theatervormgever. In het hoofdstuk 'Conditie voor verandering' wordt beschreven hoe een vernieuwd opleidingsaanbod met opleidingskwalificaties tot stand kan komen.

7.4 TOELATINGSSELECTIE ⁴⁶

De Projectorganisatie stelt ter verbetering van de selectie een procedure voor met landelijke criteria die door alle clusters worden gehanteerd, en daaraan toegevoegd specifieke criteria die op het niveau van de afzonderlijke clusters gelden. De laatstgenoemde criteria worden door de clusters zelf geformuleerd. Hiermee wordt gewaarborgd dat instellingen hun eigen profiel in de selectie tot uitdrukking kunnen brengen. Het is opleidingen toegestaan om bij de toelatingsselectie samen te werken.

De samenstelling van selectiecommissies is aan regels gebonden. Een commissie moet in ieder geval bestaan uit tenminste 2 praktijkdocenten, een theorie docent, de artistiek leider of vakgroepleider – die tevens docent kan zijn en een deskundige uit de beroepspraktijk, die zijn hoofdberoep buiten het cluster uitoefent. Hij mag echter wel als *docent* aan de opleiding of het cluster verbonden zijn. Het gaat erom dat er binnen de commissie een aanwijsbare relatie met de beroepspraktijk is. De commissie mag door de instelling of opleiding met andere leden worden aangevuld. De Projectorganisatie beveelt aan om ook een ouderejaarsstudent bij de selectie te betrekken. Niet aan het cluster verbonden externe deskundigen nemen steekproefsgewijs deel aan de selectie en geven een oordeel over de inhoud van de selectiecriteria en over de wijze waarop deze criteria worden toegepast. Zij brengen dit oordeel ter kennis van het bevoegd gezag van het cluster.

De regeling voor de toelatingsselectie bevat, behalve de genoemde elementen, de volgende opdrachten:

---

⁴⁶ De geraadpleegde bronnen voor deze paragraaf zijn in appendix 8 weergegeven

Aan clusters/opleidingen gezamenlijk

1 De gezamenlijke clusters/opleidingen stellen samen met het desbetreffende beroepenveld de landelijke criteria per discipline vast en bepalen hiervan het minimumniveau voor uitvoerende/scheppende opleidingen en docentenopleidingen. Tevens wordt het relatieve belang van de criteria bepaald. Elke vier jaar wordt bezien of bijstelling nodig is.

2 De gezamenlijke clusters/opleidingen stemmen de selectiecriteria via begintermen en eindtermen af op de opleidingen en beroepskwalificaties.

3 De gezamenlijke clusters/opleidingen maken onderling afspraken over de spreiding van selectieperioden, zodat kandidaten op meer plaatsen aan de selectieprocedure kunnen deelnemen. Spreiding van selectieperioden maakt het ook mogelijk dat externe deskundigen uit de beroepspraktijk op meer plaatsen aan een selectieprocedure kunnen meedoen.

4 De gezamenlijke clusters/opleidingen zetten een 'Informatiesysteem Kandidaten Kunstvakonderwijs' op en onderhouden dit. Dit is een landelijk systeem, waardoor kandidaten die geschikt zijn bevonden voor een bepaalde kunstvakopleiding, maar die niet toegelaten kunnen worden omdat de capaciteit van de desbetreffende opleiding geheel is benut, elders voor een gelijke opleiding alleen nog op de opleidingsspecifieke criteria getoetst hoeven te worden.

Aan de afzonderlijke clusters/opleidingen

1 De afzonderlijke clusters/opleidingen stellen opleidingsspecifieke selectiecriteria op.

2 De afzonderlijke clusters/opleidingen stemmen de selectiecriteria via begintermen en eindtermen af op de opleidingen en beroepskwalificaties.

3 De afzonderlijke clusters/opleidingen maken een heldere beschrijving van de toelatingsprocedure, die voldoet aan de volgende eisen:

-de selectie-elementen waarop wordt geselecteerd zijn beschreven (waar wordt op geselecteerd?)

-het relatieve belang van de elementen is beschreven

-de beoordelingscriteria zijn beschreven (hoe wordt wat beoordeeld?)

4 De afzonderlijke clusters/opleidingen geven duidelijke voorlichting aan aankomende studenten over het bovenstaande

Deze procedure wordt twee jaar na inwerkingtreding geëvalueerd en zo nodig bijgesteld.

In appendix 6 is op basis van de inventarisatie van het Instituut voor onderwijskundige dienstverlening (IOWO) aangegeven hoe aan de landelijke criteria per discipline invulling gegeven kan worden. Hierover dient per discipline overleg plaats te vinden. Dit overleg betreft de te hanteren elementen en het minimumniveau dat wordt aangehouden. In appendix 7 wordt, eveneens op basis van het IOWO-onderzoek, aangegeven welke selectie-instrumenten in de verschillende disciplines kunnen worden gebruikt. Ook hierover moet het landelijk overleg per discipline uitsluitend bieden.

De Projectorganisatie stelt voor de toelatingsexamens steekproefsgewijs door cluster-externe deskundigen te laten beoordelen, omdat het gezien het grote aantal toelatingsexamens praktisch niet uitvoerbaar is om bij alle examens een externe deskundige aanwezig te laten zijn. Externe deskundigen uit de beroepspraktijk zullen ofwel vrije beroepsbeoefenaren zijn ofwel (parttime) in dienst zijn van een institutie (bijvoorbeeld een orkest of gezelschap). Waar het gaat om beroepsbeoefenaren in dienst van een gesubsidieerde instelling, zal in de subsidievoorwaarden geregeld moeten worden dat de instelling deskundigen voor dit doel aan het onderwijs beschikbaar stelt. Vrije beroepsbeoefenaren dienen een schadeloosstelling te ontvangen. Hiermee moet in het bekostigingssysteem rekening worden gehouden.

Vooropleidingen

In verband met de toelatingselectie verdienen de vooropleidingen in het kunstvakonderwijs speciale aandacht. Omdat het voortgezet onderwijs niet in vakmatige zin voorbereidt op een kunstvakopleiding, gaan de gedachten van de Projectorganisatie uit naar een (bekostigd) stelsel op dit gebied. Hiermee kan het ingangsniveau van studenten in het kunstvakonderwijs worden verhoogd. Wanneer een stelsel van (verplichte) vakgerichte vooropleidingen voor alle disciplines geldt, kan daar tevens een deel van de selectieproblematiek mee worden opgelost. De vooropleidingen (muziek, beeldend, audiovisueel, dans, drama) moeten dan wel per discipline een gemeenschappelijk curriculum hebben of in elk geval landelijk vastgestelde eindtermen, die tevens deels begintermen van de kunstvakopleidingen zijn. Wie de desbetreffende vooropleiding met goed gevolg heeft afgesloten, voldoet in elk geval aan eisen op het gebied van theoretische kennis en technische vaardigheden. Het certificaat 'vooropleiding' wordt daarmee gerekend tot de formele toelatingseisen, waartoe ook het havo-diploma behoort. Vanzelfsprekend zullen hierop uitzonderingen mogelijk moeten zijn, alleen al vanwege het gegeven dat zich een substantiële groep buitenlandse aspirant-studenten aanmeldt. Voor bezitters van het certificaat kan de ingangselectie worden beperkt tot selectie op artistieke kwaliteiten, motivatie en dergelijke. Zolang er geen stelsel van vooropleidingen is, zullen ook theoretische kennis en technische vaardigheden moeten worden getoetst.

7.5 ONDERHOUD VAN HET KWALIFICATIE-INSTRUMENTARIUM

Het actueel houden van het kwalificatie-instrumentarium is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van het onderwijs en de beroepspraktijk. Zonder onderlinge afstemming is er gevaar voor 'mismatching'. In andere sectoren, zoals het middelbaar beroepsonderwijs, wordt de gezamenlijke verantwoordelijkheid al expliciet erkend. Dit komt onder andere tot uiting in gemeenschappelijke stichtingen die voor onderhoud van het instrumentarium zorgdragen.

De verantwoordelijkheid aan de kant van het kunstvakonderwijs zou moeten liggen bij de betrokken hogescholen en clusters van hogescholen. Deze kunnen de uitvoering van het onderhoud mandateren aan de landelijke disciplineverbanden. Aan de kant van de kunstsector ligt het voor de hand de verantwoordelijkheid te leggen bij de gezamenlijke organisaties die werkgevers, werknemers en zelfstandigen in deze sector vertegenwoordigen. Waar de organisatiegraad laag is, bijvoorbeeld in de beeldende kunst, zal ook gezocht moeten worden naar enkele onafhankelijke vertegenwoordigers. In de uitvoering van het onderhoud zijn deze vertegenwoordigers de inhoudelijke counterparts van de landelijke overlegstructuren per onderwijsdiscipline.

Het is de vraag of volstaan kan worden met het op uitvoeringsniveau samenbrengen van onderwijs en beroepspraktijk zoals hier beschreven is. Er lijken enkele gezamenlijke *beleidsmatige* taken op landelijk niveau te liggen voor hogescholen en kunstsector. Ten eerste wat betreft het in beeld houden van ontwikkelingen die het niveau van disciplines overstijgen. Ten tweede de planning van het gehele onderhoud, inclusief de daarbij benodigde inzet van expertise en geld, en het bewaken van een uniforme ordeningsmethode. Ten derde de planning en inhoudelijke afstemming van arbeidsmarktonderzoek in de kunstsector en het periodiek evaluatieonderzoek van de opleidingskwalificaties onder recent afgestudeerden.

Een in omvang zeer beperkt landelijk gremium met bovenstaande taken zou onder auspiciën van de HBO-raad tot stand gebracht kunnen worden. Dat gremium zou het in HBO-verband bestaande instrument van verkenningcommissies kunnen aanwenden om de 'onderhoudsagenda' van het instrumentarium te vullen. De nu beschikbare beroepsprofielen en startkwalificaties bieden al onderwerpen die om een spoedige verkenning vragen. Zo zou in de sector vormgeving de vormgeving van diensten als nieuw werkterrein nader in kaart moeten worden gebracht.

Het op deze wijze vormgeven van de gezamenlijke verantwoordelijkheid van onderwijs en beroepspraktijk voor het kwalificatie-instrumentarium laat een aspect buiten beschouwing waarvan verwacht mag worden dat het een positieve invloed op het succesvol functioneren van een kwalificatie-instrumentarium heeft. Dat is het bestaan van een brancheorganisatie in de kunstsector, of breder, van de cultuursector. Met name de voorbereiding van de hierboven genoemde beleidsmatige landelijke taken rond het kwalificatie-instrumentarium zou hier aan de kant van de kunstsector al zijn beslag kunnen knijgen, wat de efficiency van het instrumentarium ten goede komt.

Om het kwalificatie-instrumentarium actueel te kunnen houden en het kunstvakonderwijs optimaal te laten aansluiten bij de beroepspraktijk, is inzicht nodig in de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt voor kunstenaars. In de huidige situatie zijn er onvoldoende betrouwbare kwantitatieve gegevens over de gehele kunstsector beschikbaar. Bij het beschrijven van de situatie op de arbeidsmarkt (hoofdstuk 3) kon de Projectorganisatie gebruik maken van slechts enkele bestaande onderzoeken (een onderzoek naar de inkomenspositie van beeldend kunstenaars, de *Kunsten-Monitor* en brancheonderzoeken van de BNA en de BNO), die echter moeilijk te vergelijken waren. Om tot grotere vergelijkbaarheid van onderzoeken in de kunstsector te komen, zodat de aansluiting tussen het onderwijs en de beroepspraktijk gefaciliteerd kan worden, beveelt de Projectorganisatie aan een landelijk kader voor het verrichten van arbeidsmarktonderzoek in de kunstsector in het leven te roepen. De haalbaarheid van zo'n kader dient op korte termijn getoetst te worden in samenwerking met betrokken (potentiële) opdrachtgevers en onderzoekers. Voorgesteld wordt dat het ministerie van OCenW hiertoe het initiatief neemt.

Ten tweede beveelt de Projectorganisatie aan dat na de vernieuwing van het onderwijsaanbod, in het kader van de herstructurering, het ministerie van OCenW en het kunstvakonderwijs (HBO-raad) nieuwe afspraken maken over het soort gegevens dat op landelijk niveau verzameld moet worden in het licht van het landelijk onderzoekskader, zoals hiervoor is voorgesteld. De Projectorganisatie beveelt de HBO-raad aan de *Kunsten-Monitor* (ook) een rol te laten spelen in het evalueren van opleidingskwalificaties zodra deze van kracht zijn geworden.

7.6 BEOORDELING EN KWALITEITSZORG

Het kwalificatiestelsel vormt een essentieel kader voor het functioneren van een systeem van kwaliteitszorg. Om die reden wordt hier nader ingegaan op de verdere ontwikkeling van het huidige systeem van kwaliteitszorg.

Het huidige systeem van kwaliteitszorg binnen het HBO, bestaande uit in- en externe evaluatie, is gericht op kwaliteitsverbetering en innovatie van het onderwijs en verantwoording aan de bekostigende overheid.

De Inspectie heeft, wat de laatstgenoemde functie van kwaliteitszorg betreft, de bevoegdheid een meta-evaluatie van de gehouden visitaties uit te voeren.

De minister heeft bovendien de bevoegdheid bij aangetoonde ernstige gebreken een opleiding haar rechten te ontnemen. Recente afspraken tussen de minister van OCenW en onder andere de HBO-raad hebben de tijd tussen het verschijnen van een visitatierapport en het uitdelen van een waarschuwing verkort van circa 4 jaar tot 7 maanden. Bovendien kan de minister nu, in het geval de betreffende opleiding binnen de gestelde termijn van negentig dagen onvoldoende op de waarschuwing reageert, direct overgaan tot het ontnemen van de rechten, wat neerkomt op sluiting. Daarmee zijn voorwaarden geschapen om de ministeriële bevoegdheid op dit vlak effectiever te laten zijn.

De voorstellen in dit rapport om een landelijk instrumentarium van actuele beroeps- en opleidingskwalificaties te onderhouden zijn essentiële nieuwe elementen om tot individuele en landelijke beoordelingen op kwaliteit en doelmatigheid te komen. De opleidingskwalificaties zullen, door de vaststelling van zogenaamde kernkwalificaties, voor een substantieel deel landelijke geldigheid bezitten. De ook in dit advies bepleite vaststelling van minimumniveaus en van landelijke selectiecriteria met een kwalitatieve ondergrens zullen er naar verwachting toe bijdragen dat over enkele jaren gesproken kan worden van een transparanter normatief stelsel.

Van het nieuwe normatieve stelsel voor het kunstvakonderwijs mag verwacht worden dat het de effectiviteit van het huidige visitatie-instrument vergroot. Bovendien worden van de binnen het HBO-verband recent aangescherpte bestuurlijke richtlijnen voor visitatiecommissies verdere verbeteringen van het systeem verwacht. Een specifiek aandachtspunt van het kunstvakonderwijs is de beschikbare tijd die voor een visitatie uitgetrokken wordt. De complexiteit en omvang van de disciplines zullen mede bepalend moeten zijn voor het vaststellen van de reëel benodigde tijd voor een verantwoorde visitatie.

In het HBO wordt sinds kort gewerkt aan een vervolgfase op het huidige kwaliteitszorgsysteem met visitaties, dat de vorm heeft van een accrediteringsstelsel. De voorbereidingen betreffen een proef in enkele onderwijssectoren. Ofschoon het niet reëel is te veronderstellen dat een accreditatiestelsel binnen enkele jaren al HBO-breed kan worden toegepast, is het goed denkbaar dat het kunstvakonderwijs over enkele jaren, wanneer het in dit rapport voorgestelde normatieve kader gerealiseerd is, gereed zal zijn voor participatie in een accrediteringsstelsel. De ervaringen uit de uitgevoerde proeven kunnen daarbij van dienst zijn.

De Projectorganisatie is er in dat geval voorstander van dat het stelsel niet alleen licenties afgeeft op basis van minimumkwaliteitsniveaus, maar ook 'excellent functioneren' honoreert. Dit zou in de bekostiging van de instelling tot uitdrukking moeten komen. In het hoofdstuk over de bekostiging zal hier uitvoeriger op worden ingegaan.

8 Karakteristiek beroepspraktijk

Ter voorbereiding van een kwalificatiestelsel voor het kunstvakonderwijs heeft de Projectorganisatie beroepsprofielen en startkwalificaties voor de kunstsector samengesteld.

In dit hoofdstuk wordt een samenvatting gegeven van deze beroepsinformatie. Na een typering van de samenhang en raakvlakken binnen de kunstsector volgen beschrijvingen voor de sectoren audiovisueel, beeldende kunst en vormgeving, dans, theater/drama, muziek en docentenopleidingen. Tot slot wordt verklaard waarom en op welke wijze bouwkunst en museologie elk een afzonderlijke positie hebben ingenomen in het project.

8.1 De dynamiek van de praktijk

De verzamelde beroepsinformatie maakt het mogelijk inzicht te krijgen in ontwikkelingen die een bredere geldigheid hebben dan alleen voor de specifieke sectoren. De samenhang en raakvlakken tussen de beroepen en sectoren worden eveneens zichtbaar. Het is de uitdaging aan het kunstvakonderwijs om met kennis van deze dynamiek tot nadere profilering te komen van de aard van de opleidingen die men in de toekomst wil vormgeven.

Verbindingen binnen de kunstsectoren zijn vanuit meerdere invalshoeken zichtbaar te maken: vanuit de kunstuiting (voorstelling, object, muziekuitvoering etc.), vanuit de beroepsbeoefenaar en vanuit de context. In deze rapportage is de beschrijving beperkt tot de twee eerstgenoemde categorieën.

Een opvallend kenmerk van de kunstsector is het veel voorkomen van een gemengde beroepspraktijk: kunstenaars vervullen vaak meerdere rollen/functies. Zo geven vele uitvoerende musici ook les en zijn talrijke autonome beeldend kunstenaars tevens docent. Ook nieuwe 'rollen' komen voor. Zo manifesteren beeldend kunstenaars en vormgevers zich soms als adviseur, de persoon die een dienst levert in plaats van een 'object'. Dat kunstenaars 'cultureel ondernemer' zijn, is op zichzelf niet nieuw. Wel de actuele eisen die aan dat ondernemerschap worden gesteld. Niet alleen wordt tegenwoordig een zwaarder beroep op zakelijke en communicatieve vaardigheden gedaan, maar ook op een brede artistieke inzet en op een vermogen op veel terreinen bij te willen leren. Kunstenaars komen steeds meer in verbanden te opereren waar behalve (andere) artistieke disciplines ook niet-kunst disciplines vertegenwoordigd zijn, zoals hard- en software specialisten. In het algemeen kan worden gesteld dat de gemengde beroepspraktijk leidt tot een meer plunforme en professionelere oriëntatie bij de beroepsuitoefening. Ook is de tendens evident om tot een grotere interdisciplinaire samenwerking te komen.

Producties worden bijvoorbeeld steeds meer opgezet vanuit een breed geschakeerd collectief.

Zo is het niet ongebruikelijk dat een dansvoorstelling het product is van een ad hoc samengesteld team van specialisten uit de kunsten (choreografen, componisten, muzikanten, licht- en decorontwerpde beeldend kunstenaars), als ook softwarespecialisten en wetenschappers. Een voorbeeld van muziek als onderdeel van een totaalproduct is de videoclip. Verder werkt de componist/sounddesigner mee aan films, dans- en dramavoortellingen en omroepproducties. Dansers worden ingeschakeld bij een film en theatervormgevers/decorontwerpers werken voor dans-, drama-, film- en omroepproducties. In de vormgeving zijn projectteams van internationale experts uit zowel de vormgeving als de reclame, marketing, organisatiekunde en softwarespecialismen gebruikelijk. Bij sommige beroepen moeten kunstenaars meerdere disciplines tegelijk beheersen, zoals de moderne operazanger, de musicalartiest en de interaction designer. Ook in de docentenopleidingen zal door de introductie van het vak CKV een grotere interdisciplinaire oriëntatie geboden zijn.

Niet alleen samenwerking tussen uiteenlopende disciplines is gebruikelijk, ook het daadwerkelijk overstappen van kunstenaars naar min of meer verwante beroepspraktijken komt regelmatig voor: een industrieel ontwerper die ruimtelijk gaat werken, een vormgever die de marketing in gaat, de autonoom beeldend kunstenaar die vormgever 'wordt' en omgekeerd.

Veel innovatie speelt zich af binnen de sector en betreffen de *beroepsinhoud*: veranderingen in stijlen en genres (dans, drama, muziek) en gebruikte media/instrumenten (beeldende kunst, vormgeving, audiovisueel). Voor een blijvende vernieuwing is niettemin ook een binding met de traditie nodig.

Naast de in de beroepspraktijk gesignaleerde verbindingen vallen in de geleverde beroepsinformatie ook verwantschappen op die nader onderzoek behoeven. Namelijk naar de vraag of de verwantschap tussen concrete beroepen meer optisch is of dat er sprake is van een breed 'basisberoep'. Het gaat hier om beroepen waarbij een karakteristieke 'kern' valt te onderkennen, zoals bij het schrijverschap (scenarist, dramaturg en scriptschrijver), de procesverantwoordelijke (producent, zakelijk leider) of de regie (regisseurs bij dans, drama, film en omroep).

Audiovisueel⁴⁷

Misschien met uitzondering van het medium film kan de audiovisuele (kortweg 'av' genoemd) sector in zijn geheel als een relatief jonge sector worden beschouwd. Vooral de ontwikkeling van de zogenoemde nieuwe media maken een duurzame beroepsclassificatie op dit moment er niet gemakkelijker op. Door de ontwikkeling van de techniek in de audiovisuele sector is de cultuur deze eeuw in belangrijke mate getransformeerd tot een zogenoemde beeld- en informatiecultuur.

Dit proces lijkt zich onverminderd door te zetten zodat de beroepsmogelijkheden in deze sector goede perspectieven lijken te bieden.

Wat de beroepsbeoefenaars in de audiovisuele sector bindt, is dat zij allen met behulp van technische middelen beeld en/of geluid combineren tot een totaalproduct voor een al of niet omschreven doelgroep. De audiovisuele sector wordt dus in belangrijke mate bepaald door de rol van de techniek. Zonder camera, licht, geluid of computer kan niet tot een artistiek resultaat worden gekomen; alleen met behulp van de techniek kan een idee worden vormgegeven. De technische mogelijkheden bepalen de manier waarop gewerkt wordt en wat voor soort programma's kunnen worden gemaakt. Alle technische vernieuwingen sinds de uitvinding van de film hebben voortdurend de werkwijze gewijzigd en mogelijkheden voor nieuwe producties gecreëerd. De beroepsprofielen zijn dan ook in hoge mate door de ontwikkeling van de techniek bepaald. In de audiovisuele sector kunnen drie werkterreinen worden onderscheiden: film, omroep en de zogeheten nieuwe media. Er zijn kenmerkende overlappingsen tussen werkvelden en specifieke werkzaamheden lopen in elkaar over. Kenmerkend voor de sector als geheel is dat voor alle drie de werkterreinen geldt, dat er sterke overeenkomsten zijn op de gebieden idee en inhoud, ontwerp en regie, opname en afwerking, en productie. Een algemeen beroepsprofiel van mensen die werkzaam zijn bij de film, omroep of de nieuwe media is - gezien het sterk uiteenlopende karakter van de verschillende functies - moeilijk te geven. Kunstenaars die actief zijn in de laatstgenoemde categorie worden in de praktijk zelden av-kunstenaars genoemd. Doorgaans zien zij zichzelf als beeldend kunstenaars die gekozen hebben voor av-middelen om zich uit te drukken. Er is nog geen adequate term in omloop om de samenhang tussen de verschillende specialismen op dit domein aan te duiden.

---

47 Onder audiovisueel wordt ook het beroep fotograaf beschreven met uitzondering van dat segment van de fotografie dat als autonome beeldende kunst opgevat moet worden. In dat geval is het beroepsprofiel beeldend kunstenaar van toepassing.

Gesteld kan worden dat de ontwikkelingen van de digitale techniek nog onvoldoende ingang hebben gekregen in enkele bestaande beroepen in de audiovisuele sector, en dat deze doorgaande technologische ontwikkeling op korte termijn tot compleet nieuwe beroepen kan leiden. Vooral wat betreft de omroep, maar ook de nieuwe media, sluit het opleidingsaanbod niet goed aan op de huidige praktischeisen en kan er in dit verband gesproken worden van 'witte plekken'.

Fotografie is een zelfstandig medium dat raakvlakken heeft met de audiovisuele media, beeldende kunst en vormgeving. Er is niettemin voor gekozen deze discipline onder te brengen bij de sector audiovisueel vanwege de historische factor – de geschiedenis van 'de av' is met fotografie begonnen – en de evidente verwantschap met veel beroepsbeoefenaars uit de audiovisuele sector. Zo is de documentaire fotograaf en de functionele fotograaf qua intentie bezig met het materiaal zoals ook een documentairemaker of een opdrachtfilmer dit is.

Het terrein van de fotografie is uitgebreid. Er zijn bijvoorbeeld fotografen die zich uitsluitend toeleggen op de fotografie als artistiek medium, maar er zijn ook fotografen die zich hier juist niet mee verwant voelen en zich liever bezighouden met documentaire fotografie.

Bovendien heeft het fotografische medium een kameleontische aard.

Foto's die aanvankelijk een functioneel gebruik hadden, kunnen later als 'object ter contemplatie' in een museum of galerie terecht komen.

Fotografie wordt in het beroepsveld om uiteenlopende redenen gewaardeerd, vanwege de persoonlijke beeldtaal van de fotograaf, diens artistieke visie of zijn technisch vernuft, vaak in combinatie met de journalistieke impact van het beeld, of de (kunst)historische of documentaire waarde.

Welke activiteiten een fotograaf uitvoert, is afhankelijk van zijn beroepsmatige positie. Een fotojournalist en een documentair fotograaf werken individueel. De fotojournalist houdt meestal nauw contact met zijn opdrachtgever. Een modiefotograaf werkt vaak in teamverband en kan aan assistenten werk uitbesteden, terwijl een architectuurfotograaf individueel werkzaam is en nagenoeg alle taken zelf verricht.

Voor alle fotografen geldt dat ze aandacht besteden aan het voortraject: het interpreteren, analyseren en (her)formuleren van de opdracht, het inlezen en inleven in het onderwerp, het onderzoeken van invalshoeken en het benaderen van potentiële opdrachtgevers.

KWALIFICATIES

Gezien het bovenstaande is het aangeven van gemeenschappelijke startkwalificaties voor beginnende vakmensen in de hele sector in deze fase niet mogelijk gebleken. In zijn algemeenheid kan wel gesteld worden dat kennis van het desbetreffende vakgebied, een groot visueel en auditief voorstellingsvermogen, inzicht in de werking van massamedia en technische beheersing van de te gebruiken apparatuur als een vereiste mogen worden gekwalificeerd.

De aanwezigheid van voldoende kennis van andere disciplines waarmee in een productie wordt samengewerkt is van belang voor een goed productieproces.

Wat de fotografie betreft kan hier nog aan worden toegevoegd dat hij bekend moet zijn met de uiteenlopende visies op en benaderingen van het fotografischchap, de theorievorming en geschiedenis, en de in de fotografie te gebruiken methoden, materialen, instrumenten en technieken.

Beeldende kunst en vormgeving

De beeldende beroepen in de kunstsector worden in de regel tot twee aparte sectoren gerekend: beeldende kunst en vormgeving. Maar ze vertonen volgens velen zoveel verwantschap met elkaar dat de benaming 'beeldende kunst en vormgeving' een natuurlijke combinatie is. Het gebruik maken van dezelfde materialen, instrumenten en technieken is één van die verwantschappen.

Verschillen zijn evenwel ook aanwijsbaar, bijvoorbeeld in de mate van autonomie van beeldende kunstenaars en vormgevers en in de mate waarin een object in dienst staat van een gebruiksfunctie. Zonder de verwantschappen uit het oog te willen verliezen, bood de beroepsinformatie toch voldoende aanleiding om verschillende beroepsprofielen te maken voor beeldende kunst en vormgeving.

Beeldende kunst

Voor de sector beeldende kunst wordt uitgegaan van slechts één beroepsprofiel, namelijk dat van de beeldend kunstenaar. Vanzelfsprekend zijn er nog wel specialismen, maar zelden nog als afgebakend beroep.

Met deze benadering wordt recht gedaan aan de hedendaagse visie op de beeldende kunst. In die visie wordt de idee die wordt verbeeld en de wijze waarop dit gebeurt belangrijker geacht dan het medium waarmee dat geschiedt. De kunstwerken worden gezien als zintuiglijk waarneembare menselijke constructen, die een beroep doen op de gevoelens van de beschouwer, diens reflectieve vermogens en diens kennis van de geschiedenis van de kunsten. De werken worden in het beroepsveld vooral gewaardeerd om de persoonlijke beeldtaal en de artistieke visie die de beeldend kunstenaar erin tot uitdrukking brengt, waarbij de esthetische factor minder dominant aanwezig is dan in het verleden het geval was.

Het is praktisch onmogelijk de sector in enkele kenmerkende eigenschappen te beschrijven. Een karakteristieke eigenschap die lang stand heeft gehouden, was dat de kunstwerken in principe bedoeld waren om gepresenteerd te worden in al dan niet openbare ruimtes, waarin ze vrij werden opgesteld, of aan wanden of plafonds werden bevestigd.

Met de opkomst van performance-, film-, video- en internetkunst is ook deze eigenschap niet meer algemeen geldig. Het beroepsprofiel van de beeldend kunstenaar wordt gekenmerkt door een relatief autonome werkwijze.

Hij kan zowel zelfstandig als in opdracht werken en kan bij het scheppen van een werk doorgaans de eigen artistieke visie en de eigen beeldtaal volgen. Het merendeel van de beeldend kunstenaars werkt individueel, maar vooral bij jongere kunstenaars is een trend waarneembaar naar samenwerking met anderen.

Het beeld van de kunstenaarspraktijk is de laatste decennia zo geschakeerd geworden dat er moeilijk in generaliserende termen over gesproken kan worden. Wat wel op de beroepspraktijk zijn algemene invloed heeft laten gelden, zijn veranderingen in het stelsel van sociale zekerheid (wat sinds kort tot de WIK geleid heeft) en in subsidiemogelijkheden. In combinatie met andere ontwikkelingen heeft dit het naoorlogse beeld van de kunstenaar, die in zijn atelier werkte en nauwelijks met andere kunstenaars te maken had, op losse schroeven gezet. De beeldend kunstenaar is meer dan ooit een cultureel ondernemer die met gebruikmaking van diverse mogelijkheden, waaronder subsidie, zijn eigen weg gaat.

KWALIFICATIES

Omdat de startkwalificaties afgeleid zijn van de beroepsprofielen is het duidelijk dat deze kwalificaties even veelvormig zijn als de dynamische praktijk van de beeldend kunstenaars. Bij beginnende kunstenaars gaat het om het geheel van kennis, vaardigheden en een adequate houding bij de beroepsuitoefening. De verschillende bekwaamheden zijn vaak zozeer met elkaar verweven dat ze afzonderlijk moeilijk toetsbaar zijn.

Wel kan in algemene zin worden gezegd dat kennis van de uiteenlopende visies van beeldend kunstenaars, zowel uit het verleden als de eigen tijd, een sterk ontwikkeld vermogen om beeldend te denken, het vermogen het eigen werkproces te ontwikkelen en de kunst te presenteren aanwezig moet zijn.

Vormgeving

De discipline vormgeving maakt deel uit van een reeks disciplines waarin 'vorm' en 'ontwerp' centrale begrippen zijn. Hiertoe behoren grafische vormgeving, interieurarchitectuur, industrieel ontwerp, vrije vormgeving, maar ook tuin- en landschapsarchitectuur, stedenbouwkunde en architectuur.

Om tot een hanteerbare afbakening van het omvangrijke domein van de vormgeving te komen is in dit geval gekozen voor samenvoeging van verschillende beroepen in drie clusters, waarin de aandacht op specifieke objecten en doelen is gericht:

- communicatie
- ruimtelijk
- product

Vormgevers in het cluster 'communicatie' richten zich op het tot stand brengen of optimaliseren van de communicatie tussen mensen door vorm te geven aan informatie.

Hiertoe behoren interaction-designers, audiovisuele vormgevers, grafische ontwerpers, illustratoren e.d..

Ruimtelijke vormgevers stellen zich ten doel een ruimtelijk verblijf voor mensen te realiseren door vorm te geven aan een bepaalde plaats of locatie, inclusief de daarbij behorende architectonische ruimte en objecten. In dit bestek worden hier bijvoorbeeld interieurarchitecten, decorvormgevers en expositieontwerpers toe gerekend.

Vormgevers van het cluster 'product' richten zich op de realisatie van door mensen te gebruiken producten, die onder andere als kenmerk hebben dat ze verplaatsbaar zijn, zoals industrieel ontwerpers, keramisten, modeontwerpers e.d.

Een overkoepelende eigenschap van al deze (deel)disciplines is dat bij het ontwerpen de beleving en de ervaring van de gebruiker uitgangspunt zijn. Door de toegenomen waarde die mensen - uit verschillende motieven - hechten aan goede vormgeving is de markt voor vormgevers de laatste jaren sterk verruimd.

In de vormgevingswereld is er een tendens aanwezig meer in teams te werken, wat vanzelfsprekend consequentie heeft voor het beroepsprofiel.

Deze ontwikkeling wordt onder meer veroorzaakt door de vraag naar een meer geïntegreerde vormgeving, waarbij rekening moet worden gehouden met het grotere geheel van producten en diensten. Bovendien worden ontwerp- en uitvoeringsprocessen vaak te complex voor de individuele ontwerper die op één gebied deskundig is. Naast het beheersen van toepasbare technologische vernieuwingen zou een grote mate van flexibiliteit en aanpassingsvermogen voor het beroep van vormgever een cruciale factor genoemd kunnen worden.

KWALIFICATIES

De algemene kwalificatie voor een beginnend vormgever wordt gedomineerd door de ambitie op professionele wijze een bijdrage te leveren aan een kwalitatief hoogwaardige leefomgeving. Haast altijd wordt in een opdrachtsituatie gewerkt, zodat het vermogen aanwezig moet zijn deze opdracht te interpreteren, te analyseren, te beoordelen en mogelijk ook te herformuleren. Gedegen kennis van het vakgebied in vakambachtelijke, theoretische en historische zin is een vereiste om het eigen werk te kunnen relateren aan het werk van andere vormgevers, en een eigen plaats te kunnen verwerven.

Dans

Voor de beroepspraktijk van de danskunst geldt dat teamwerk een conditio sine qua non is. Naast de choreograaf en de dansers zijn meestal ook een repetitor en een artistiek productie leider betrokken, soms ook een choreoloog. En van buiten de dans musici en beeldend kunstenaars. De danskunst functioneert in een multidisciplinaire context.

Vooral bij de nieuwe dans vervaagt het onderscheid tussen scheppende en uitvoerende activiteiten, en is er in feite sprake van een continuüm van choreograferen/creëren tot dansen/uitvoeren. Bij de klassieke dans kan er gesproken worden van een grotere gerichtheid op de traditie.

De scheppende, uitvoerende, theoretische/onderzoekende en docerende activiteiten van de danskunstenaar zijn vaak in één persoon verenigd, omdat de beroepspraktijk veelal een gemengde is. Bij de docent dans geldt ook een gemengde beroepspraktijk, zij het op een andere wijze, te weten een combinatie van binnen- en buitenschoolse kunsteducatie en amateuristische kunstbeoefening.

De essentie van de danskunst is dat zij bij de expressie van gedachten en gevoelens primair uitgaat van het creatief, esthetisch en communicatief inzetten van lichaamstaal. Daarnaast worden eventueel ook andere middelen en media gebruikt, maar het lichaam fungeert als voornaamste instrument om de boodschap over te brengen.

Daarmee onderscheidt zij zich van bijvoorbeeld het toneel en de mime. Deze hebben uiteraard eveneens een sterk fysiek element in zich, maar het zwaartepunt ligt toch meer bij de representatie en niet zozeer in het sensitief bewegende lichaam. De danskunst is naar haar aard ook alleen maar 'in concreto' te beleven, als fysieke en zintuiglijke beleving. In de danskunst spelen - wat de uitvoering betreft - de fysieke kwaliteiten van de danser uiteraard een essentiële rol. Kenmerkend voor de discipline is ook de rol van de vooropleiding die reeds op zeer jeugdige leeftijd een aanvang neemt. De algemene kenmerken van een danskunstenaar zijn dat hij (of zij natuurlijk) de eerste veertig jaar van zijn leven een groot deel van zijn tijd professioneel aan zijn danscarrière besteedt, een gespecialiseerde danstraining achter de rug heeft en op artistiek hoog niveau voorstellingen of lessen kan geven. Daarna zal de danser een andere carrière moeten beginnen.

Het beroepsprofiel van de danser wordt behalve door de artistieke, technische, theoretische en maatschappelijke dimensies, in belangrijke mate ook door persoonlijkheidskenmerken gedragen. Men moet het kunnen opbrengen om zeer gedisciplineerd jaren achtereen het lichaam in topconditie te houden, te werken aan fysieke finesses, en er genoeg aan beleven zijn lichaam in te zetten in een visueel en auditief esthetische omgeving. Professie en leefstijl zijn ten nauwste met elkaar verbonden.

De choreograaf is de 'dansmaker', iemand die theatervoorstellingen creëert met dans als hoofdingrediënt, waarbij hij persoonlijke gevoelens, opvattingen en ideeën weet uit te drukken. De choreograaf is, naast de danser, de hoofdverantwoordelijke voor de uiteindelijke dansvoorstelling. Hij is tegelijkertijd 'componist', auteur en regisseur. De betrokken musici en vormgevers/beeldend kunstenaars zijn vanzelfsprekend onontbeerlijk, maar hebben een wezenlijk andere rol. Als derde categorie moeten de ondersteunende en faciliterende functies worden genoemd, zoals die van de repetitoren.

KWALIFICATIES

Startkwalificaties beschrijven de kennis, vaardigheden en attitudes waarover de beginnende beroepsbeoefenaar moet beschikken wil hij zich in een loopbaan, die via diverse choreografen, gezelschappen, producties en docenten loopt, kunnen ontwikkelen tot een ervaren succesvolle danskunstenaar.

Deze kwalificaties omschrijven tezamen de potentie die een danskunstenaar bezit om langere tijd in de danssector te kunnen functioneren en zo bij te dragen aan de ontwikkeling van de danskunst. Het principe van een 'leven lang leren' krijgt voor dansers een specifieke betekenis, omdat zij vanaf hun veertigste jaar een nieuwe carrière moeten beginnen.

Over het algemeen kan gesteld worden dat ten gevolge van actuele ontwikkelingen het totale gewicht van de startkwalificaties toeneemt. Er komen nieuwe kwalificaties bij terwijl veel van de oude niet aan geldigheid inboeten. De waarde van traditie en innovatie, en de balans daartussen, zal telkens opnieuw herijkt moeten worden. Resultaten van onderzoek naar trainingsmethodieken, onderwijsmethoden, mogelijkheden van voorbereidende en voortgaande studie tijdens de beroepspraktijk spelen een permanente rol.

Theater/drama⁴⁸

Theater maken is in de kern een toegepaste kunst; theatermakers oefenen een 'uitvoerend' beroep uit. De essentie van theater is gelegen in het spelen van de voorstelling voor publiek. Als artistiek beroep is theater maken ook scheppend van karakter. Een theatervoorstelling komt volgens een duidelijke fasering tot stand (tekstkeuze, regieconcept, productieplan, repetitie, uiteindelijke voorstelling). In elke fase is nadrukkelijk sprake van teamwerk. Het onderscheid tussen acteur en regisseur is in de Nederlandse theaterpraktijk vervaagd; de acteur is veelal betrokken bij het scheppende proces van de productie.

In de sector theater wordt tegenwoordig uitgegaan van één hoofdberoep: de theatermaker. Het zou niet meer van deze tijd zijn om de traditioneel bekende specialismen zoals mime, teksttheater en kleinkunst als volstrekt gescheiden beroepen te zien. In toenemende mate combineren theatermakers diverse rollen en activiteiten, niet alleen binnen een productie, maar ook in diverse werkvelden. De beroepspraktijk is dan ook in hoge mate gemengd van karakter. Binnen het hoofdberoep 'theatermaker' worden de volgende functies onderscheiden: acteur, regisseur, productiedramaturg, theatervormgever en theaterdocent.

---

⁴⁸ Het begrip drama is gangbaar in het kunstvakonderwijs, het begrip theater in de beroepspraktijk, waarbij niet op dans wordt gedoeld. In deze tekst wordt het begrip theater gebruikt in de zin van drama.

Elke theatermaker moet het vermogen hebben een idee te ontwikkelen tot een voorstelling, waarin een veelal gelaagd verhaal in woorden, handelingen en beelden aan een publiek wordt verteld. Een sterk gegroeide culturele diversiteit en de tendens naar een meer interdisciplinaire aanpak zijn de voornaamste ontwikkelingen waar de huidige theatermaker mee wordt geconfronteerd.

KWALIFICATIES

Van de beginnende theatermaker mag verwacht worden, dat hij een brede maatschappelijke oriëntatie heeft en weet hoe theater reageert, of kan reageren, op maatschappelijke, politieke, persoonlijke en relationele verschijnselen. Daarvoor is een mate van cultuurbeschouwing vereist, evenals kennis van het Nederlandse theaterbestel en dramaturgie. Ook is hij goed op de hoogte van nationaal en internationaal bestaand theatermateriaal en uitvoeringspraktijken.

Gezien de kern van het beroepsprofiel komt het er vooral op aan, dat de beginnende theatermaker een scheppende bijdrage levert aan de totstandkoming van een productie in zijn totaliteit. Een grote bereidheid tot teamwerk is daarvoor een vereiste. De beginnende theatermaker is met name actief in de functie van acteur, theaterdocent en theatervormgever. De functie van regisseur en productiedramaturg vergt een ander aanvangsniveau; hiervoor blijkt (jarenlange) praktijkervaring in een andere functie noodzakelijk.

Muziek

Bij musici valt de bijna eindeloze verscheidenheid van praktijken, soorten, stijlen, instrumenten en oefen- en uitvoeringslocaties op. Die grote differentiatie en de sterk wisselende en variabele beroepspraktijken nemen in belang nog verder toe. Dat de praktijk divers en veranderlijk is betekent echter niet dat de specifieke onderdelen vaag of inwisselbaar worden. Integendeel. Aan facetten van de beroepspraktijk van musici, componisten en docenten kunnen juist exact te duiden eigenschappen en kwaliteiten worden toegekend die wezenlijk en niet inwisselbaar zijn. Musici zijn doorgaans al op zeer jeugdige leeftijd met de muziekwereld in aanraking gekomen.

Een beginnend beroepsmusicus heeft meestal zo'n 15-20 jaar ervaring met het zelf spelen en/of componeren van muziek, te beginnen met de allereerste muziekles tijdens de lagere schooltijd. Dit is kenmerkend voor de beroepsgroep. De eisen van het beheersen van de complexe taal en tekens en het trainen van fysiek-ambachtelijke vaardigheden vragen erom reeds jong te beginnen. Musici werken uiteindelijk veelal in een gemengde beroepspraktijk van zowel uitvoeren als doceren.

Binnen alle mengvormen kunnen niettemin drie duidelijk onderscheiden activiteiten aangegeven worden: uitvoerend musicus, docerend musicus en scheppend toonkunstenaar/componist.

Een uitvoerend musicus kan zich profileren als solist, dirigent, orkest- of ensembleleider, orkestmusicus of begeleider. De uitvoerend musicus speelt of zingt, brengt kortom muziek ten gehore door een compositie uit te voeren. Waar de concrete aanwijzingen van de componist 'ophouden' begint de vrijheid van de uitvoerder, de ruimte voor interpretatie. De docent muziek verzorgt onderwijs in de theorie en praktijk van de muziek, soms ook onderwijs in kunst en cultuur in het algemeen.

Hij kan werkzaam zijn op de diverse niveaus van muziekscholen, een zelfstandige praktijk hebben, of als docent een rol spelen bij schoolmuziek. De componisten zijn de 'ontwerpers' onder de musici. Zij kunnen zich onderscheiden als componisten van autonome en toegepaste muziek, als composer-performer en als componist voor andere media.

KWALIFICATIES

In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat een beginnend musicus het vermogen en de wil moet hebben zich verder te ontwikkelen naar reële verwachtingen die het beroepsveld mag hebben. Voor beginnende musici zijn gemeenschappelijke startkwalificaties met betrekking tot kennis, inzicht, vaardigheden en houdingen geformuleerd. De kern is dat het ene kenmerk niet zonder het ander kan. Grote technische vaardigheid is bijvoorbeeld weinig zinvol als die op zichzelf staat, en onvoldoende kennis en inzicht aanwezig is ten aanzien van de artistieke context waardoor de techniek niet functioneel wordt gebruikt.

Docentschap in de kunstvakken

Hoofdactiviteit van een docent in een kunstvak is het verzorgen van onderwijs in het desbetreffende kunstvak. Kennis en beheersing van het specifieke kunstvak is vanzelfsprekend een voorwaarde om het docentschap daarin goed te kunnen uitoefenen.

De werkzaamheden kunnen zowel binnenschools als buitenschools plaatsvinden.

Docenten worden opgeleid aan docentenopleidingen binnen het kunstvakonderwijs met uitzondering van de tweedegraads lerarenopleidingen beeldende vakken, expressie door woord en gebaar en de universitaire opleidingen die lesbevoegdheid geven.

In het buitenschoolse gebied worden veel functies en werkzaamheden vervuld door docenten/kunstenaars met een andere opleiding. Vaak is hier sprake van een specialistische inbreng. Voor docenten die in enigerlei vorm werkzaam zijn in de buitenschoolse kunsteducatie gelden ook aanvullende activiteiten. Die betreffen vooral het 'ondernemerschap in de kunsteducatie', gericht op nieuw aanbod voor nieuwe doelgroepen.

KWALIFICATIES

Van een beginnend docent mag verwacht worden dat hij goed op de hoogte is van de voor zijn vak relevante ontwikkelingen, zowel algemeen maatschappelijk als vakinhoudelijk, en dat hij op een betrokken en vernieuwende wijze zijn beroep uitoefent.

Daarnaast kunnen nog de volgende algemene startkwalificaties worden onderscheiden voor beginnende docenten:

- voldoende artistieke vaardigheden op uitvoerend niveau op het vakgebied, kunsttheoretische kennis en een persoonlijke visie op de kunsten, en dan vooral op zijn eigen discipline
- voldoende vakinhoudelijke en vakdidactische kennis
- voldoende vaardigheid om met uiteenlopende - gangbare en zelf ontwikkelde - middelen en materialen onderwijs te kunnen verzorgen met inachtneming van de individuele en culturele verschillen van leerlingen
- de vaardigheid om binnen een team te kunnen werken en - als dit zich voordoet - als lid van een grotere onderwijsorganisatie te functioneren

Bouwkunst

De sector bouwkunst neemt binnen het project kunstvakonderwijs een afzonderlijke plaats in. Hier zijn geen beroepsprofielen en beroepsstartkwalificaties verzameld. De verklaring ligt in het feit dat de beroepseisen voor architect, stedenbouwkundige, landschapsarchitect en interieurarchitect (de zo in deze sector genoemde begintermen van de beroepspraktijk) al in 1988 wettelijk vastgelegd zijn. In de Wet op de architectentitel (Stb. 1987, 347) is bepaald dat uitsluitend degenen die ingeschreven staan in het zogenoemde architectenregister, gerechtigd zijn de beroepstitel 'architect, stedenbouwkundige, etc.' te voeren. Inschrijving in het register is in principe alleen mogelijk wanneer men aan bepaalde per discipline nader omschreven opleidingseisen voldoet. Deze opleidingseisen en de namen van de instituten die de opleidingen verzorgen die daaraan voldoen, zijn vastgelegd in twee op vernoemde wet gebaseerde Nadere regelingen: De *Nadere regeling inrichting opleidingen architect, stedenbouwkundige en interieurarchitect* (Minister van Onderwijs en Wetenschappen, 1-9-1988) en de *Nadere regeling inrichting opleidingen tuin- en landschapsarchitecten* (Minister van Landbouw en Vissenj, 29-9-1988).

Een tweede reden voor de bijzonder positie van bouwkunst is de in vergelijking tot de rest van het kunstvakonderwijs aparte structuur van het bouwkunstonderwijs, dat in de vorm van voortgezette opleidingen (ook wel tweedefaseopleidingen genoemd) aan de Academies van Bouwkunst wordt gegeven. Deze bouwkunstopleidingen volgen op een eerste fase HTO-Bouwkunde en kennen een concurrency-systeem: studenten volgen het onderwijs in deeltijd (waarvan de cursusduur in 1993 is teruggebracht van zes naar vier jaar) en zijn daarnaast werkzaam bij een bureau.

Ook de praktijkcomponent wordt daarbij uitgedrukt in studiepunten, hetgeen is vastgelegd in de WHW. Geldt dit voor de opleidingen tot architect, stedenbouwkundige en landschapsarchitect, het geldt niet voor de opleidingen tot interieurarchitect die plaatsvinden op academies voor beeldende kunst en vormgeving waar geen concurrency-systeem gehanteerd wordt.

Gezien het voorgaande stond de Projectorganisatie daarom bij deze sector niet voor de vraag hoe een kwalificatie-instrumentarium opgezet moest worden, maar of de wettelijke beroepskwalificaties en de aansluiting tussen beroepspraktijk en onderwijs nog steeds voldoen. Om een antwoord op de gestelde vraag te krijgen is in eerste instantie gesproken met het Bureau Architectenregister.

Dat is de instelling waarbij qualitate qua het initiatief ligt voor een antwoord op de vraag of de - wat bij bouwkunst heet - begintermen voldoen. Daarnaast heeft de Projectorganisatie gesproken met vertegenwoordigers van beroepsorganisaties als de Bond van Nederlandse Architecten (BNA), de Beroepsvereniging van Nederlandse Stedenbouwkundigen en Planologen (BNSP), en de Vereniging van Tuin- en Landschapsarchitecten (NVTL). De projectorganisatie heeft een bestuurslid van de Beroepsvereniging van Nederlandse Interieurarchitecten bereid gevonden voorzitter te zijn van de werkgroep die het beroepsprofiel en de startkwalificaties van de interieurarchitect heeft samengesteld.

Zowel het Bureau Architectenregister als de BNA is van mening dat de vastgelegde begintermen uit de beroepspraktijk nog steeds voldoen. Mede gezien de koppeling van deze begintermen aan de inhoud van de Europese richtlijn inzake de onderlinge erkenning van diploma's, certificaten en andere titels op het gebied van architectuur uit 1985, wordt 'sleutelen' aan de begintermen dan ook niet haalbaar geacht. De BNA schat bovendien de kosten-batenanalyse van een herformuleringsoperatie negatief in. Een actualisering van informatie over de architectenbranche heeft plaatsgevonden in de nieuwe functie- en salarisstructuur die sinds 1 januari 1996 van kracht is. Een door de Projectorganisatie op basis van de rapportage van de Toetsingscommissie Architectuuropleidingen (1996), beter bekend als de Commissie Gietema, gesignaleerd probleem, namelijk dat de begintermen uit de Nadere regeling onvoldoende houvast bieden voor een effectieve kwalitatieve toetsing van het onderwijs, wordt door de BNA erkend, maar een oplossing via een kwalificatiestelsel wordt niet opportuun geacht. Over de aansluiting tussen beroepspraktijk en het HBO-bouwkunstonderwijs is de BNA redelijk tevreden met uitzondering van het punt dat in de overgang van de eerste naar tweede fase de relatie met de regionale beroepspraktijk afneemt.

Museologie

Tot het huidig kunstvakonderwijs behoort ook de opleiding tot museummedewerker aan de Reinwardtacademie, de hogere beroepsopleiding museologie, onderdeel van de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten. Dit is de enige HBO-opleiding op dit gebied in Nederland. Ofschoon de academie al werkte met eindtermen die gebaseerd zijn op de beroepspraktijk in de - brede - museumsector, bestond bij haar de behoefte om op een soortgelijke wijze als in de rest van het kunstvakonderwijs tot een kwalificatiestructuur te komen. Hieruit is een *Aanzet tot beroepsprofielen in de sfeer van de zorg voor en de omgang met het roerend cultureel erfgoed* voortgekomen. Deze is als bijlage 1h opgenomen. De Reinwardtacademie heeft deze beroepsprofielen samengesteld in samenwerking met het Instituut Collectie Nederland en de Stichting Restauratie Atelier Limburg. Deze laatstgenoemde twee instellingen verzorgen restauratieopleidingen, maken geen onderdeel uit van HBO of WO, en worden bekostigd vanuit het cultuurbeleid van het ministerie van OCenW en - in het geval van Restauratie Atelier Limburg - ook de provincie Limburg. Voor de museumsector worden de volgende beroepen onderscheiden en beschreven: conservator, restaurator, preservator, registrator, educator en tentoonstellingscoördinator. De in aanzet uitgewerkte beroepsprofielen en startkwalificaties dienen niet alleen als leidraad voor het uitwerken van eindtermen in de respectievelijke opleidingen, maar vormen ook een bijdrage aan de - nog te voeren - brede discussie in de museumsector over professionaliteit en professionalisering.

9 Conditie voor verandering

9.1 INLEIDING

De Projectorganisatie beoogt voor het kunstvakonderwijs een duurzaam, zelfregulerend stelsel tot stand te brengen. Op basis van dit stelsel moet het kunstvakonderwijs in staat zijn om effectief op veranderende behoeften in de samenleving te reageren, in onderlinge afstemming tot vaststelling van opleidingen, kwalificaties en positionering te komen en de eigen prestaties kritisch te beoordelen, als opmaat voor procesmatige verbetering en inhoudelijke innovatie.

Zoals in hoofdstuk 2 uiteengezet is, wil de Projectorganisatie de stelselwijziging door middel van een procesmatige aanpak tot stand brengen. Hiervoor is het nodig om afspraken te maken en verantwoordelijkheden vast te leggen. Die afspraken betreffen onder andere de doelstellingen, uitgangspunten, middelen, communicatie, voortgangsrapportage en besluitvorming in het proces. In dit hoofdstuk worden de condities gespecificeerd waaronder, naar het oordeel van de Projectorganisatie, via een procedurele aanpak met een gerichte procesgang, het beoogde stelsel het best tot stand kan worden gebracht.

9.2 DE ORGANISATIE VAN DE SAMENWERKING

Clustervorming

De vorming van verbanden tussen de bestaande kunstonderwijsinstellingen in clusters is het dragend principe voor de inhoudelijke versterking. Binnen de clusters verplichten instellingen zich tot niet-vrijblijvende samenwerking. De samenwerking wordt vormgegeven binnen de kaders van een gemeenschappelijke regeling, op grond van artikel 8.1 van de WHW. Deze regeling maakt samenwerkingsinstellingen, waartoe de voorgestelde clusters kunnen worden gerekend, mogelijk. Door gebruik te maken van artikel 8.1 hebben de clusters een duidelijke status ten opzichte van de participerende hogescholen en is het mogelijk om op een hoger gelegen niveau een gerichte en samenhangende regie te voeren. Het staat instellingen vrij om nog sterkere bestuurlijke en juridische banden aan te gaan.

De Projectorganisatie adviseert de instellingen met juridische experts van het departement van OCenW informatief, verkennend overleg te voeren over de juridische mogelijkheden en condities voor de toepassing van artikel 8.1, dat relatief open is geformuleerd.

Onduidelijkheid en misverstand over de relatie tussen participerende hogescholen en het nieuwe artikel 8.1-samenwerkingsinstituut op het punt van de overdracht van taken en bevoegdheden en de regievoering mag geen belemmering zijn voor clustervorming. De Projectorganisatie raadt de partijen aan om de mogelijkheden van dit artikel voor de bevordering van het proces maximaal uit te buiten. In de fase van clustervorming moet de eigen verantwoordelijkheid van de onderscheiden hogescholen voldoende worden gerespecteerd, niet in het minst om de instellingen in staat te stellen om de gewenste ontwikkelingen binnen de eigen gelederen op lokaal niveau - inclusief de medezeggenschap en het overleg met de vakbonden - verder te brengen.

De vorming van elk cluster geschiedt aan de hand van een *Plan van aanpak* dat door de participerende instellingen van het cluster in oprichting wordt opgesteld. Hierin geven ze inzicht in de tijdelijke organisatorische vormgeving van het veranderingstraject, inclusief flankerende maatregelen. Het *Plan van aanpak* vormt de opmaat tot het *Clusterbeleidsplan*, waarin naar analogie van het *Instellingsplan* als bedoeld in artikel 2.2 van de WHW, het beleid van het cluster uiteengezet wordt.

Het *Plan van aanpak* beschrijft de strategische planvorming op basis van:

- een omgevingsanalyse
- een beschrijving van de uitgangssituatie van de participerende instellingen
- een sterkte/zwakte-analyse op clusterniveau
- de regeling van de communicatie, inclusief de afstemming met andere clusters
- conclusies voor de samenwerking en de consequenties op organisatorisch gebied, onder andere ten aanzien van onderwijsprogrammering en -organisatie, bijzondere taken, personeel, huisvesting en materieel, ICT-beleid, internationale betrekkingen, administratie en beheer

De Projectorganisatie stelt voor dat de clusters i.o. overleg voeren over hun plannen van aanpak met de staatssecretaris van OCenW. In dat overleg kan worden gezien welke ondersteunende activiteiten nodig zijn en welke rol het departement daarbij kan spelen, bijvoorbeeld bij het wegnemen van belemmeringen in de regelgeving. Ook in verband met de voorbereiding van het HOOP 2000 acht de Projectorganisatie het van belang dat de clusters contact met het ministerie onderhouden.

De vorming van disciplineverbanden

Gelijktijdig met de voorbereiding van de clustervorming kunnen de instellingen op landelijk niveau het proces in gang zetten voor de onderwijskundige vertaling van de beroepsprofielen in opleidingen en specialisaties. Hiertoe moeten eerst overlegverbanden op disciplineniveau worden gecreëerd.

Het initiatief tot het opstellen van een *Plan van aanpak* voor de inrichting van het landelijk disciplineoverleg legt de Projectorganisatie ook in handen van de te clusteren hogescholen. Dit zal moeten leiden tot de beoogde sturing op het landelijke disciplineniveau vanuit het convent van clusterbesturen. In het proces dient rekening gehouden te worden met de taken en verantwoordelijkheden van de beroepspraktijk. De Projectorganisatie beveelt aan om bij de inhoudelijke activiteiten in ieder geval voor de korte termijn de huidige netwerkoverleggen per kunstvakonderwijsdiscipline te betrekken, aangevuld met vertegenwoordigers van de relevante beroepspraktijk.

9.3 DE STRUCTUUR VAN HET OPLEIDINGENAANBOD

De kern van het kunstvakonderwijs wordt gevormd door een samenhangend pakket aan kwalificerende vakopleidingen. Daaraan gekoppeld heeft het kunstvakonderwijs vanuit de eigen aard van het kunstvak én door de positionering in het totale onderwijsstelsel enkele andere structurele taken op het gebied van de voorbereiding op het vakonderwijs, vervolgopleidingen op enkele terreinen, onderzoek/experiment binnen de kunsten en de introductie van afgestudeerden in de beroepspraktijk. In de toekomst zullen de postacademische voorzieningen opnieuw worden gedefinieerd. De nieuwe structuur die daardoor ontstaat, vervangt de huidige tweefasenstructuur.

Voor de bepaling van de studielast en duur van de opleidingen gaat de Projectorganisatie van het volgende uit. Initiële opleidingen dienen te leiden tot dusdanige kwalificaties dat de afgestudeerden voldoende zijn toegerust voor de uitoefening van het gekozen beroep in de beroepspraktijk. In principe hebben opleidingen in het hoger onderwijs een studielast van 168 studiepunten, overeenkomend met een vierjarige opleidingsduur, tenzij er onweerlegbare argumenten bestaan voor een langere cursusduur. Dit principe is ook het uitgangspunt voor het kunstvakonderwijs.

Uitgaande van een goed functionerend stelsel van vakgerichte vooropleidingen zal in de meeste of wellicht alle gevallen een vierjarige cursusduur voor afgeronde kunstvakopleidingen volstaan. Argumenten voor een cursusduur langer dan vier jaar kunnen worden gevonden in:

- de inhoud van de opleiding: binnen vier jaar is geen afgeronde opleiding mogelijk waarmee men in de praktijk aan de slag kan
- de ontwikkeling van de student: binnen vier jaar is het niet mogelijk om tot het gewenste niveau van afstuderen te komen

Welke opleidingen een cursusduur van meer dan vier jaar nodig hebben, zal moeten blijken uit de te formuleren kernkwalificaties en de daaraan gerelateerde curricula. Er zijn echter nu al indicaties dat een vierjarige opleiding in een aantal gevallen te kort is.

Het betreft de opleidingen uitvoerend en scheppend musicus en de docentenopleidingen in de kunstvakken. De tweede fase muziekvakonderwijs is grotendeels een oneigenlijke voortgezette opleiding: directe doorstroom vanuit de initiële opleiding is noodzakelijk om het vereiste niveau te bereiken. Voor de docentenopleidingen geldt dat de ontwikkelingen in het voortgezet onderwijs ertoe leiden dat in het bijzonder de theoretische component aanzienlijk moet worden uitgebreid. Ook het uitgangspunt dat docentenopleidingen in de kunstvakken ongedeelde en ongegradeerd zijn, leidt op een aantal gebieden tot verzwaring van de opleiding. Stages op het gebied van zowel de binnenschoolse als de buitenschoolse kunsteducatie vormen een onontbeerlijk deel van de voorbereiding op de beroepspraktijk. Aan de vakcomponent kan niet worden getornd: een docent moet het vak op zo hoog mogelijk niveau beheersen.

Naar verwachting zal er in de nabije toekomst in het hoger onderwijs een flexibele onderwijsduur bestaan, van twee, drie-, vier-, vijf- en meerjarige opleidingstrajecten, die aansluiten bij de al aanwezige kennis en ervaring van de individuele student. Naast de traditionele vormen van voltijd- en deeltijd onderwijs, zullen naar verwachting meer opleidingen in concurrency-vorm of duale vorm worden aangeboden.

9.4 DE INHOUD EN INDELING IN OPLEIDINGEN EN SPECIALISATIES

De verantwoordelijkheid binnen het kunstvakonderwijs voor het vaststellen van opleidingen ligt bij het convent van clusterbesturen, dat hierover geadviseerd wordt door de disciplineverbanden. De toewijzing van opleidingen vindt plaats door de minister van OCenW.

Opleidingen en specialisaties dienen gebaseerd te zijn op beroepsprofielen en startkwalificaties. Een rechtstreekse vertaling van de indeling in beroepsprofielen in een indeling in opleidingen zal moeilijk zijn. Enerzijds moet er een 'verbredingsslag' gemaakt worden in verband met de gemengde beroepspraktijk en het multidisciplinaire karakter van het werkveld, anderzijds moet er een goede verankering zijn van de specialismen op basis van de bestaande kerndisciplines, de 'verdiepingsslag'.

In de beroepsprofielen is een aantal 'nieuwe' beroepen geformuleerd - veelal in de zin van toekomstverwachting - waar geen initiële opleidingen voor bestaan. Over deze beroepen heeft de Projectorganistie een standpunt ingenomen. Deze zijn in hoofdstuk 10 opgenomen. Dit geldt ook voor enkele nu bestaande opleidingsvarianten die niet in de opgestelde beroepsprofielen als afzonderlijk beroep zijn terug te vinden.

Enkele consequenties van de beroepsprofielen voor nu buiten het kunstvakonderwijs bestaande verwante opleidingen vragen ook om een standpuntbepaling. Tenslotte wordt ingegaan op enkele verwante opleidingen die buiten de beroepsprofielen zijn gebleven en waar nu ook geen kunstvakopleiding voor bestaat.

Naast deze specifieke opvattingen met betrekking tot het opleidingsaanbod geeft de Projectorganisatie hieronder een aantal richtlijnen voor de indeling van het onderwijsaanbod.

De uiteindelijke indeling van het opleidingsaanbod van het kunstvakonderwijs zal het kader zijn voor het beoordelen van nieuwe opleidingen, maar ook van bestaande en nieuwe, aangewezen kunstvakopleidingen. Vernieuwing van opleidingen zal in veel gevallen binnen de geformuleerde opleidingsprofielen kunnen worden vormgegeven. Te grote afwijkingen van het bestaande aanbod, leidend tot té zeer afwijkende kwalificaties, kunnen aanleiding zijn voor het opnemen van nieuwe opleidingen met een eigen benaming via de procedures van het kwalificatie-instrumentarium.

Ook voor aangewezen opleidingen vormt het kwalificatie-instrumentarium het beoordelingskader. De procedure voor het aanwijzen - in feite het erkennen van opleidingen als licentiehouders van HBO-opleidingen - van nieuwe opleidingen zal in die zin aangepast moeten worden, dat alleen die opleidingen worden aangewezen die voldoen aan de startkwalificaties dan wel de kernkwalificaties op het landelijk overeengekomen niveau. Inhoudelijk zullen deze opleidingen aan dezelfde normen moeten voldoen als bekostigde opleidingen. Ook zal dezelfde periodieke kwaliteitstoets als geldt voor het bekostigde kunstvakonderwijs op aangewezen opleidingen van toepassing moeten zijn.

De formele indeling in opleidingen en specialisaties vormt ook het referentiekader voor de beoordeling van opleidingen die zich op de grensgebieden van het kunstvakonderwijs bevinden. Dit is van belang voor de positionering van multidisciplinaire opleidingen die zijn samengesteld uit elementen van het kunstvakonderwijs en bijvoorbeeld een andere HBO-discipline. Het geeft de inhoudelijke criteria voor de beoordeling van gesignaleerde pseudo-opleidingen.⁴⁹

---

49 Op de problematiek van de pseudokunstopleidingen wordt in hoofdstuk 10 nader ingegaan.

Indeling van het opleidingsaanbod

Gelet op de inhoudelijke analyse van de werkvelden in de diverse sectorrapporten kan worden gesteld dat opleidingen breed georiënteerde, op een of meer terreinen gespecialiseerde, en bovendien 'ondernemende' afgestudeerden moeten afleveren. Bij de indeling van het kunstvakonderwijs doet zich de vraag voor welk indelingsprincipe gehanteerd moet worden.

De te ontwikkelen indeling moet aan een aantal algemene vereisten voldoen:

- opleidingen zijn breed gedefinieerd waar het maar kan en specifiek waar het moet; waar mogelijk moet de druk op differentiatie in het onderwijsaanbod worden beperkt door innovatie binnen bestaande opleidingen en een betere organisatie van de programmering tussen opleidingen
- opleidingen hebben een beroepsgerichte identiteit en oriëntatie; opleidingen dienen uit te gaan van voor studenten herkenbare beroepsbeelden; opleidingen hebben een karakteristieke en herkenbare set van (kern)kwalificaties; een en ander komt ook in een consistente naamgeving tot uitdrukking
- opleidingen zijn inhoudelijk gebaseerd op onderscheiden kerndisciplines en vakgebieden
- de indeling moet een flexibele, functionele onderwijsprogrammering mogelijk maken
- de indeling moet aansluiting mogelijk maken op verwante disciplines en vakgebieden buiten het kunstvakonderwijs
- de indeling moet tegemoet komen aan eisen van doelmatigheid en beheersbaarheid.

De Projectorganisatie pleit voor een zo hoog mogelijk aggregatieniveau van opleidingen, met een goede concentratie op specialisme-niveau met sterke open verbindingen en een adequate onderwijsorganisatie. In het overlegorgaan op disciplineniveau moet worden vastgesteld wat de meest functionele indeling is, uitgaande van een zekere verdeling van taken binnen en tussen de onderscheiden clusters. Hierbij moet rekening worden gehouden met de hiervoor geformuleerde indelingscriteria.

Specialismen

Bij de vertaling in opleidingsprofielen komt de vraag naar voren welke specialismen binnen bredere opleidingen onderscheiden moeten worden. In het verlengde daarvan ligt de vraag op welk aggregatieniveau opleidingen formeel moeten worden vastgelegd (in het CROHO). Verwezen wordt naar de door de HBO-raad voorgestelde systematiek van in het CROHO geregistreerde brede opleidingen en specifieke opleidingen met daarnaast in een eigen HBO-raadregister landelijk afgesproken geregistreerde afstudeerrichtingen. Deze systematiek kan ook worden toegepast in het kunstvakonderwijs. Dit vergt een goede definitie van 'brede opleidingen', 'afstudeerrichtingen' en 'specifieke opleidingen'.

Op de huidige situatie toegesneden, zou bijvoorbeeld de opleiding uitvoerend musicus kunnen worden opgevat als brede opleiding met dito geformuleerde kwalificaties, de specifieke oriëntatie op muzieksoort/periode (bijvoorbeeld historische muziek) als afstudeer-richting die onder voorwaarden wordt toegekend, en de opleiding voor muziekregistratie als specifieke opleiding. Een dergelijk systematiek komt ook tegemoet aan de eis van beheersbaarheid van de opleidingsplanning.

Kenmerken voor de registratie van afstudeerrichtingen en specifieke opleidingen zijn:

- afstudeerrichtingen zijn varianten van bredere opleidingen en hebben een substantiële gemeenschappelijkheid aan kwalificaties in de veronderstelling dat het hier om samenhangende afstudeerrichtingen gaat waartussen sprake is van verwantschap en cross-overs
- specifieke richtingen hebben een striktere relatie tussen begin- en eindkwalificaties van de opleiding.

Meer specifiek geformuleerd:

- er moet sprake zijn van te onderscheiden kennisdomeinen; expertise is schaars en moet zoveel mogelijk in samenhangende verbanden worden geconcentreerd
- er moeten voldoende gekwalificeerde docenten beschikbaar zijn
- er moet binnen de instelling sprake zijn van een adequate natuurlijke omgeving, indien mogelijk voortbouwend op bestaande kwaliteit
- er moeten voldoende materiële middelen (te organiseren) zijn
- er moet sprake zijn van een eigen oriëntatie/opleidingsdoel en van een eigen 'markt'
- er moeten voldoende mogelijkheden zijn voor stage/praktijkvoorbereiding
- er moet een specifieke relatie zijn met de culturele infrastructuur, en een relatie met maatschappelijke instituties
- er moet samenhang zijn met ander disciplines/aansluiting bij het profiel van de instelling
- de afstudeerrichting moet voldoen aan de landelijke kernkwalificaties van de opleiding
- de specifieke opleiding heeft een eigen karakteristieke set van kernkwalificaties
- er moet overeenstemming zijn met het beroepenveld over de relevantie van de specifieke kwalificaties

Indicaties voor de breedte van opleidingen

Voor de bepaling wat breed en specifiek is - in termen van overeenkomsten en verschillen - zijn in de diverse sectorrapportages verschillende indicaties gegeven. Dit moet in het landelijke disciplineoverleg nader worden gespecificeerd.

Audiovisueel

De av-sector onderscheidt een relatief groot aantal beroepen als specialismen die een sterke onderlinge afhankelijkheid hebben en voor het merendeel in teamverband, zonder dat er sprake is van een overkoepelend beroep. Opdeling en spreiding in afzonderlijk opleidingen ligt hier niet voor de hand. Sommige specialismen kunnen ook afzonderlijk voorkomen of in combinatie met andere specialismen. Daarom is het gekozen aggregatieniveau functioneel.

Beeldende kunst en vormgeving

De sector beeldende kunst en vormgeving onderscheidt vier profielen: een algemeen profiel voor de beeldende kunstenaar en drie clusterprofielen voor vormgeving. Deze clusterprofielen omvatten een aantal samenhangende vakgebieden. Deze vakgebieden sluiten voor een deel aan bij het huidig aanbod aan opleidingen.

Dans

Voor de sector dans wordt gesteld dat er verschillende dansvormen, -technieken of -stijlen zijn, die in de praktijk vaak in combinatie worden beoefend. In de beroepspraktijk zijn de verschillen tussen deze dansvormen, -technieken en stijlen niet zodanig significant dat gesproken kan worden van even zovele aan deze verschillen gekoppelde categorieën dansers. Het werkveld is niet onderverdeeld in naar dansvormen of genres onderscheiden segmenten.

In dit verband wordt aanbevolen twee uitstroommogelijkheden voor dans te creëren: klassiek en modern. Binnen deze afstudeerrichtingen zouden wel accenten op specifieke genres of stijlen gelegd kunnen worden (musical, folklore e.a.).

Theater/drama

Binnen het concept van 'de theatermaker' wordt de bestaande inhoudelijke differentiatie in de beroepsuitoefening niet vertaald in afzonderlijke specialismen, die een daarop specifiek gerichte opleiding vergen. Opleidingen kunnen zelf bepalen in elke mate en verhouding zij zich willen profileren op bepaalde genres, maar gepleit wordt voor een brede oriëntatie op de theaterpraktijk.

Muziek

In de beschrijving van de muzieksector komt de complexiteit van de sector duidelijk naar voren. De gerichtheid op een sterke onderlinge afhankelijkheid van een veelheid aan specialismen op het niveau van instrumenten, muzieksoorten, beroepsmogelijkheden e.d. bij een nagenoeg voor alle musici gemengde beroepspraktijk vergt behoedzaamheid bij het indelen in opleidingen.

Er moet voor worden gewaakt dat de complexiteit van de muzieksector binnen de opleidingspraktijk leidt tot schotten tussen specialismen en oriëntaties⁵⁰.

Docentenopleidingen

Het duidelijkst ligt de vraag naar het aggregatieniveau voor de indeling van opleidingen bij de docentenopleiding voor de verschillende kunstvakken. De onderscheiden vakken en werkvelden leiden tot een functionele indeling die enerzijds moet aansluiten bij de indeling van de corresponderende vakopleiding en anderzijds met de docentenopleidingen voor de overige vakken. Naast de initiële docentenopleidingen is er behoefte aan post-initiële opleidingen tot docent voor afgestudeerde uitvoerende en scheppende kunstenaars. Juist met het oog op de veel voorkomende gemengde beroepspraktijk, en mede gezien de vraag naar docenten op specifieke vakgebieden in de buitenschoolse kunsteducatie, zijn dergelijke voorzieningen nuttig en nodig. De Projectorganisatie denkt hierbij aan parttime opleidingen.

9.5 NIVEAUS VAN DE OPLEIDINGEN

Bij het vaststellen van de minimumniveaus voor de onderscheiden opleidingsprogramma's moeten rekening worden gehouden met de algemene kenmerken voor hoger opgeleiden waar alle afgestudeerden van een HBO-opleiding aan moeten voldoen en specifieke vak- en beroepsgerichte eisen.

De algemene kenmerken, die onder andere ontleend kunnen worden aan de WHW, houden onder meer in dat de afgestudeerde in staat is om op zijn handelen en denken te reflecteren, complexe structuren te doorzien, een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van het beroep en in steeds wisselende situaties te functioneren. De hoger opgeleide heeft bovendien een brede algemene ontwikkeling, beschikt over probleemoplossend vermogen en is zodanig communicatief dat hij stimulerend kan werken in alle processen waarbij hij betrokken is.

De specifieke vak- en beroepsgerichte eisen dienen in overleg tussen opleidingen en beroepspraktijk op minimumniveau per opleiding en specialisme te worden vastgesteld. Deze eisen zijn mede bepalend bij de bepaling van de studielast en de samenhangende structurering van vooropleiding-vakopleiding-postacademia.

---

⁵⁰ Zie ook de bijdrage van het Koninklijk Conservatorium op dit punt in Bijlage A in de sectorrapportage over muziek, dat als bijlage 1f bij dit rapport verschijnt.

9.6 VOOROPLEIDINGEN

Huidige functie en plaats van vooropleidingen

Kunstvakopleidingen stellen specifieke instroomeisen. Een opleiding in het voortgezet onderwijs of het MBO kwalificeert daarvoor onvoldoende. Het voortgezet onderwijs nieuwe stijl zal leerlingen in de bovenbouw met het studiehuis vertrouwd maken met het concept van 'leren leren', met zelfstandig werken en denken en met het gebruik van ICT. Daarmee zal men hen beter toerusten voor een hogere opleiding. Deze kwaliteiten zijn ook bruikbaar in het kunstvakonderwijs. Kunstvakopleidingen vergen echter daarnaast heel kunstspecifieke kwaliteiten. Voor een aantal van die kwaliteiten, met name op het gebied van theorie en reflectie, zal er een positief effect uitgaan van de invoering van het profiel Cultuur en Maatschappij, waar het nieuwe vak Culturele en Kunstzinnige Vorming een belangrijke plaats inneemt. Maar het voortgezet onderwijs beschikt niet over de expertise en faciliteiten om specifiek getalenteerde leerlingen adequaat te begeleiden en op het vereiste artistiek/creatieve en vaktechnische niveau te brengen. Enkele MBO-opleidingen (mode, grafische vakken, fotografie) hebben nog wel een bepaalde relevantie op het gebied van de praktische vakken, maar missen de genoemde gerichtheid op de specifiek artistiek/creatieve kwaliteiten die juist kenmerkend zijn voor een kunstvakopleiding. Wat niet wil zeggen dat er geen doorstroom plaatsvindt vanuit dergelijke MBO-opleidingen naar het HBO-kunstvakonderwijs.

Nederland kent een wijdvertakte infrastructuur voor amateurkunst en buitenschoolse kunsteducatie, zowel gesubsidieerd als in toenemende mate ook op commerciële basis geëxploiteerd. Deze hebben geen structurele verbinding met het kunstvakonderwijs. In het verleden zijn enkele zogenoemde Muziekscholen met Vakopleiding na inpassing van de conservatoria in de Wet op het Voorgezet Onderwijs ontkoppeld.

In het buitenland is die verbinding er soms wel. Muziek- en balletscholen en centra voor kunstzinnige vorming vervullen een functie in de toestroom naar het kunstvakonderwijs. Uitzonderingen daargelaten is deze functie in de loop van de jaren sterk verminderd. Een belangrijke oorzaak is gelegen in de decentralisatie van het beleid en de middelen naar het gemeentelijke niveau. Maar ook de steeds hogere eisen die de beroepspraktijk aan de kunstvakopleidingen stelde, noopten de opleidingen tot het stellen van stringenter eisen aan aankomende studenten.

Om hieraan tegemoet te komen heeft het kunstonderwijs eigen voorzieningen moeten realiseren. De noodzaak van aan de vakopleidingen verbonden vooropleidingen, in ieder geval voor muziek en dans, is in het verleden door de overheid wel erkend. Er waren aparte subsidies voor de 'voorbereidende klasse' aan conservatoria en de 'vooropleiding lassiek ballet' voor eerst alleen uitvoerende dansers.

Later ook voor dansdocenten en voor de overige theateropleidingen. Beeldende kunst kende wel oriënterende cursussen, maar die zijn als gevolg van bezuinigingen verdwenen. Overigens werd er binnen de academies van beeldende kunst verschillend gedacht over het nut van vooropleidingen. Er zijn in het verleden op zeer beperkte schaal experimenten geweest met zogenaamde Kunst-avo-scholen. Twee daarvan (Den Haag en Rotterdam) verzorgen nu nog steeds verschillende vormen van geïntegreerd algemeen vormend en beroepsgericht onderwijs voor muziek en dans. Verder is er voor het voortgezet onderwijs de raamregeling ontwikkeld, een ontheffingenregeling voor bepaalde vo-vakken bij een samenwerkingsrelatie met een conservatorium of dansacademie. Er zijn de afgelopen jaren verschillende vormen van vooropleidingen ontwikkeld binnen de driehoek vakopleiding-centra voor kunstzinnige vorming-voortgezet onderwijs. Het SCO-Kohnstammstituut heeft hiervan voor het ministerie van OCenW een inventarisatie gemaakt (1993). Sindsdien zijn weer nieuwe vormen uitgewerkt. Interessant is bijvoorbeeld het recente initiatief van de drama-opleidingen voor een landelijk netwerk van oriëntatiecursussen.

De druk op de instroomeisen is met de invoering van de tweefasenstructuur in het kunstvakonderwijs alleen nog maar toegenomen. De meeste kunststudenten moesten na een vierjarige eerstefaseopleiding voldoende geëquipeerd zijn voor de beroepspraktijk. Dat heeft de noodzaak van specifieke vooropleidingen ook bij het beeldend kunstonderwijs vergroot.

De functie en plaats van de vooropleiding in het nieuwe stelsel

In het nieuwe stelsel vormen vooropleidingen een integraal onderdeel van de structuur van het kunstvakonderwijs.

De Projectorganisatie kent aan de vooropleidingen een viertal functies toe:

- de (voor)opleidende functie, in de zin van het verwerven van het vereiste vaardigheidsniveau; deze functie omvat ook het tijdig beginnen aan bepaalde vormen van kunstonderwijs in verband met de fysieke ontwikkeling (bij dans bestaat de voorkeur om te spreken van vroegtijdige vakopleiding)
- de selectiefunctie, inclusief zelfselectie
- de oriënterende functie, op de eigen, voorlopige studiekeuze en talenten, de aard van de opleiding en latere beroepsuitoefening
- de recruiteringsfunctie, in de zin van werving door de kunstvakopleiding van geschikte studenten; deze functie heeft ook betekenis voor een gericht instroombeleid.

Deze functies variëren per discipline. Combinatie van functies kan voorkomen. Een opleiding kan ook verschillende vormen aanbieden voor verschillende doelgroepen.

Verhouding vooropleiding-vakopleiding in het nieuwe stelsel

De Projectorganisatie gaat ervan uit dat de initiële opleiding een afgeronde opleiding is, van in beginsel vier jaar. Waar nodig en mogelijk worden onderdelen van het studieprogramma reeds in vooropleidingen gegeven. Dit vergt een goede programmering en organisatie. Voor opleidingen waar dit aantoonbaar geen soelaas biedt, moet ruimte zijn voor differentiatie van de studieduur van de vakopleiding.

Het studieprogramma van de vooropleiding wordt afgeleid van de vernieuwde curricula, die multidisciplinair van karakter kunnen zijn. Dat betekent dat vooropleidingen ook een brede oriëntatie moeten bieden.

Kunstopleidingen moeten landelijke begintermen voor hun vakopleidingen opstellen die als uitgangspunt dienen voor het opstellen van gemeenschappelijke vooropleidingscurricula. Deze begintermen fungeren ook als referentiepunt voor studenten die elders hun vooropleiding volgen.

Deelnemers die een vooropleiding met goed gevolg hebben doorlopen ontvangen een vooropleidingscertificaat. In de selectiesystematiek heeft zo'n student met een certificaat 'vooropleiding' op de onderdelen theoretische kennis en technische vaardigheden vrijstelling van de instellings specifieke selectie. De Projectorganisatie beveelt de clusters aan voor dit certificaat een landelijk model te hanteren.

De vooropleidingen worden bij het systeem van kwaliteitszorg betrokken.

Wettelijke grondslag

De vooropleiding heeft in 1986 een wettelijke verankering gekregen in de Wet op het Hoger Beroepsonderwijs en is als voorziening voor onbepaalde tijd gecontinueerd in de Wet Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek. De vooropleiding kreeg de benaming 'Vorbereidende perioden kunstonderwijs'. In de desbetreffende AMVB is de voorbereidende periode 'beleidsarm' ingevoerd. Wat aan formeel erkende cursussen bestond mocht worden gecontinueerd. De in de wet gecreëerde mogelijkheid van voltijdse vooropleidingen (van maximaal één jaar) werd niet ingevuld.

De Projectorganisatie beveelt de instellingen aan om de mogelijkheden van de WHW op het punt van deeltijd vooropleidingen in combinatie met voortgezet onderwijs voluit te benutten.

Ook de mogelijkheid van voltijdse vooropleidingen zal op zijn bruikbaarheid moeten worden onderzocht. Aan de hand van de beleidsplannen van de clusters moet worden vastgesteld of de mogelijkheden van de huidige regelgeving op dit punt moeten worden uitgebreid. In het verlengde hiervan acht de Projectorganisatie het van belang om te bezien of een kunstvakonderwijsbrede reikwijdte van de zogenaamde Raamregeling voortrajecten dans/muziek profielen vwo/havo opportuun is.

Bekostiging

In de rijksbijdrage van de instellingen is thans een vergoeding voor de vooropleiding begrepen. Onafhankelijk van de inspanning van hogescholen ontvangt men deze middelen binnen de normatieve vergoeding. De Projectorganisatie is van mening dat de vooropleiding een structurele taak van het kunstvakonderwijs is. Deze taak varieert echter per opleiding in aard, omvang en duur. De Projectorganisatie stelt voor om binnen het huidige kunstvakonderwijsbudget een specifiek budget vrij te maken dat op basis van de beleidsplannen clusterspecifiek wordt toegewezen.

9.7 POSTACADEMISCHE FUNCTIES

In de huidige situatie bestaat een aantal in aard verschillende voorzieningen bestemd voor afgestudeerden van een initiële kunstvakopleiding. Het gaat bijvoorbeeld om voortgezette opleidingen (ook wel tweedefaseopleidingen genoemd) en 'werkplaatsen' die vanuit het kunstbeleid van het ministerie van OcnW bekostigd worden. Geconstateerd kan worden dat deze voorzieningen verschillende doelen dienen en zich in relatie tot elkaar niet altijd helder verhouden. Zo dient de huidige tweede fase opleiding muziek in de praktijk veelal als voortzetting van de initiële vakopleiding (die beperkt is tot 4 jaar). Deze voortzetting is voor studenten nodig om aan het in de beroepspraktijk vereist minimumniveau te kunnen voldoen.

Ook specialistische opleidingen als de operaopleiding, en een voorziening voor onderzoek op het gebied van sonologie zijn in de tweede fase ondergebracht. De tweede fase beeldende kunst en vormgeving is gericht op verdere artistieke ontwikkeling, wat ook geldt voor de kunstwerkplaatsen als Rijksacademie en De Ateliers en tevens voor de tweede fase theater (Dasarts).

De Projectorganisatie is er voorstander van deze post-initiële voorzieningen te herijken. Het uitgangspunt bij die herijking is het vernieuwde opleidingsaanbod, gecombineerd met de per opleiding vastgestelde studieduur.

Bij het nader bepalen van de behoefte aan voorzieningen na afronding van de vakopleiding, kortweg postacademische voorzieningen genoemd, stelt de Projectorganisatie voor de volgende functies te onderscheiden:

- a specialisatie-opleidingen
- b voorzieningen voor uitzonderlijk talent
- c voorzieningen voor onderzoek en experiment
- d bij- en nascholing

Specialisatie-opleidingen zijn beroepsopleidingen die gebaseerd zijn op een afgeronde kunstvakopleiding. Een voorbeeld daarvan is de operaopleiding. Voorzieningen voor uitzonderlijk talent moeten in samenhang gezien worden met voorzieningen die er tijdens de vakopleiding (en vooropleiding) bestaan. Bij voorzieningen voor onderzoek en experiment gaat het om de verdere ontwikkeling als kunstenaar; het betreft hoofdzakelijk artistieke vaardigheden en uitdrukkingsvormen, onderzoek waar geen theoretische pendant in het wetenschappelijk onderwijs van bestaat. Ook de mogelijkheid tot artistieke verdieping voor individuele kunstenaars valt hier onder.

Bij- en nascholing (maar ook omscholing, bijvoorbeeld van dansers) moet in een brede behoefte onder kunstenaars voorzien. Kunstenaars wijken wat dit betreft niet af van beroepsbeoefenaren in andere maatschappelijke sectoren. In de ontwikkeling naar 'een leven lang leren' en nieuwe, flexibeler opleidingstrajecten neemt bij- en nascholing een belangrijke plaats in. Bij de concretisering van bij- en nascholing in de kunstsector dienen het kunstvakonderwijs en de beroepsorganisaties betrokken te zijn. Het verlagen van de financiële drempels voor deelname van kunstenaars aan bij- en nascholing, met name van zelfstandig werkenden, dient de aandacht te krijgen.

Een herijking van postacademische voorzieningen kan plaatsvinden zodra het vernieuwde opleidingsaanbod van het kunstvakonderwijs bepaald is. In de aanloop naar de herijking adviseert de Projectorganisatie een externe evaluatie uit te laten voeren naar de bestaande tweedefaseopleidingen en de kunstwerkplaatsen.

De evaluatiegegevens moeten een geobjectiverde typering en beoordeling van de huidige situatie opleveren. Dit maakt het mogelijk een effectieve herijkingsprocedure in gang te zetten. Participanten in de voorbereiding van zo'n constellatie zijn het reguliere kunstvakonderwijs en de kunstwerkplaatsen.

9.8 VISIEONTWIKKELING

Bij de herordening van het opleidingsaanbod op het niveau van de afzonderlijke clusters wordt uitgegaan van het huidige opleidingsaanbod. De clusters moeten binnen een redelijke termijn tot afspraken komen over een herindeling van opleidingen op landelijk niveau, zoals deze in het CROHO zullen worden opgenomen. Vervolgens moeten de opleidingen worden gespecificeerd en uitgewerkt in curricula. Het herindelen van het opleidingsaanbod impliceert dat er keuzes moeten worden gemaakt. Deze keuzes moeten van inhoudelijke aard zijn en tot een samenhangend clusterprofiel leiden. De clusters worden gevraagd hun visie hieromtrent aan de hand van een aantal vragen te expliciteren in het *Clusterbeleidsplan*. De vragen hebben ook betrekking op de opleidingsorganisatie, de toetsing en de organisatieontwikkeling. De antwoorden op de vragen hebben niet alleen betekenis voor de uiteindelijke toewijzing van opleidingen en specialisaties aan de clusters, maar ook voor de beoordeling van het functioneren van opleidingen.

Visie en profiel

- welke visie heeft het cluster op de plaats van de kunst en de kunstenaar in de samenleving en - in relatie hiermee - wat is de visie op het (internationale) beroepenveld waarop de opleidingen zijn gericht?
- welke visie heeft het cluster op de betekenis van kunstonderwijs en in het bijzonder haar eigen opleidingen voor de culturele infrastructuur op regionaal en (inter)nationaal niveau?
- welke taken, behalve het verzorgen van onderwijs, rekent men tot taken van het cluster?
- op welke doelgroepen zijn de opleidingen van het cluster gericht?
- welke visie heeft het cluster op het ontwikkelingsperspectief van haar onderwijsaanbod?
- op welke onderdelen van dit aanbod wil het cluster zich profileren?

Visie op onderwijs en curricula

- welke visie op 'leren' heeft het cluster; van welke pedagogische concept(en) gaat men uit, bijvoorbeeld productiegestuurd onderwijs, de meester-gezelrelatie, de zelfverantwoordelijke 'navigerende' student, het studiecontract enzovoort?
- welke visie heeft het cluster op andere leerroutes dan de voltijd initiële route?
- welke visie heeft het cluster op kunstonderwijs:
  - . op de betekenis van curricula?
  - . op de relatie tussen de artistieke, vaktechnische, theoretische en maatschappelijke component van het curriculum?
  - . op werkvormen en studieactiviteiten?
  - . op studieomgeving, materiaal en andere faciliteiten?
  - . op het gebruik en bijdrage aan ontwikkeling van ICT?

- . op de betekenis van stages en andere buitenschoolse activiteiten voor de beroepsvorming?
- . op studiebegeleiding?
- op welke wijze komt deze visie in de profilering tot uitdrukking?

Toetsing

- welke visie heeft het cluster op de toegangselectie, op het volgen en toetsen van de studievoortgang van studenten en op het afsluitend examen?
- op welke wijze wordt de student geacht verantwoording af te leggen over zijn prestaties, zowel op de vier genoemde curriculumcomponenten afzonderlijk, als geïntegreerd?
- op welke wijze komt het bindend studieadvies tot stand?
- op welke wijze komt het eindoordeel tot stand

Organisatieontwikkeling

- welke visie heeft het cluster op organisatieontwikkeling, ten aanzien van:
  - . opleidingsorganisatie?
  - . interne kwaliteitszorg?
  - . externe relaties?
  - . personeelbeleid?
  - . voorzieningen en faciliteiten?

De clusters wordt gevraagd hun visie beredeneerd uit te werken in de curricula en eindtermen. De gekozen profilering leidt tot een clusterspecifiek opleidingsaanbod en een clusterspecifieke onderwijsorganisatie. Hierdoor wordt inzicht gegeven in clusterspecifieke kwaliteitscriteria, uitgedrukt in 'hoedanigheden' met 'relatieve maatstaven'. Deze maatstaven moeten in landelijk verband in samenspraak met de beroepspraktijk zoveel mogelijk worden geobjectiveerd, zonder rigide te worden. Deze kwaliteitscriteria zullen belangrijke ijkpunten zijn bij de zelfevaluaties en externe beoordeling van opleidingen.

9.9 MINIMALE OMVANG VAN OPLEIDINGEN (KRITISCHE MASSA)

De Projectorganisatie wordt geacht advies uit te brengen over de minimale omvang van opleidingen. De Projectorganisatie meent dat landelijke normen voor de capaciteit en spreiding van de opleidingen in het kunstvakonderwijs in overleg met de beroepspraktijk en het kunstvakonderwijs moeten worden uitgewerkt. Het gaat daarbij om normen voor het goed functioneren van kunstopleidingen, zowel vanuit inhoudelijk als vanuit bedrijfsmatig oogpunt. De opdracht ging uit van een norm voor een conservatorium van minimaal 700 studenten, evenwichtig gespreid over de onderscheiden vakgebieden. Voor andere kunstopleidingen werd gedacht aan minimaal 100 studenten.

Een dergelijke norm moest wel gerelateerd worden aan het aantal en de samenhang van alle kunstopleidingen binnen een hogeschool of een cluster. Aan de positie van zeer specialistische, unieke opleidingen moest eveneens aandacht worden besteed.

Eerdere noties over de gewenste omvang van opleidingen

De Commissie Rijnboutt, die adviseerde over de structuur, de capaciteit, het aantal en de situering van de academies van bouwkunst, definieerde de kritische massa van een opleiding als 'de massa die minimaal noodzakelijk is om kwalitatief goed onderwijs te kunnen verzorgen'. De kritische massa wordt in relatie gebracht met de totale capaciteit van het bouwkunstonderwijs en de beschikbare financiële middelen. Een nadere onderbouwing geeft de commissie niet. In het desbetreffende advies ging het over een totale capaciteit van 500 studenten verdeeld over drie academies.

De kadercommissie tweedefase-muziekvakonderwijs, de zogenoemde Commissie Van Beers, stelt dat deskundigen/vakgenoten de minimumomvang voor een conservatorium, af te leiden uit het takenpakket en daarmee verband houdende vakmatige en onderwijsinhoudelijke eisen, in 1992 op circa 450 schatten, waarvan 300 voor het klassieke conservatorium. Ook de HBO-raad heeft deze norm eerder verdedigd. De kadercommissie is van oordeel dat deze 450-norm, waarover inmiddels consensus lijkt te bestaan, bij een standaardtakenpakket voor een conservatorium als uitgangspunt moet gelden. De commissie gaat hierbij uit van een vierjarige muziekvakopleiding.

De commissie wijst bovendien op het belang van een voldoende spreiding van studenten over de verschillende instrumenten en vocale zanggebieden ten behoeve van een goed functionerende en veelzijdige uitvoeringspraktijk. Gewezen wordt op de mogelijkheid om een symfonieorkest, een kamerorkest en koren te vormen.

De samenstelling van de studentenpopulatie dient mede af te hangen van de mogelijkheden die een conservatorium heeft om studenten adequaat voor te bereiden op een veelzijdige uitvoeringspraktijk. In het toelatingsbeleid dient hiermee meer rekening te worden gehouden.

Dit geldt ook voor vocale ensembles en koren en de mogelijkheid voor het vormen van een big band, hofabra-orkest en diverse ensembles voor verschillende stijlperioden.

Kritische omvang in clusterverband

De Projectorganisatie wil voor verschillende opleidingen verschillende normen voor kritische omvang hanteren. De normen voor het muziekvakonderwijs kunnen worden ontleend aan het rapport van de Commissie Van Beers, maar in het nieuwe perspectief. Voor dansvakopleidingen en acteursopleidingen moet de omvang dusdanig zijn dat een repertoire geoefend kan worden. In de audiovisuele sector vindt de beroepsuitoefening meestal plaats in teams. Op basis van de beroepspraktijk kunnen criteria worden geformuleerd voor de minimale omvang van een groep, en in het verlengde daarvan voor de minimale omvang van een opleiding.

Algemene criteria voor de omvang van het beeldend kunstvakonderwijs laten zich moeilijker op inhoudelijke gronden vaststellen. Hoewel de beroepsuitoefening veelal individueel plaatsvindt (in elk geval bij autonoom beeldend kunstenaars), is het in een onderwijssituatie functioneel om in groepen te werken: wederzijdse beïnvloeding en het kunnen bediscussiëren van problemen zijn een 'vormend' element. Dit betekent dat de minimum omvang mede op basis van bedrijfseconomische overwegingen zullen moeten worden vastgesteld. Argumenten voor een minimale omvang van 100 studenten voor een opleiding heeft de Projectorganisatie niet kunnen achterhalen.

De hogescholen gaan nu een traject in van samenwerking en taakverdeling op basis van een nieuw te definiëren opleidingsaanbod en een andere inrichting van de leeromgeving. Kwantitatieve normering moet zoveel mogelijk volgen uit een inhoudelijke normering. De Projectorganisatie beveelt aan om in een zo vroeg mogelijk stadium de organisatorische aspecten van de vernieuwde curricula binnen de nieuwe context van de clustervorming in kaart te brengen en vervolgens de functionaliteit van een eventuele kwantitatieve normering te bezien.

9.10 OVERIGE VOORWAARDEN

CAO

De decentralisatie van het CAO-overleg geeft ruimte voor het tot stand brengen van een regeling die rekening houdt met de gewenste flexibiliteit van het onderwijs. In dit verband wordt verwezen naar de Nota van Inzet van de HBO-raad waarin onder meer flexibilisering van arbeidsvoorwaarden wordt voorgesteld. Een specifiek probleem van het kunstvakonderwijs, te weten het ontbreken van de mogelijkheid van deeltijdontslag, kan in dit kader worden opgelost. Vanzelfsprekend hoort daarbij een personeelbeleid, dat ontwikkelingsgericht is, met aandacht voor in- en externe flexibiliteit van medewerkers.

Regelgeving

Om de aanbevelingen van de Projectorganisatie te kunnen realiseren, is op een aantal punten aanpassing van de regelgeving (Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk Onderzoek, Wet op de Studiefinanciering) noodzakelijk. Op welke onderdelen deze aanpassingen moeten plaatsvinden, moet blijken uit het overleg dat de clusters met de staatssecretaris van OCenW voeren over hun plannen van aanpak en beleidsplannen.

Overgangssituatie

Om vanuit de bestaande situatie tot het nieuwe stelsel te komen, is flankerend beleid nodig. Voor het opzetten van nieuwe curricula is specifieke inzet van personeel nodig. Een bijscholing van docenten is onontbeerlijk. Het reorganisatiebudget van 50 miljoen gulden zal op grond van de plannen van aanpak clusterspecifiek kunnen worden ingezet.

10 Afbakening kunstvakonderwijs

10.1 PSEUDO KUNSTVAKOPLEIDINGEN

In het vorige hoofdstuk is ingegaan op de betekenis van de beroepsprofielen en startkwalificaties voor de ordening en afbakening van het kunstvakonderwijs. Centraal criterium voor de domeinafbakening is de mate waarin sprake is van een artistieke bijdrage aan de totstandkoming van een kunstwerk of een artistieke dimensie bij toepassing van kunst. Eerder werd dat domein door de Projectorganisatie als volgt getypeerd.

Cultuur is, ruim bemeten, alles wat mensen maken, denken, weten of denken te weten, de wijze waarop ze zich van hun gevoelens bewust worden en vorm geven aan hun handelen. Daarbinnen vormen de kunsten een specifiek domein. De kunsten zijn het domein van de verbeelding, van het scheppen en herscheppen van kunstwerken en de overdracht ervan. Kunstvakonderwijs is onderwijs dat zich bepaalt tot dat domein. Het kunstvakonderwijs leidt op tot scheppend, uitvoerend en docerend kunstenaar.

Beroepen waarvoor het kunstvakonderwijs opleidt worden gekenmerkt door de mate waarin de verbeelding, het creatief vermogen, overwegend is. De beroepsbeoefenaar levert een substantiële creatieve bijdrage aan de totstandkoming van het kunstwerk, zonder welke bijdrage het kunstwerk niet tot stand kan komen.

Dit geldt voor scheppende en uitvoerende kunstenaars en ook voor de docent waarvan het beroep weliswaar docent is maar die over dezelfde bagage beschikt.

Beroepen die als ondersteunend of toeleverend kunnen worden aangemerkt, zonder dat de beroepsbeoefenaar een directe creatieve bijdrage levert aan het kunstwerk zelf, behoren niet tot het domein van het kunstvakonderwijs.

Mede aan de hand van dit kader kunnen uitspraken worden gedaan over de relatie tussen kunstvak- en daarmee verwante opleidingen.

Alvorens op een aantal specifieke consequenties van de beroepsprofielen en startkwalificaties voor de vertaling in opleidingen in te gaan, schetst de Projectorganisatie haar visie op het fenomeen van de pseudo's.

Pseudo's

In de opdrachtbrief is het begrip pseudokunstvakopleidingen gedefinieerd als opleidingen die niet bedoeld zijn om kunstenaars op te leiden, waarbij in ieder geval door het Ministerie van OCenW wordt gedacht aan:

-doublerende kunstopleidingen buiten het kunstvakonderwijs gericht op de uitvoerende en toegepaste kunsten, zoals geïdentificeerd in het rapport *Wissen en witten* van de commissie-Koppelaars

- doublerende opleidingsvarianten binnen het kunstvakonderwijs die niet via het CROHO zijn geregistreerd, t.w. de op autonome/toegepaste kunstbeoefening gerichte varianten van eerstegraads lerarenopleidingen beeldende kunst
- niet nader aangeduide pseudokunstvakopleidingen in het wetenschappelijk onderwijs.

Ook is aandacht gevraagd voor de zogenoemde hybride opleidingen (samengestelde opleidingen met andere beroepsperspectieven dan alleen kunstenaar en kunstdocent, bijvoorbeeld kunstmanagement of muziektherapie).

De Projectorganisatie reserveert de kwalificatie 'pseudo' uitdrukkelijk voor alleen die gevallen die - binnen het verband van het door de overheid bekostigd en aangewezen onderwijs - tegen de kennelijke bedoeling of afspraken in zichzelf profileren als opleiding gericht op de scheppende, uitvoerende of docerende beroepen in de kunsten.

Dit afbakeningsvraagstuk is tot een oplossing te brengen wanneer:

- op grond van de beroepsprofielen en startkwalificaties eenduidig is vastgesteld wat kunstvakonderwijs is en door wie dergelijke opleidingen verzorgd worden

- op grond van soortgelijke gegevens is vastgesteld welke opleidingen direct op het kunstvakonderwijs aansluiten en welke samenwerkingsrelaties zich daar voordoen.

Aangezien de kunsten niet een geïsoleerd maatschappelijke sector zijn en er zich vaak op de raakvlakken met andere sectoren interessante ontwikkelingen voordoen, is de afbakening tussen reguliere kunstvakopleiding en pseudokunstvakopleiding niet als een scherpe lijn te trekken. Via het kwalificatiestelsel kunstvakonderwijs, dat aansluit bij vergelijkbare kwalificatiestelsels van andere vormen van onderwijs, kan worden afgeleid wat voor elke opleiding het natuurlijke opleidingsdomein is (of combinaties van domeinen zijn). In verticale zin kan vastgesteld worden hoe de afbakening ligt naar de ondersteunende beroepen binnen het kunstbedrijf, bijvoorbeeld binnen het middelbaar beroepsonderwijs in de sfeer van technische realisatie van producties.

- actuele gegevens over alle op de kunsten geïntereerde opleidingen bekend zijn, opdat systematische beoordeling mogelijk is.

Stand van zaken

Voor de voorwaarde van ontwikkeling van het beoordelingskader is met de beroepsprofielen en startkwalificaties een goede aanzet gegeven. Dit moet in overleg tussen opleidingen en beroepspraktijk nog fijnmaziger worden uitgewerkt. De definitie van het kunstvakonderwijs is hiermee vergevorderd, maar de inventarisatie van opleidingsgegevens is nog gaande.

De apert ongewenste opleidingen zijn inmiddels via het traject *Wissen en witten* gesaneerd. Op sommige punten vergt dit traject nog een evaluatie.

De binnen de bestaande kaders en procedures gestarte verwante opleidingen kunnen niet als 'pseudo' worden gekwalificeerd, maar dat neemt niet weg dat deze via een systematische beoordeling (via visitatie en accreditatie) op hun feitelijk functioneren nader moeten worden gezien. Dit kan leiden tot een heroverweging van de positionering van dergelijk opleidingen.

De inspectie Hoger Onderwijs heeft een onderzoek gedaan naar de op de kunsten gerichte opleidingen binnen de universiteiten. De Projectorganisatie had bij het afsluiten van haar rapportage nog niet de beschikking over dit rapport, wel is kennisgenomen van de voornaamste conclusie dat de universiteiten geen opleidingen gericht op de uitvoerende kunsten zouden verzorgen. De staatssecretaris/minister heeft de Tweede Kamer toegezegd nog voor het komend zomerreces zijn standpunt schriftelijk kenbaar te zullen maken.

Het ministerie heeft een inventarisatie van de beschikbare opleidingsgegevens opgesteld en aan de betrokken hogescholen ter aanvulling en verificatie voorgelegd.

Zodra al deze gegevens bekend zijn kan het beoordelingskader - sluitend - worden gedefinieerd en kan beoordeling van bestaande en nieuwe opleidingsvarianten plaatsvinden.

In de volgende paragrafen wordt ingegaan op specifieke consequenties van de beroepsprofielen in relatie tot het huidige aanbod aan opleidingen.

10. 2 TOEKOMSTIGE BEROEPEN WAARVOOR NOG GEEN INITIËLE OPLEIDING BESTAAT

Docent audiovisuele vormgeving

Audiovisuele communicatie is de afgelopen decennia steeds belangrijker geworden. In de loop van de tijd zijn talloze toepassingsmogelijkheden van film, radio, televisie, video, computer en CD-apparatuur binnen bereik gekomen. In feite is ook ICT - informatie- en communicatietechnologie - een voortdurend veranderend pakket audiovisuele media. Jongeren zijn over het algemeen enthousiast voor deze media en besteden er veel tijd aan. Gezien de ontwikkelingen op dit gebied zal er in de nabije toekomst behoefte zijn aan specifieke docenten av. Vanuit dit perspectief is het beroepsprofiel docent audiovisuele vormgeving volgens dezelfde uitgangspunten opgesteld als voor de overige beroepsprofielen docenten kunstvakken. Het is belangrijk om daarbij de raakvlakken en de grenzen met beeldende vormgeving goed in de gaten te houden. Binnen beeldende vormgeving komen namelijk ook elementen van audiovisuele vormgeving voor. En dat is terecht, omdat de beroepspraktijk laat zien dat beeldende kunstenaars zich vaak bedienen van audiovisuele middelen.

De Projectorganisatie is van oordeel dat in eerste instantie binnen één cluster, waarin de benodigde expertise in de sector audiovisueel bestaat en waarin docentenopleidingen in de kunstvakken zoveel mogelijk aanwezig zijn, gestart moet worden met de onderhavige opleiding.

Docent literaire vorming

Binnen de opleiding theater kent de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht de opleiding docent literaire vorming als afstudeervariant van de Schrijfopleiding. Deze variant is geen onderdeel van de opleiding docent drama en leidt alleen op voor een buitenschoolse bevoegdheid. Het beroep wordt in de studiegids als volgt omschreven: de docent literaire vorming is iemand die het schrijf- en leesproces beheerst en bovendien in staat is deze processen te delen met anderen die willen leren schrijven en lezen.

Geconstateerd moet worden dat het kunstvakonderwijs zich niet uitstrekt tot literatuurbeoefening en dat derhalve de vakcomponent voor het docent literaire vorming ontbreekt. Deze is te vinden binnen het wetenschappelijk onderwijs (Nederlandse taal- en letterkunde).

Wel blijkt in de buitenschoolse kunsteducatie behoefte aan docenten literaire vorming te bestaan. De bestaande domeinen binnen de literaire vorming zoals benoemd door de Inspectie Kunstzinnige Vorming en Amateunistische Kunstbeoefening zijn:

- taaldrukken
- taalexpressie (vertellen)
- schrijven
- leesbevordering
- literatuurbeschouwing

Door de ontwikkeling van de nieuwe media ontstaan nieuwe werkkerreinen via het internet et cetera. Daarmee kunnen ook nieuwe doelgroepen worden bereikt.

Onderbrenging van een opleiding docent literaire vorming bij de discipline theater/drama ligt niet voor de hand. In de buitenschoolse kunsteducatie zijn, naast afgestudeerden van de onderhavige opleiding, ook benoembaar bezitters van het diploma eerste- of tweedegraads Nederlands, eerstegraads Algemene Literatuurwetenschap, eerstegraads Letterkunde in een der moderne talen of eerstegraads Literaire specialisatie binnen Algemene Letteren, mits zij in het bezit zijn van een pedagogisch-didactische aantekening. De opleiding docent literaire vorming wordt in overweging gegeven samenwerking te zoeken met 't Colofon, de – particuliere – schrijversvakschool.

Een andere mogelijkheid is in samenwerking met de Rijksuniversiteit van Utrecht een docentenopleiding literaire vorming aan te bieden, zij het niet onder de vigeur van het kunstvakonderwijs.

Auteur

Als beroep wordt in de sector theater/drama auteur genoemd. De plaats van de auteur hangt samen met de plaats die de sector taal/literatuur inneemt. In het sectorrapport wordt gesteld dat de auteur, vanuit de beroepspraktijk gezien, minder dan de andere theatermakers, of helemaal niet, actief betrokken is bij het proces van theater maken. In dit verband zij verwezen naar de aanbeveling om te overwegen voor het docentschap literaire vorming samenwerking te zoeken met de Rijksuniversiteit van Utrecht (Nederlandse taal- en letterkunde). Indien er behoefte bestaat aan een vorm van opleiding voor librettisten, toneelschrijvers en dergelijke, dan zou dat het kader kunnen zijn waarbinnen hieraan gestalte gegeven kan worden.

Artistiek manager muziek

In het sectorprofiel muziek is sprake van een artistiek manager. Dit is een ander type manager dan de 'productiemanager' bij film of de 'manager kunstbedrijven'. De Projectorganisatie is van mening dat de beschreven functie een sterke muziekinhoudelijke component heeft en doorgaans door musici (zal) worden uitgeoefend, in de loop van hun carrière. Deze functies zijn van belang voor de verspreiding en innovatie in de muziekpraktijk. Hiervoor is in de postinitiële fase een voorziening denkbaar. Dit geldt m.m. ook voor andere sectoren.

Onderzoekend musicus

De Projectorganisatie onderschrijft het belang van een goede samenwerking tussen conservatoria en universiteiten op het punt van onderzoek. Er zijn in het verleden al diverse vormen van samenwerking ontwikkeld. Dat heeft geleid tot samenwerking op basis van projecten over bijvoorbeeld historische uitvoeringspraktijk, onderzoek naar de bronnen van muziek, muziekpedagogische onderwerpen. In een geval heeft het geleid tot overname van een onderzoeksinstituut, te weten het Instituut voor Sonologie van de Universiteit Utrecht door het Koninklijk Conservatorium. Meer in het algemeen verwacht de Projectorganisatie door samenwerking met het wetenschappelijk onderwijs een stimulans voor de onderzoeksattitude bij kunstenaars en de kunstpedagogie. De Projectorganisatie beveelt de conservatoria en andere kunstopleidingen aan deze samenwerking een structureel karakter te geven.

Muziektechnoloog

De Projectorganisatie is van mening dat de aspecten muziektechniek en -technologie van groot belang zijn voor de ontwikkeling, registratie en uitvoering van muziek en van nieuwe muziekinstrumenten. Binnen enkele conservatoria wordt hieraan al aandacht besteed. Voor deze beroepen acht de Projectorganisatie een multidisciplinair onderwijsprogramma nodig, waarin de disciplines muziek, techniek en informatica de bronnen zijn. Aan de hand

van de op te stellen kwalificaties en eindtermen zal kunnen worden vastgesteld welke variant een opleiding binnen de conservatoria nodig maakt, en in welke gevallen de sectoren techniek of informatica een betere thuisbasis zijn. Criteria zijn dan samenhang met overige opleidingen binnen de onderscheiden sectoren en de benodigde specifieke infrastructurele voorzieningen.

10.3 BESTAANDE KUNSTVAKOPLEIDINGEN, ZONDER EIGEN BEROEPSPROFIEL

Kunstmanagement

De opleidingen cultureel management of kunstmanagement (Amsterdam en Utrecht) leiden niet op voor het scheppend, uitvoerend of docerend beoefenen van de kunsten. Zij behoren daarom niet tot het domein van het kunstvakonderwijs, tenzij het gaat om een opleiding productiemanagement (in tegenstelling tot cultureel management). In dat geval is het kunstvakonderwijs een natuurlijke omgeving voor de opleiding. De producent of productie leider is verantwoordelijk voor de organisatie van de realisatie van een productie en draagt als zodanig bij aan de totstandkoming van een kunstproduct. In het profiel van de sector audiovisueel zijn beroepsprofiel en startkwalificaties van de producent binnen de sector audiovisueel geformuleerd. Uitbreiding naar andere sectoren is, gezien de ontwikkelingen binnen die sectoren, zinvol. De Hogeschool voor de Kunsten Utrecht heeft ten aanzien van haar opleiding kunstmanagement al als conclusie getrokken dat deze opleiding tot de HBO-sector economie moet worden gerekend, getuige haar CROHO-aanmelding van de opleiding kunst en economie. Dit voornemen stuit momenteel op het tussen de minister van OCenW en de HBO-raad afgesproken moratorium op nieuwe opleidingen. De vraag of de Hogeschool voor de Kunsten uitgebreid kan worden met de beoogde opleiding wordt beantwoord in het kader van de discussie over de nieuwe algemene HBO-systematiek van aanbodplanning.

Regisseur

Bij de startkwalificaties voor het beroep regisseur vermeldt het sectorrapport dat deze evenals die van de productiedramaturg op een ander niveau moeten worden gelezen en begrepen dan de startkwalificaties van de acteur. Regisseur en productiedramaturg zijn geen reële startberoepen. Beginnende regisseurs zijn meestal geen beginnende theatermakers.

Van een regisseur en productiedramaturg wordt naast talent een zekere rijpheid verwacht en een zodanig uitkristallisering van de artistieke en persoonlijke visie, dat hij in staat is deze aan acteurs en andere theatermakers over te dragen.

Een interessante optie wordt geformuleerd door de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten: een postpropedeutische 3-jarige opleiding - waarmee afgestudeerden toch een 4-jarige opleiding hebben gevolgd - die leidt tot het beroep van kandidaat-regisseur. Een 2-jarige vervolgopleiding - waarin ook instroom uit de beroepspraktijk mogelijk is - leidt tot het beroep regisseur. De Projectorganisatie beveelt aan deze optie in te brengen in het overleg tussen opleidingen en beroepspraktijk bij het formuleren van het opleidingsaanbod.

Choreograaf

Voor wat betreft het beroep choreograaf zijn de startkwalificaties opgebouwd uit de startkwalificaties van de danskunstenaar en de basiskwalificaties voor het specifieke beroep. Het dansvak is daarmee de basis voor het beroep choreograaf. Daarom wordt een opleiding choreografie in de visie van de Projectorganisatie als postacademische opleiding gesitueerd, die na - maar niet noodzakelijker wijze onmiddellijk aansluitend op - een voltooide dansvakopleiding kan worden gevolgd.

Theatertechnicus

De opleiding theatertechniek is als studierichting binnen de discipline theater verbonden aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten. Het gaat hier om een samengestelde opleiding, die vanuit de sectoren theater en techniek in nauwe samenwerking geprogrammeerd dient te worden. Situering binnen het kunstvakonderwijs is noodzakelijk: de natuurlijke omgeving van theatertechnici - overigens niet alleen een technisch maar ook een creatief beroep - is het theater.

Docent mime

Binnen het beroepsprofiel theatermaker wordt mime als een genre beschouwd. Specifieke kwalificaties voor mime zijn niet geformuleerd. Daarom is ook geen beroepsprofiel docent mime in het sectorprofiel opgenomen. De Projectorganisatie onderschrijft deze keuze. Mime komt als vak of discipline in het voortgezet onderwijs niet voor. Ook binnen de CKV is voor mime geen specifieke plaats ingeruimd.

Op dit moment is er een opleiding docent mime, verbonden aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten. Deze opleiding heeft een eigen CROHO-nummer. Het is afhankelijk van de plaats die mime in het nieuwe bestel krijgt of er voor gekozen wordt een docentenopleiding mime, gericht op de buitenschoolse kunsteducatie te handhaven, of eventueel binnen de opleiding theaterdocent een uitstroomprofiel mime te formuleren. Argumentaties voor de keuze die wordt gemaakt, zullen onderdeel vormen van de op te stellen opleidingsprofielen.

Docent Algemene Muzikale Vorming, tweedegraads muziek

Over de consequenties van het uitgangspunt van ongegradeerde en ongedeelde docentenopleidingen voor de opleidingen tot docent muziek voor de binnenschoolse muziekeducatie heeft overleg plaatsgevonden met de betrokken instellingen voor muziekvakonderwijs. Vervolgens is een beroepsprofiel docent schoolmuziek opgesteld en zijn bijbehorende startkwalificaties geformuleerd. Dit zal leiden tot een docentenopleiding schoolmuziek nieuwe stijl die de oude opleidingen algemene muzikale vorming (tweedegraads) en schoolmuziek (eerstegraads) zal vervangen (opleiding docent muziek regulier onderwijs).

Muziektherapeut

De Hogeschool Enschede heeft op basis van haar opleiding schoolmuziek een variant muziektherapie ontwikkeld. Deze opleiding is ingeschreven in het register voor dergelijke beroepsbeoefenaren, samen met de opleidingen creatieve therapie in de sociaal-agogische sector. De Projectorganisatie ziet het belang van dergelijke opleidingen, maar stelt zich op het standpunt dat de therapeutische invalshoek de dominante component is. Deze opleidingen hebben dan ook hun thuisbasis buiten het muziekvakonderwijs. Uiteraard ziet de Projectorganisatie wel mogelijkheden voor samenwerking, geïnitieerd door de sociaal-agogische opleidingen. De Projectorganisatie geeft in overweging om met de beroepsorganisaties op dat terrein gerichte beroepsprofielen en startkwalificaties uit te werken om te kunnen bezien hoe de relatie met het muziekvakonderwijs het best kan worden ingericht.

Museologie

De studie museologie leidt op tot museummedewerker zowel voor het beheer en behoud van het culturele en natuurlijke erfgoed als voor overdracht van kennis over dat erfgoed. De inhoud van de beroepsprofielen die voor de museumsector zijn gemaakt, maken duidelijk dat volgens de strikte definitie van 'kunstenaarsberoep' die voor de rest van de kunstsector en het kunstvakonderwijs is gehanteerd door de Projectorganisatie, deze beroepen niet direct als kunstberoepen of beroepen waar het kunstenaars betreft, aangemerkt kunnen worden. Deze definitie luidt als volgt. Er is sprake van een beroep kunstenaar wanneer 'een creatieve, artistieke bijdrage geleverd wordt aan de totstandkoming van een kunstwerk of product zonder welke het kunstwerk of eindproduct niet tot stand kan komen'. Het werkterrein van de conservator, restaurator etc. wordt niettemin gevormd door musea, die - ook als het gaat om andere dan specifieke kunstmusea - onderdeel uitmaken van de culturele infrastructuur.

De opleiding museologie valt daarom strikt genomen niet tot het kunstvakonderwijs te rekenen, maar het kunstvakonderwijs is wel de geëigende omgeving voor deze in Nederland unieke opleiding.

Bouwkunst

Eerder in dit rapport is al beschreven dat de sector bouwkunst een bijzondere positie in het project heeft ingenomen en zijn de redenen gegeven waarom voor deze opleidingen geen nieuwe beroepsprofielen zijn opgesteld. Gesprekken met vertegenwoordigers van de voortgezette opleidingen bouwkunst (de Academies van Bouwkunst) hebben voor de Projectorganisatie tot de volgende aandachtspunten geleid.

De bouwkunde-opleidingen aan de Technische Universiteiten vallen buiten de opdracht van de Projectorganisatie. Desalniettemin zijn er drie aspecten aan te wijzen in de vergelijking tussen opleidingen in het wo en hbo die vanuit hbo-bouwkundsonderwijs als nadelig worden ervaren voor afgestudeerden in het hbo. Ten eerste betreft dat het verschil in toelating: bij de academies betreft dat een gelimiteerd aantal studenten, bij het wo niet. Een tweede verschil betreft de grotere mate van praktijkervaring van afgestudeerden in het hbo in vergelijking met het wo, terwijl afgestudeerden uit beide sectoren gelijk recht op inschrijving als architect hebben. Het mede door de BNA opgerichte postuniversitaire Praktijkopleidingen Architectuur en Stedebouw (PAS), dat in deze lacune beoogt te voorzien, lijkt door een gebrek aan formele status aan wervingskracht in te moeten boeten. Het derde aspect betreft het verschil in titel tussen een afgestudeerde in het wo, die zich op basis van de WHW (artikel 7.21 lid 1) ir en Master mag noemen, terwijl een afgestudeerde voortgezette opleiding hbo zich, net als na afronding van de initiële opleiding, ing. en Bachelor mag noemen (WHW artikel 7.21 lid 2).

T.a.v. de titelproblematiek voortgezette opleiding bouwkunst beveelt de Projectorganisatie aan deze onderdeel te laten zijn van het in het HOOP 2000 aangekondigde onderzoek naar Nederlandse erkenning van postinitiële opleidingen met een via het buitenland verworven Masterstitel. Ook de titelproblematiek van afgestudeerden van het Berlage Instituut, het postacademische instituut voor onderzoek en experiment op het gebied van architectuur, stedenbouw en landschapsarchitectuur, dient in dit traject opgenomen te worden.

Wat betreft het nu bestaande verschil in toelating tussen hbo en wo, dienen de mogelijkheden van een verruimde aanname van geschikte kandidaten bij het hbo gezien te worden in het licht van het nieuwe bekostigingssysteem voor het kunstvakonderwijs dat in hoofdstuk 12 beschreven wordt. Van de cijfers uit de eindrapportage van de Verkenningscommissie Bouwkunde o.l.v. mr. M.D. van Wolveren uit 1989, die ten grondslag liggen aan het aantal bekostigde plaatsen in hbo bouwkundsonderwijs, valt na tien jaar niet a priori meer aan te nemen dat ze nog actuele waarde hebben.

Ten aanzien van het binnen het hbo-bouwkunstonderwijs gehanteerde concurrency-systeem is vanuit het onderwijs de wens naar voren gekomen tot een flexibeler inrichting, waarbij de totaal vereiste studiepunten voor onderwijs en werkervaring hetzelfde blijft, maar er tijdelijk accentverschuivingen kunnen optreden die elders tijdens de studie gecompenseerd worden.

De HBO-raad heeft eind 1997 besloten om de visitatie van de opleidingen voortgezette bouwkunst in 1998 geen doorgang te laten vinden om mogelijk interfereren met de activiteiten van de Projectorganisatie te voorkomen. De Projectorganisatie beveelt de HBO-raad aan de visitatie ter hand te nemen en mede aandacht te besteden aan de hierboven genoemde onderwerpen. De uitkomsten van de in 1999 uitgevoerde visitatie van de bouwkundeopleidingen in het wo verdienen hierbij betrokken te worden.

10.4 OPLEIDINGEN IN BEROEPSPROFIELEN, NU BUITEN HET KUNSTVAKONDERWIJS

Tweedegraads lerarenopleiding tehatex

In verschillende werkgroepen, in gesprekken met referenten, maar ook tijdens de toetsingsconferenties is een sterke voorkeur gebleken voor ongedeelde en ongegradeerde docentenopleidingen in de kunstvakken. De docent in een kunstvak werkt binnen de verschillende sectoren en fasen van het onderwijs, maar geeft ook lessen, cursussen en begeleidt projecten in de buitenschoolse educatie en amateuristische kunstbeoefening. Deze gemengde beroepspraktijk leidt tot de optie voor een ongedeelde en ongegradeerde opleiding.

De Projectorganisatie deelt deze voorkeur met name vanuit de overtuiging dat docenten in hun vak niet goed genoeg kunnen zijn. De intenties van de Commissie Wijnen met betrekking tot de lerarenopleidingen lijken in dezelfde richting te wijzen. Een en ander heeft consequenties voor de bestaande eerste- en tweedegraadsopleidingen op het gebied van muziek (zie ook de eerdere opmerkingen) en de beeldende vakken. Ook voor het beroep docent beeldende vorming is één beroepsprofiel opgesteld waaruit startkwalificaties zijn afgeleid.

Met de tweedegraadsopleidingen beeldende vorming (tekenen, handvaardigheid en textiele werkvormen) heeft overleg plaatsgevonden. Hier bestaat de bereidheid om gezamenlijk met de eerstegraadsopleidingen te werken aan een nieuw curriculum voor een ongedeelde en ongegradeerde opleiding op basis van eerdergenoemd beroepsprofiel. De tweedegraadsopleidingen hebben dit profiel en bijbehorende startkwalificaties bestudeerd en van kanttekeningen voorzien. Deze kanttekeningen zijn aan het desbetreffende beroepsprofiel gehecht, zodat hiermee in de uitwerking van de kernkwalificaties rekening gehouden kan worden.

Vanuit de bestuurlijke optiek van de tweedegraads tehatexinstellingen wordt het principe ongedeeld - ongegradeerd niet afgewezen.

Ook acht men het nodig om in een niet vrijblijvende samenwerking tussen eerste- en tweedegraadsopleidingen te komen tot curriculumontwikkeling enzovoorts. Bij deze samenwerking moet de regionale positie en situering van de eerste- en tweedegraads opleidingen als uitgangspunt genomen worden.

De tweedegraadsinstellingen vinden dat het gewicht van het docentschap van een hogere orde is dan het gewicht van het vak. Om die reden achten zij situering van de docentenopleidingen in de kunstvakken onder de regelgeving van het Hoger Pedagogisch Onderwijs meer voor de hand te liggen.

De Projectorganisatie stelt zich op het standpunt dat de nieuwe opleiding docent beeldende vorming – evenals sommige andere opleidingen binnen het kunstvakonderwijs, zoals bijvoorbeeld theatervormgeving - twee 'stammen' kent: in dit geval de 'stam' van het vak en de 'stam' van het beroep. Beide zullen gelijkwaardig aan bod moeten komen. Ontwikkelingen en innovaties op het vakgebied én op het beroepsgebied zullen op het curriculum van invloed zijn. Dit geldt voor alle docentenopleidingen in de kunstvakken, niet alleen voor de opleiding docent beeldende vorming.

De Projectorganisatie is van mening dat alle docentenopleidingen in de kunstvakken onlosmakelijk verbonden dienen te zijn met de vakopleidingen.

Gezien de beoogde samenhang en wisselwerking tussen vakopleidingen en docentenopleidingen, ligt het in de rede de docentenopleiding beeldende vorming nieuwe stijl, zoals dat met de overige docentenopleidingen in de kunstvakken al het geval is, onder de regelgeving van het kunstvakonderwijs te brengen. Dit betekent dat – evenals dat voor alle andere kunstvakopleidingen geldt – in het te onderhouden kwalificatiestelsel de beroepspraktijk op het gebied van het docentschap een inbreng heeft, die gelijkwaardig is aan de inbreng van de beroepspraktijk op het gebied van de vakinhoud. Het betekent ook dat het beoogde stelsel van vooropleidingen van toepassing is, evenals selectie aan de poort, en de bekostiging. Daar waar specifiek voor de opleiding beeldende vorming nieuwe stijl gezamenlijke trajecten, inhouden en niveaus vastgesteld moeten worden, zal sprake moeten zijn van een gelijkwaardige inbreng van de huidige eerste- en tweedegraadsopleidingen.

Opleiding expressie door woord en gebaar

Naast de opleiding docent drama in het kunstvakonderwijs bestaat de opleiding expressie door woord en gebaar (met een apart CROHO-nummer), die leidt tot een gelijke bevoegdheid als de opleiding docent drama. Deze opleiding valt evenwel niet onder het kunstvakonderwijs, maar maakt deel uit van het overige HBO.

Vertegenwoordigers van de opleidingen expressie door woord en gebaar hebben deelgenomen aan de toetsingsconferenties waar het beroepsprofiel en de startkwalificaties van het beroep docent drama/theater aan de orde kwamen. Een apart overleg over beroepsprofiel en startkwalificaties heeft daarom niet plaatsgevonden.

Twee van de drie betrokken opleidingen maken reeds deel uit van constellaties, waarin kunstvakonderwijs wordt verzorgd. De derde opleiding maakt deel uit van een Hogeschool zonder kunstvakonderwijs. Indien genoemde opleidingen kiezen voor het behoud van de bevoegdheid docent drama, ligt het in de rede dat zij voldoen aan de startkwalificaties.

Tevens geldt het uitgangspunt van samenhang tussen vakopleidingen en docentenopleidingen. De opleidingen zullen dan onder de regelgeving van het kunstvakonderwijs gebracht dienen te worden. De gesprekken die zijn gevoerd met de betrokken hogescholen wijzen uit dat hiervoor ook gekozen wordt. Bij het opstellen van de kernkwalificaties van de opleiding docent drama zal samenwerking tussen de bestaande opleidingen docent drama en de opleidingen expressie door woord en gebaar (die als zodanig te gelegener tijd niet meer zullen bestaan) moeten plaatsvinden om te komen tot een opleiding docent theater/drama nieuwe stijl.

Opleiding docent dans/euritmie

De opleiding docent euritmie is gevraagd haar visie op de relatie dans-euritmie te geven. De opleiding heeft een eigen beroepsprofiel ontwikkeld. Een vergelijking van beroepsprofielen en startkwalificaties laat grote verschillen zien met de docent dans met name op het gebied van de vakinhoud. De Hogeschool Helicon, die de opleiding aanbiedt, geeft aan dat de opleiding docent dans/euritmie expliciet een eigenstandige opleiding is en geen afstudeerrichting van de opleiding docent dans. De argumentatie hiervoor is dat euritmie weliswaar een bewegingsvorm is die enige overeenkomst vertoont met andere dansvormen, maar op een aantal wezenlijke aspecten verschilt, waardoor specifieke opleiding en scholing noodzakelijk is. Inhoudelijk is de opleiding in het vak euritmie gebonden aan de antroposofie. Essentieel is de nauwe samenhang van de interpretatie van de dans met de interpretatie van muziek en taal. Gesteld wordt dat in andere vormen van dans het fysieke lichaam als uitgangspunt genomen wordt; in de euritmie is het fysieke lichaam slechts middel om het etherische en astrale lichaam gestalte te geven.

De Projectorganisatie stelt vast dat er sprake is van een principiële verschil tussen beide opleidingen: dansopleidingen binnen het kunstvakonderwijs hebben de dans als bron; euntmie heeft de antroposofie als bron. Euntmie kan, gezien de verschillen op het gebied van de vakinhoud, niet onder de noemer dans worden gevat zoals beschreven in het profiel van de sector dans. Uit de profielvergelijking wordt de conclusie getrokken dat de startkwalificaties op het dansvakgebied niet van toepassing zijn op het beroep docent euntmie. De startkwalificaties voor het docentschap komen wel nagenoeg geheel overeen.

De opleiding docent euntmie is nu ingedeeld in het CROHO-onderdeel Onderwijs en wordt bekostigd als hoger pedagogisch onderwijs. Indien er in de sector onderwijs behoefte bestaat aan een dergelijke opleiding, acht de Projectorganisatie dat ook de juiste positie. De Projectorganisatie stelt voor de opleiding docent euntmie ook als zodanig te benoemen.

Opleiding kunst en techniek

Aan de Hogeschool voor de Kunsten is de opleiding kunst en techniek verbonden. Deze opleiding is gesitueerd in de sector techniek en valt niet onder de bekostiging en regelgeving van het kunstvakonderwijs. In het rapport *Kernkwalificaties Hoger Technisch & Natuurwetenschappelijk Onderwijs 1995* zijn de eindtermen van de opleiding kunst en techniek beschreven en is een karakterisering van de belangrijkste onderdelen van de opleiding opgenomen. Daaruit blijkt dat de kunstvakcomponent een bescheiden plaats inneemt. Op zichzelf zou het goed zijn als meer inhoud aan deze component gegeven wordt, waardoor de artistieke vaardigheden een meer prominente plaats in het curriculum krijgen. In dit verband wordt verwezen naar de beroepsprofielen en startkwalificaties zoals beschreven voor de sector audiovisueel. Daarbinnen zou de opleiding kunst en techniek een belangrijke impuls aan de inhoudelijke ontwikkeling van het kunstvakonderwijs op het gebied van de nieuwe media kunnen geven. Onderbrenging bij het kunstvakonderwijs ligt dan in de rede.

Opleiding Design en Styling

Binnen de Hogeschool van Amsterdam is de vroegere modeopleiding Charles Montaigne gevestigd – ondergebracht met de afstudeerrichting technisch en commercieel management binnen de opleiding technisch-commerciële confectiekunde – in het Instituut voor Fashion Management en Design. Blijkens het rapport *Kernkwalificaties Hoger Technisch & Natuurwetenschappelijk Onderwijs (1995)* gaat het hier om een ontwerpopleiding gericht op de commercie. De specialisatie mode ontwerpen richt zich op een loopbaan als commercieel ontwerper of createur, iemand die met een eigen collectie of label uitkomt (kan op allerlei gebied: lingerie, badmode enz.).

De afstudeerrichting styling richt zich op een loopbaan op het terrein van het maken van prognoses, verzorgen van reportages voor de media, het geven van stylingadviezen en het styleren van film- of tv-producties. Montaigne was een aangewezen, dus onbekostigde kunstopleiding en heeft zich bij de Hogeschool van Amsterdam aangesloten binnen de sector techniek om bekostigingsredenen. Zodra de kernkwalificaties en eindtermen binnen de sector vormgeving gereed zijn, zal een vergelijking daarvan met de kernkwalificaties en eindtermen van de opleiding design en styling moeten leiden tot een uitspraak over de plaats van deze opleiding.

Opleiding Industriële Productontwerpen

Vanuit de opleiding werktuigbouw heeft de Haagse Hogeschool een opleiding Industriële Productontwerpen opgezet. Deze opleiding vertoont overeenkomsten met de huidige opleiding industriële vormgeving binnen de CROHO-opleiding beeldende kunst en vormgeving. In het rapport *Kernkwalificaties Hoger Technisch & Natuurwetenschappelijk Onderwijs* (1995) zijn de kernkwalificaties vermeld. Recent is de visitatiecommissie voor de opleiding werktuigbouwkunde gestart. Bij deze visitatie wordt ook de opleiding Industriële Productontwerp betrokken. Uit de vergelijking van de analyse van deze visitatiecommissie met de uitkomsten van het beraad over de kwalificaties en het curriculum van de opleiding industriële vormgeving zullen conclusies over de verhouding tussen deze twee opleidingen kunnen worden getrokken.

Communicatie en vormgeving

De Projectorganisatie heeft vastgesteld dat sommige Hogescholen in de sector economie binnen de opleiding communicatie varianten aanbieden met een sterk vormgevend karakter. Dit kan interfereren met dergelijke opleidingen binnen de beeldende kunstopleidingen. Ook ten aanzien van deze opleiding acht de Projectorganisatie een vergelijkende analyse van beroepsprofielen en opleidingsprofielen noodzakelijk. Op basis daarvan kan bezien worden welke opleidingsvarianten er moeten zijn en wat de beste thuisbasis is. Goed denkbaar is dat er ook sprake kan zijn van structurele samenwerking op basis van een gezamenlijk ontwikkeld programma.

Restauratorenopleidingen

De twee restauratorenopleidingen in Nederland, bij het Instituut Collectie Nederland in Amsterdam (ICN) en bij Stichting Restauratie Atelier Limburg te Maastricht maken geen deel uit van het hoger onderwijs en kennen daarom geen erkend civiel effect. Deze onduidelijke status biedt onder andere problemen in het verkeer van docenten, studenten en afgestudeerden met het buitenland.

Deze opleidingen oriënteren zich daarom op een mogelijke toetreding tot het hoger onderwijs. Inhoudelijke samenwerking van deze opleidingen met instellingen binnen het hoger beroeps- en universitair onderwijs bestaat al met de Reinwardt Academie en de Universiteit van Amsterdam. Er vindt nader overleg plaats over intensivering en uitbreiding. Ten aanzien van het antwoord op de vraag naar de meest geëigende wijze van verankering van beide opleidingen in het Nederlandse binaire hogeronderwijsbestel adviseert de Projectorganisatie een nader onderzoek te laten doen. Als uitgangspunt daarbij beveelt zij de inhoud van de gemaakte beroepsprofielen aan. Tevens wordt aanbevolen in het onderzoek de politieke besluitvorming over het perspectief van het toekomstig kunstvakonderwijs in dit rapport te betrekken.

11 Bekostiging

11.1 WAAROM EEN ANDER SYSTEEM VAN BEKOSTIGING

In het algemeen kan worden gesteld dat de veranderde vraag van de markt en de student elke vorm van hoger onderwijs noodzaakt tot meer flexibiliteit. Zowel wat de inhoud van de onderwijsprogramma's betreft als de organisatie van het onderwijs. De aanpassing van het hiermee verbandhoudende bekostigingssysteem voor het hoger beroepsonderwijs is dan ook al geruime tijd eveneens onderwerp van discussie.

Voor het kunstvakonderwijs is, met ingang van het cursusjaar 1991-92, door het invoeren van budget-capaciteitsafspraken een uitzondering op het algemeen geldende systeem gemaakt. Deze uitzondering had te maken met de herstructurering van de sector en zijn tijdelijk van karakter: zoals gepland lopen zij per 1 januari 2000 af. Maar om de uitkomsten van het project kunstvakonderwijs ook te kunnen beoordelen op mogelijke effecten op de bekostiging wordt deze termijn verlengd tot 1 januari 2003. Ook kan de relatie met het geheel van het hoger beroepsonderwijs zo beter in ogenschouw worden genomen. Behalve de hiervoor geschetste 'grote beweging' van de veranderende markt en vraag, en de meer formele kwestie van het aflopen van het huidige arrangement voor het kunstvakonderwijs, zijn er nog verschillende andere punten op grond waarvan, ook in het verleden, werd gepleit voor aanpassing. De huidige HBO-bekostiging is voor een groot gedeelte gebaseerd op studentenvolumina. Het systeem werkt als verdelingsmechanisme waarbij groei van het aantal studenten leidt tot een lagere vergoeding per student. Het kunstvakonderwijs selecteert en ook zijn er afspraken gemaakt om de omvang te beperken. Het macrosysteem pakt voor het kunstvakonderwijs dan ook onvoordelig uit. Binnen grote hogescholen kunnen deze effecten door interne subsidiëring worden gedempt, maar ook niet eindeloos. Maar monosectorale hogescholen zijn extra kwetsbaar. Een ander punt is dat het verschil in prestatie (van de instellingen) in het systeem geen rol speelt. Het wordt er in elk geval niet door bevorderd. De verschillen in bekostiging van het kunstvakonderwijs ten opzichte van het overige HBO zitten onder andere in de verschillen in 'prijs' per student. Het reguliere, initiële kunstvakonderwijs kent drie bekostigingsniveaus voor de exploitatiekosten: het hoogste is dat van de theaterstudent, de muziekstudent bevindt zich op het middenniveau en beeldende kunst heeft het laagste niveau. Het beeldende-kunstniveau verschilt weinig met het HBO-praktijkprofiel, de andere liggen dus aanzienlijk hoger. Dat komt onder meer doordat specifieke kosten, zoals voor vooropleiding en selectie in die bedragen zijn verwerkt. Dat levert een weinig transparant beeld op en ook een bijdrage aan de beeldvorming dat kunststudenten onnodig duur zijn. Bovendien lokt het hier en daar het verkeerde, zij het gezien de omstandigheden begrijpelijke, creatieve gedrag uit.

Het op zichzelf redelijk eenvoudige HBO-bekostigingssysteem is in de loop van de jaren door tal van verfijningen, systeemaanpassingen en bezuinigingen uiteindelijk bijzonder complex geworden. Ook zijn er allerhande factoren en gedragsprikkelers in verwerkt die niet meer herkenbaar zijn of elkaar zelfs tegenwerken.⁵¹

11.2 DE HUIDIGE BEKOSTIGING

Het kunstvakonderwijs is deel van het hoger beroepsonderwijs en ressorteert onder de Wet op het Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek, de WHW.

De bekostiging van het hoger beroepsonderwijs wordt jaarlijks op macroniveau vastgesteld en geformaliseerd in de begrotingswet. Het bekostingsbesluit van de WHW regelt de toewijzing van dat macrobudget aan hogescholen op basis van:

- het aantal studenten
- correctie naar het verschil tussen de normatieve bekostigingsduur⁵² en de feitelijke inschrijvingsduur van gediplomeerde en ongediplomeerde hogeschoolverlaters (de onderwijsvraagfactor)
- twee bekostigingsniveaus (profielen)

Wanneer bijvoorbeeld door groei van het aantal studenten het macrobudget dreigt te worden overschreden, dan wordt met de zogenaamde budgetfactor een en ander 'passend' gemaakt, met andere woorden: dan zakt het bedrag per student.

Naast dit systeem kent het HBO:

- een aparte bekostigingssystematiek voor de huisvestingskosten
- een collectief budget voor het wettelijk deel van de wachtgeldkosten
- een beperkt budget voor specifieke stimulering
- binnen het macrokader een apart regime voor de bekostiging van het kunstvakonderwijs

11.3 UITGANGSPUNTEN VOOR AANPASSING VAN DE BEKOSTIGING

Om tot een beredeneerde aanpassing te komen moet van de volgende punten worden uitgegaan:

- het kunstvakonderwijs blijft op inhoudelijke gronden deel uitmaken van het hoger onderwijs
- het kunstvakonderwijs blijft met behoud van de eigen inhoudelijke karakteristiek deel van het hoger beroepsonderwijs

---

51 Voorbeeld: kosten specifieke functies inbouwen in gemiddelde prijs kunststudent. Effect door budgetfactor teniet gedaan.

52 Norm voor gediplomeerden: 4,5 jaar bekostiging. Voor ongediplomeerden: 1,35 jaar.

- het kunstvakonderwijs moet inhoud en organisatie kunnen (blijven) aanpassen aan kunsthoudelijke, maatschappelijke en technologische ontwikkelingen
- de bekostiging moet zakelijk gedrag en profilering door kwaliteit bevorderen
- de bekostiging moet kwalitatieve prestaties bevorderen
- De bekostiging moet samenwerking faciliteren
- De bekostiging voor het kunstvakonderwijs maakt deel uit van het systeem voor het totaal van het hoger beroepsonderwijs⁵³
- De bekostiging maakt de specifieke kosten van het kunstvakonderwijs transparant

11.4 CONTOUREN VAN EEN NIEUWE BEKOSTIGING

Op grond van het voorgaande zou de bekostiging voor de reguliere, afgeronde beroepskwalificerende opleidingen als volgt kunnen worden opgebouwd:

a Vaste voet

Een vaste voet bepaald door gemiddelde kosten van infrastructuur en gebaseerd op gemiddelde feitelijke kosten over meerdere jaren.

De vaste voet is in principe voor onbepaalde tijd.

Dit element bevordert de continuïteit van de bedrijfsvoering en voorkomt ondoelmatige concurrentie.

b Aantal studenten

Het feitelijk aantal studenten op basis van een voortschrijdend gemiddelde. Daarbij wordt uitgegaan van één prijs per student. De huidige bedragen worden ontdaan van de ingebouwde specifieke elementen.

De prijs per student is gelijk aan het p-profiel overig HBO.

Dit aspect van de bekostiging wordt jaarlijks vastgesteld.

Dit element honoreert de dynamiek van de kwantiteit en dempt te grote fluctuaties.

c Specifieke functies en taken

Dit betreft vooropleiding, oriëntatie en selectie: feitelijke kosten op basis van landelijke normering. Verder: bijzondere kosten van infrastructuur en van praktijkonderzoek en productie. Dit deel van het budget wordt gekoppeld aan planningszekerheid voor meerdere jaren en periodiek geijkt en bijgesteld.

Specifieke elementen van het kunstvakonderwijs worden hiermee zichtbaar.

---

⁵³ Over de bekostiging van het HBO-algemeen wordt zowel door de HBO-raad nagedacht als door het ministerie. Die gedachtevorming is op dit moment nog niet voltooid. Duidelijk is dat het één consequenties heeft voor het ander. Daar kon hier geen rekening mee worden gehouden. De contouren zoals hier worden geschetst zijn dus vooral ontleend aan het kunstvakonderwijs zelf.

d Postacademia, centres of excellence, onderzoek

Verbonden met periodieke visitatie en accreditatie kan een opleiding of instelling op eigen verzoek worden beoordeeld op prestaties die ruim boven de landelijk afgesproken kwaliteitsminima liggen. Dat kan het predikaat 'excellent' opleveren. Alleen opleidingen of instellingen met dit predikaat komen in aanmerking voor postacademiale voorzieningen, als centre of excellence of het doen van onderzoek.

Het gaat om specifieke toekenningen. Een en ander wordt gekoppeld aan de stabiele budgetperiode.

Dit element honoreert bijzondere kwaliteit en bevordert innovatie.

11.5 ONDERZOEK NAAR KOSTENSTRUCTUUR

De Projectorganisatie acht het gewenst dat er op korte termijn onderzoek wordt gedaan naar de kostenstructuur van het kunstvakonderwijs. De kosten verbonden aan specifieke faciliteiten of taken moeten in kaart worden gebracht.

12 Stappenplan

12.1 FASERING

Het hiervoor beschreven veranderingstraject is complex en zal een aantal jaren in beslag nemen. Veel activiteiten worden parallel of volgtijdelijk in proces gezet en moeten op verschillende momenten tot (tussen)resultaten leiden, waarover door onderscheiden verantwoordelijke partijen besluiten moeten worden genomen. Voor een goed verloop is het noodzakelijk om een voor alle betrokkenen inzichtelijke fasering aan te brengen en een tijdpad aan te geven. Het moet helder zijn wie waarover op welk moment beslist.

Om de communicatie te stroomlijnen en om recht te doen aan de beoogde eenduidigheid in de sturing door de overheid stelt de Projectorganisatie voor dat de betrokken hogescholen de voortgangsrapportage over het verloop van het proces aan het departement zo spoedig mogelijk coördineren op clusterniveau. Daar ligt het zwaartepunt voor de regie, zowel op regioniveau als op landelijk niveau via het convent van clusterbesturen. Uitgegaan wordt van specifieke rapportages over op te leveren producten op landelijk niveau en van algemene periodieke voortgangsrapportages per cluster. De planning van eventuele politieke besluitvorming op onderdelen van dit traject behoort uiteraard niet tot de competentie van de Projectorganisatie. Nadat over het integrale advies besluitvorming heeft plaatsgevonden wordt aanbevolen het stappenplan en de bijbehorende agenda op te nemen in het concept-HOOP 2000. Zo liggen de contouren van de herstructurering van het kunstvakonderwijs voor de komende vier jaar verankerd.

De onderscheiden stappen hebben elk hun eigen interne planning op detailniveau. Dit betreft het overleg binnen de geledingen binnen de hogescholen, tussen hogescholen, in HBO-raadsverband, met de beroepspraktijk et cetera. Deze planning moet in de plannen van aanpak en de voortgangsrapportages nader worden uitgewerkt.

Onderstaand stappenplan richt zich op de hoofdlijnen van het onderwijsinhoudelijke veranderingstraject. Het is een indicatieve, schematische weergave. Een meer exacte planning, gekoppeld aan de flankerende processen als de herziening van de bekostigings- en toetsingssystematiek, van regelgeving en dergelijke, zal in een technisch overleg met de instellingen moeten worden uitgewerkt. Dat zal tot aanpassing van onderstaand schema kunnen leiden. Veel deelactiviteiten kunnen aan dit schema worden gerelateerd, dat geldt bijvoorbeeld voor de nadere uitwerking van het stelsel van vooropleidingen, postacademische voorzieningen, maar ook voor ondersteunende activiteiten als gerichte onderzoeken en dataverzameling.

12.2 TIJDPAD

Mei en juni 1999	Fase van bestuurlijke en politieke besluitvorming over het rapport van de Projectorganisatie. De staatssecretaris van OCenW bepaalt zijn standpunt op basis van dit bestuurlijk/politiek overleg
Augustus 1999	De staatssecretaris geeft het startsein door de hogescholen schriftelijk te informeren over de procedure voor de indiening van hun plannen van aanpak voor de clustervorming, met name de opstelling van het clusterbeleidsplan en voor het instellen van het disciplineoverleg
November 1999	De instellingen dienen hun plannen van aanpak in voor bestuurlijk overleg met de staatssecretaris. Hierover vindt bestuurlijk overleg plaats
Maart 2000	De instellingen dienen uitgewerkte voorstellen in voor - hun gemeenschappelijke regeling c.q. samenwerkingsinstituut ex artikel 8.1 van de WHW - de regeling van het disciplineoverleg van clusters met de beroepspraktijk Tevens dienen zij hun eerste halfjaarlijkse voortgangsrapportage in over de opstelling van het clusterbeleidsplan
September 2000	Het convent van clusterbesturen legt de staatssecretaris een voorstel voor over een nieuwe indeling van het opleidingsaanbod met afstudeerrichtingen en specifieke opleidingen
September 2000	De clusters dienen hun clusterbeleidsplan in en de tweede halfjaarlijkse voortgangsrapportage
Oktober 2000	De staatssecretaris voert bestuurlijk overleg met de clusters over de beleidsplannen en de indeling van het opleidingsaanbod
Januari 2001	Het convent van clusterbesturen legt de staatssecretaris een voorstel voor over de landelijke opleidingsprofielen en kernkwalificaties en over de in te stellen specifieke opleidingen met specifieke kwalificaties
Maart 2001	Het convent van clusterbesturen adviseert de staatssecretaris over de toewijzing van opleidingen en specifieke opleidingen aan hogescholen en de taakverdeling voor wat betreft de afstudeerrichtingen. Dit heeft de vorm van een conversieschema van oude CROHO-opleidingen naar nieuwe CROHO-opleidingen (breed en specifiek) en van een tabel van - in een door de HBO-raad te beheren HBO-raadregister - te registreren afstudeerrichtingen

Maart 2001	De clusters dienen hun derde halfjaarlijkse voortgangsrapportage in over de uitwerking van de opleidingskwalificaties per opleiding, afstudeerrichting en specifieke opleiding
Juni 2001	Het convent van clusterbesturen rapporteert aan de staatssecretaris over de in samenspraak met de beroepspraktijk ontwikkelde systematiek voor de bepaling van de minimumniveaus voor opleidingen. Hierover vindt bestuurlijk overleg plaats
Juli 2001	De nieuwe opleidingenstructuur wordt in het CROHO 2002/2003 geregistreerd
September 2001	De clusters dienen hun vierde halfjaarlijkse voortgangsrapportage in over de voortgang van de curriculumontwikkeling op basis van de opleidingskwalificaties en minimumniveaus, en in het verlengde hiervan de minimumniveaus voor de toelatingsselectie
Maart 2002	De clusters dienen hun vijfde halfjaarlijkse voortgangsrapportage in over de onderwijskundige uitwerking van opleidingen in termen van studiebelasting en studieprogrammering, opleidingsomvang en noodzakelijke faciliteiten
September 2002	Start nieuwe opleidingen en afbouw oude opleidingen
September 2002	De clusters dienen hun laatste halfjaarlijkse voortgangsrapportage in over de integrale en concrete uitwerking van het beleidsplan en de evaluatie van het proces binnen het eigen cluster tot dan toe
Januari 2003	Inwerkingtreding nieuwe bekostigingssystematiek
September 2003	Publicatie HOOP 2004: kader voor verdere ontwikkeling van het kunstvakonderwijs in samenhang met de Cultuurnota 2004-2007. Begroting OCenW legt de meerjarenraming voor het kunstvakonderwijs vast
December 2003	Clusters ontvangen mededeling over de toewijzing van budgetten voor specifieke taken
September 2004	Start eerste volledige cyclus van vier jaar vanaf studiejaar 2004/2005
Januari 2007	Besluitvorming naar aanleiding van de integrale kwaliteitstoetsing van de kunstvakopleidingen voor de voorbereiding van het HOOP 2008/Cultuurnota 2008/2011 en de tweede volledige cyclus vanaf het studiejaar 2008/2009
Σ	Cyclische voortgang

OVERZICHT VAN STANDPUNTEN EN AANBEVELINGEN

Contouren van het nieuwe kunstvakonderwijs

Aanbevelingen aan het hoger kunstvakonderwijs

1 Het kunstvakonderwijs wordt als volgt gedefinieerd:

kunstvakonderwijs leidt beroepsbeoefenaren op, die een zodanige scheppende of artistieke bijdrage aan de totstandkoming van een kunstwerk of product leveren, dat zonder die bijdrage er geen kunstwerk of product zou zijn.

2 De taken van het kunstvakonderwijs zijn:

- het onderhouden van een adequaat stelsel van vooropleidingen
- het hanteren van een transparante selectiesystematiek gebaseerd op minimum niveaus
- het aanbieden een samenhangend pakket aan kwalificerende vakopleidingen
- het aanbieden van vervolgopleidingen op enkele terreinen
- het aanbieden van na- en bijscholing
- het bieden van mogelijkheden voor onderzoek/experiment binnen de kunsten
- de introductie van afgestudeerden in de beroepspraktijk

3 Er worden vier functies van de vooropleiding onderscheiden: de (voor)opleidende functie, de selectiefunctie, de oriënterende functie en de recruiteringsfunctie. Deze functies variëren per discipline – combinatie van functies kan voorkomen, maar ook kunnen voor verschillende doelgroepen verschillende vormen van vooropleiding worden aangeboden.

4 De kern van het kunstvakonderwijs wordt gevormd door een samenhangend pakket aan kwalificerende vakopleidingen.

Aanbevelingen aan de beroepspraktijk

5 Bepaald moet worden welke concrete bijdragen de beroepspraktijk kan leveren aan de organisatie en uitvoering van de opleidingen.

6 Een bijdrage wordt geleverd aan het vaststellen van de criteria en het niveau daarvan voor de toelating tot het kunstvakonderwijs.

7 De audiovisuele sector wordt als aparte discipline benoemd.

8 Met betrekking tot de toegangsselectie wordt een regeling getroffen waarin:

de minimale samenstelling van de selectiecommissie wordt voorgeschreven;

aan de *gezamenlijke clusters/opleidingen* wordt opgedragen om

- samen met het desbetreffende beroepenveld landelijke selectiecriteria per discipline vast te stellen het minimumniveau daarvante bepalen;

-de selectiecriteria via begintermen en eindtermen af te stemmen op de opleidings- en startkwalificaties

- een informatiesysteem kandidaten kunstvakonderwijs op te zetten en te onderhouden;

- afspraken te maken over spreiding van selectieperioden;

de *clusters/opleidingen afzonderlijk* wordt opgedragen om:

- opleidingsspecifieke selectiecriteria op te stellen

- deze criteria via begin- en eindtermen af te stemmen op de opleidings- en startkwalificaties;

- de toelatingsprocedure helder te beschrijven

- hierover duidelijke voorlichting te geven aan aankomende studenten.

9 In de subsidievoorwaarden van kunstinstellingen zal geregeld moeten worden dat

kunstinstellingen deskundigen voor dit doel aan het onderwijs beschikbaar stellen.

Met de kosten van selectie wordt in het bekostigingssysteem rekening gehouden.

10 Geregeld wordt dat een externe deskundige uit de beroepspraktijk deel uitmaakt van de eindexamencommissie van elke opleiding.

11 Na het definiëren van afgeronde opleidingen, zullen vier postacademische functies worden onderscheiden:

a beroepsopleidingen gebaseerd op een afgeronde kunstvakopleiding;

b voorzieningen voor uitzonderlijk talent;

c voorzieningen voor onderzoek en experiment;

d bijscholings- en nascholingscursussen.

Een duurzame structuur

Aanbevelingen aan het hoger kunstvakonderwijs

12 Er worden kunstvakonderwijsclusters gevormd, die zich over meerdere hogescholen uitstrekken, aansluitend bij bestaande vormen van samenwerking of bij plannen die daartoe bestaan.

13 Uitgangspunten bij de vorming van clusters zijn onder meer dat zo veel mogelijk (maar niet noodzakelijkerwijs alle) disciplines in een cluster vertegenwoordigd zijn; dat de docentenopleidingen in een cluster nauw samenwerken in verband met het vak culturele en kunstzinnige vorming en dat een cluster aansluit op de culturele infrastructuur in de regio.

14 De 2^e graads tehatex opleidingen en de opleidingen expressie door woord en gebaar maken deel uit van een cluster evenals tweede faseopleidingen en werkplaatsen.

15 Geadviseerd wordt de volgende clusters te vormen:

- De Hogeschool Maastricht / Fontys Hogescholen, de Hogeschool 's-Hertogenbosch en de Hogeschool Brabant (beeldend kunstonderwijs) alsmede de Design Academie Eindhoven.
- De Hogeschool voor de Kunsten Arnhem inclusief de AKI Academie voor Beeldende Kunst te Enschede, de Christelijke Hogeschool Constantijn Huygens en de Hogeschool Enschede (conservatorium)
- De Hanzehogeschool te Groningen en de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden (2e graads tehatex en expressie door woord en gebaar)
- De Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, de Gerrit Rietveld Academie, de Hogeschool Alkmaar (conservatorium), de Amsterdamse Ballet Academie
- De Hogeschool voor de Kunsten Utrecht
- De Hogeschool van Beeldende Kunsten, Muziek en Dans te Den Haag, de Hogeschool voor Muziek en Theater Rotterdam, de Hogeschool Rotterdam en omstreken (beeldende kunst en vormgeving, 2e graads tehatex).

Aanbevelingen aan de clusters

16 Binnen de clusters verplichten instellingen zich tot niet-vrijblijvende samenwerking. Clusters worden gevormd onder de vigeur van artikel 8.1 van de WHW. Bij voorkeur als uitkomst van bestuurlijk overleg met de overheid. Indien nodig op basis van een wettelijke regeling.

17 Elk cluster heeft een centrale regie voor het geheel van het samenwerkingsverband en kent een regie per discipline.

18 Binnen de clusters worden - mede op grond van landelijk gemaakte afspraken - functies en taken verdeeld, gezamenlijke opleidingen ontwikkeld evenals mogelijkheden voor flexibele leerwegen van de student.

19 Elk cluster onderhoudt contacten met kunstinstellingen, overig hoger beroepsonderwijs, universiteiten en bedrijven.

20 Op het niveau van de clusters bestaan vormen van georganiseerde functionele samenspraak met de beroepspraktijk.

21 Er worden disciplineverbanden gevormd; dit zijn landelijke werkcommissies, bestaande uit leden die op voordracht van de clusters en het beroepenveld door het convent worden benoemd. De taken van de disciplineverbanden zijn:

- het ontwikkelen en actueel houden van opleidingsprogramma's en minimumniveaus;
- het ontwikkelen van selectiecriteria en minimum-niveaus waarop wordt geselecteerd;
- het adviseren van het convent over taakverdeling, concentratie en spreiding van opleidingen en de verdeling van de specialisaties.

Bij de inhoudelijke activiteiten worden de huidige netwerkoverleggen per discipline betrokken, aangevuld met vertegenwoordigers van de relevante beroepspraktijk.

22 De clusters ontwikkelen een internationaal beleid ter versterking van het eigen onderwijs.

23 Clusters werken samen in een convent van clusterbesturen met het doel om tot landelijke coordinatie en afstemming in het kunstvakonderwijs te komen.

Dit convent onder auspiciën van de HBO-raad heeft tot taak:

- het in beeld houden van ontwikkelingen die het niveau van de disciplines ontstijgen;

- de planning van het gehele onderhoud van het kwalificatie instrumentarium en het zorgdragen voor de inzet van de daarbij benodigde expertise en geld alsmede het bewaken van een uniforme ordeningsmethode
- de planning en inhoudelijke afstemming van het arbeidsmarktonderzoek in de kunstsector en het periodiek evaluatieonderzoek van de opleidingskwalificaties onder recent afgestudeerden.

Aanbevelingen aan de beroepspraktijk

24 De beroepspraktijk neemt deel aan de georganiseerde functionele samenspraak op het niveau van de clusters.

25 De beroepspraktijk werkt samen met het kunstvakonderwijs op onderwijsgebied onder meer door het bieden van faciliteiten, kennis en stagemogelijkheden.

Aanbevelingen aan de overheid

26 De overheid stelt een duidelijk kader voor de vorming van de clusters.

Het kwalificatie instrumentarium

Aanbevelingen aan het hoger kunstvakonderwijs

27 Startkwalificaties worden vertaald in opleidingskwalificaties en kernkwalificaties. Tevens wordt het minimum niveau daarvan bepaald.

28 Er worden landelijke selectiecriteria per discipline vastgesteld evenals het minimumniveau daarvan.

29 Het actueel houden van het instrumentarium is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van het onderwijs en de beroepspraktijk.

30 Het accreditatiestelsel dat door de HBO-raad wordt ontwikkeld, is op het kunstvakonderwijs van toepassing. De vooropleidingen worden eveneens bij dit stelsel betrokken.

31 De HBO-raad zet ook de Kunstenmonitor in bij het evalueren van opleidingskwalificaties, zodra deze van kracht worden zijn.

Aanbevelingen aan de clusters

32 Elk cluster heeft een intern kwaliteitszorgsysteem dat aansluit bij het landelijke systeem van kwaliteitszorg.

Aanbevelingen aan de beroepspraktijk

33 In de kunstensector wordt een brancheorganisatie opgericht waardoor onder meer de samenwerking met het kunstvakonderwijs op een beter gestructureerde wijze kan plaatsvinden.

34 De beroepspraktijk is mede verantwoordelijk voor het actueel houden van het kwalificatie instrumentarium.

Aanbevelingen aan de overheid

35 De staatssecretaris/minister geeft niet alleen licenties af op basis van minimum kwaliteitsniveaus, maar doet ook uitspraken over 'excellent functioneren'. Excellente opleidingen kunnen gedurende een bepaalde periode specifieke (bekostigde) taken vervullen.

36 Er is een landelijk kader nodig voor het doen van arbeidsmarktonderzoek. De haalbaarheid daarvan dient op korte termijn onderzocht te worden.

37 Na vernieuwing van het onderwijsaanbod maken de overheid en het kunstvakonderwijs nieuwe afspraken over de data die op landelijk niveau verzameld moeten worden.

Conditie voor verandering

Aanbevelingen aan het hoger kunstvakonderwijs

38 Het kunstvakonderwijs komt binnen een redelijke termijn tot afspraken op landelijk niveau over een herindeling van opleidingen, zoals opgenomen zullen worden in het Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs (CROHO).

Daarbij zal de systematiek zoals voorgesteld door de HBO-raad met geregistreerde afstudeerrichtingen worden gevolgd.

Vervolgens worden deze opleidingen gespecificeerd en uitgewerkt in curricula met inachtneming van de volgende uitgangspunten:

- opleidingen zijn breed gedefinieerd waar het kan en specifiek waar het moet
- opleidingen hebben een beroepsgerichte identiteit en een karakteristieke en herkenbare set van kernkwalificaties, hetgeen ook in een consistente naamgeving tot uitdrukking komt
- opleidingen zijn gebaseerd op onderscheiden kerndisciplines en vakgebieden.

39 In principe is het uitgangspunt een vierjarige opleidingsduur. Uit de te formuleren kernkwalificaties en daaraan gerelateerde curricula moet blijken of en zo ja, voor welke opleidingen een cursusduur langer dan vier jaar nodig is. Serieuze kandidaten zijn de opleidingen voor uitvoerend of scheppend musicus en de docentenopleidingen.

40 De minimale omvang van opleidingen moet worden bepaald door inhoudelijke overwegingen; de omvang moet zodanig zijn dat een adequaat onderwijsaanbod is gegarandeerd. Kwantitatieve normering moet volgen uit een inhoudelijke normering.

41 De decentralisatie van het CAO-overleg geeft ruimte voor het tot stand brengen van een regeling die rekening houdt met de gewenste flexibiliteit van het onderwijs. In dit kader kan tevens de mogelijkheid van deeltijd ontslag worden geregeld.

Aanbevelingen aan de clusters

42 De participerende instellingen maken een gezamenlijk plan van aanpak voor de vorming van de clusters. In dit plan geven de samenwerkende instituten inzicht in de tijdelijke organisatorische vormgeving van het veranderingstraject inclusief flankerende maatregelen.

43 Elk cluster stelt een clusterbeleidsplan op naar analogie van het Instellingsplan als bedoeld in artikel 2.2 van de WHW. In dit plan wordt het clusterprofiel beschreven, de visie op de opleidingsorganisatie, het ICT-beleid, het beleid ten aanzien van internationale betrekkingen e.d. Het plan geeft inzicht in de clusterspecifieke kwaliteitscriteria. Deze criteria zullen ijkpunten zijn bij de zelfevaluaties en externe beoordeling van opleidingen.

44 Bij de herordening van het opleidingsaanbod op clusterniveau zal bij vertrek uitgegaan worden van het huidige aanbod.

Aanbevelingen aan de overheid

45 Gedurende de periode van oriëntatie en ontwikkeling blijven de bestaande tweede fase voorzieningen en werkplaatsen operationeel. In september 2003 moeten besluiten met betrekking tot postacademische voorzieningen inclusief werkplaatsen in relatie tot het reguliere kunstvakonderwijs zijn genomen.

Op basis van beoordeling wijst de staatssecretaris/minister vanaf dat moment taken op dit gebied toe.

46 In de aanloop naar henjking wordt een externe evaluatie uitgevoerd van de bestaande tweede fase opleidingen en van de kunstwerkplaatsen.

47 Het verlagen van financiële drempels voor deelname van kunstenaars aan bij- en nascholing, met name van zelfstandig werkenden, is noodzakelijk.

48 Aanpassing van de regelgeving is noodzakelijk. Op welke onderdelen deze aanpassingen moeten plaatsvinden, moet blijken uit overleg tussen de clusters en de staatssecretaris/minister over de plannen van aanpak en de beleidsplannen.

49 Om vanuit de bestaande situatie tot het nieuwe stelsel te komen is flankerend beleid nodig. Het reorganisatiebudget van 50 miljoen zal op grond van de plannen van aanpak clusterspecifiek kunnen worden ingezet.

Afbakening van het kunstonderwijs

In dit kader worden tal van aanbevelingen gedaan; hieronder volgt een selectie daarvan op hoofdpunten.

Aanbevelingen aan het hoger kunstvakonderwijs

50 De formele indeling in opleidingen en specialisaties vormt het referentiekader voor de beoordeling van opleidingen die zich aan de grensgebieden van disciplines en van het kunstvakonderwijs voordoet. Dit is van belang voor de positionering van multidisciplinaire kunstvakopleidingen en voor opleidingen die zijn samengesteld uit elementen van het kunstvakonderwijs en andere hbo-disciplines.

51 Docentenopleidingen in de kunstvakken zijn ongedeeld en ongegradeerd.

52 Naast initiële docentenopleidingen zijn er postacademische opleidingen tot docent voor afgestudeerde uitvoerende en scheppende kunstenaars. Gedacht wordt aan parttime opleidingen.

53 Alle docentenopleidingen in de kunstvakken zijn onlosmakelijk verbonden met de vakopleidingen.

54 Gegeven de invoering van het vak culturele en kunstzinnige vorming in het voortgezet onderwijs werken docentenopleidingen in de kunstvakken nauw samen.

55 De opleiding docent Algemene Muzikale Vorming en de docentenopleiding Schoolmuziek worden omgevormd tot een docentenopleiding Schoolmuziek nieuwe stijl.

56 De nieuwe - ongedeelde en ongegradeerde - opleiding docent beeldende vorming wordt, evenals dat met de overige docentenopleidingen in de kunstvakken het geval is, onder de regelgeving van het kunstvakonderwijs gebracht. Dit geldt eveneens voor de opleiding expressie door woord en gebaar, die wordt omgevormd tot opleiding docent theater/drama nieuwe stijl.

57 De naamgeving van de opleiding docent dans/euritmie wordt veranderd in opleiding docent euritmie. Deze opleiding behoudt de status die hij nu heeft.

58 In eerste instantie wordt binnen één cluster, waarin de benodigde expertise aanwezig is, gestart met de opleiding docent audiovisuele vormgeving.

59 Kunstmanagementopleidingen behoren niet tot het domein van het kunstvakonderwijs, tenzij de opleiding gericht is op productiemanagement.

60 De HBO-raad wordt aanbevolen de visitatie bouwkunst ter hand te nemen en mede aandacht te besteden aan de gewenste mogelijkheid tot een flexibeler inrichting van dit onderwijs. De uitkomsten van de in 1999 uitgevoerde visitatie van bouwkundeopleidingen in het w.o. dienen hierbij betrokken te worden.

Aanbevelingen aan de clusters

61 Samenwerking tussen kunstvakonderwijs en universiteiten op het punt van onderzoek is van belang.

Aanbevelingen aan de overheid

62 Alleen die opleidingen krijgen een licentie als voldaan wordt aan de kernkwalificaties op het landelijk overeengekomen niveau. Ook zal dezelfde periodieke kwaliteitstoets als geldt voor de bekostigde kunstvakopleidingen op aangewezen opleidingen van toepassing moeten zijn.

63 Het afbakeningsvraagstuk met betrekking tot de pseudo-opleidingen wordt opgelost als op grond van beroepsprofielen en startkwalificaties eenduidig is vastgesteld wat kunstvakonderwijs is. Via het kwalificatiestelsel kan dan worden bepaald wat voor elke opleiding het natuurlijke domein is.

64 De restauratorenopleidingen oriënteren zich op een mogelijke toetreding tot het hoger onderwijs. Op basis van de desbetreffende beroepsprofielen moet nader onderzocht worden waar deze opleidingen in het hoger onderwijsbestel het best verankerd kunnen worden.

65 De titelproblematiek in het hbo-bouwkunst onderwijs moet onderdeel uitmaken van het in het HOOP 2000 aangekondigde onderzoek naar Nederlandse erkenning van post-initiele opleidingen met een via het buitenland verworven Masterstitel.

Bekostiging van het kunstvakonderwijs

Aanbevelingen aan de overheid

66 De overheid stelt een systeem vast dat planningszekerheid biedt gecombineerd met een vierjarencyclus voor specifieke taken. Het systeem faciliteert de gewenste flexibele onderwijsstructuur.

67 Om de opleidingen voortdurend naar kwaliteitsverbetering te laten streven, moet de bekostiging tenminste voor een deel gebaseerd zijn op de inhoudelijke prestaties die geleverd worden.

68 Het bekostigingsmodel maakt de specifieke kosten van het kunstvakonderwijs zoals selectie en vooropleidingen transparant.

69 Op korte termijn moet de kostenstructuur van dit onderwijs worden onderzocht; de kosten verbonden aan specifieke faciliteiten of taken moeten zichtbaar worden gemaakt en worden geactualiseerd.

70 Contouren van het nieuwe bekostigingsmodel:

- er is een vaste voet voor in principe onbepaalde tijd
- er is een bekostigingsdeel op basis van een voortschrijdend gemiddelde van het feitelijke aantal studenten; dit aspect van de bekostiging wordt jaarlijks vastgesteld
- de prijs per student is gelijk aan het P-profiel overig HBO
- specifieke functies en taken en disciplinegebonden faciliteiten worden separaat bekostigd; dit deel van het budget wordt gekoppeld aan planningszekerheid voor vier jaren en periodiek geijkt en bijgesteld
- beoordeling als excellente opleiding leidt tot het in aanmerking komen voor postacademische voorzieningen gekoppeld aan een budgetperiode.

71 Het ligt in de rede de (beperkte) subsidie van de Amsterdamse Ballet Academie te verlengen om de academie in staat te stellen de samenwerking in het cluster Amsterdam verder te ontwikkelen en te concretiseren.

Stappenplan

Aanbeveling aan de overheid

72 Nadat over het integrale advies besluitvorming heeft plaatsgevonden worden het stappenplan en de bijbehorende agenda opgenomen in het concept HOOP 2000. Zo liggen de contouren van de herstructurering van het kunstvakonderwijs voor de komende vier jaar verankerd.

APPENDICES RAPPORT BEROEP KUNSTENAAR

Inhoud

Appendix 1 Bekostigde opleidingen, overzicht per hogeschool

Appendix 2 Overzicht verwante opleidingen en werkplaatsen

Appendix 3 Overzicht opleidingen wetenschappelijk onderwijs met raakvlakken met het kunstvakonderwijs

Appendix 4 Overzicht expert meetings

Appendix 5 Internationale ontwikkelingen

Appendix 6 Selectie elementen bij de toelating tot het kunstvakonderwijs

Appendix 7 Aspecten van beoordeling bij selectie

Appendix 8 Geraadpleegde bronnen m.b.t. selectie

APPENDIX 1 BEKOSTIGDE OPLEIDINGEN KUNSTVAKONDERWIJS, OVERZICHT PER HOGESCHOOL

Maart 1999

Instellingen	Opleidingen
Hogeschool Alkmaar	Muziek, docent muziek Stu: 198 Budget:kf 2.910
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten <i>Mastersopleidingen:</i> M.A. in Jazz Performance (samenwerking University of Miami) M.A. in Museology (samenwerking University of Newcastle Upon Tyne)	Muziek, docent muziek Stu: 985 Budget:kf 19.534 Dans, docent dans Drama, docent drama, f/tv Stu: 691 Budget:kf 26.546 Beeldende kunst en vormgeving: Docent beeldend, museologie Stu: 408 Budget:kf 8.098 Bouwkunst Stu: 225 Budget:kf 3.159 2e fase: theater, film/tv, muziek, opera (samen met Den Haag) Totaal stu: 2309 Budget:kf 57.337 ⁵⁴

⁵⁴Exclusief Kunstenplangelden: kf 350 Dasarts en kf 500 MBI

<p>Gerrit Rietveld Academie</p>	<p>Beeldende Kunst en vormgeving</p> <p>2e fase: autonome beeldende kunst grafische vormgeving vrije vormgeving</p> <p>Stu: 854 Budget: kf 11.625</p>
<p>Hogeschool voor de Kunsten Arnhem</p> <p><i>Mastersopleidingen</i></p> <p>Ateliers Arnhem, master by research</p> <p>Mode, vormgeving en strategie, professional master</p> <p>Werkplaats typografie, professional master</p>	<p>Muziek, docent muziek</p> <p>Stu: 220 Budget: kf 4.396</p> <p>Beeldende kunst en vormgeving, docent beeldend (incl. AKI)</p> <p>Stu: 1196 Budget: kf 16.784</p> <p>Dans, docent dans Drama, docent drama</p> <p>Stu: 277 Budget: kf 8.984</p> <p>2e fase autonome beeldende kunst modevormgeving muziek (met Kampen en Enschede)</p> <p>totaal Stu: 1693 Budget: kf 31.164</p>
<p>AKI (gefuseerd met HKA)</p> <p><i>Mastersopleiding</i></p> <p>Voortgezette opleiding autonome kunst, professional master</p>	<p>Beeldende kunst en vormgeving</p> <p>2e fase autonome beeldende kunst</p> <p>Stu: 598 Budget: zie boven</p>

<p>Constantijn Huygens (fusie HKA)</p>	<p>Muziek, docent Muziek</p> <p>Stu: 275 Budget: kf 5.254</p> <p>Beeldende kunst en vormgeving, docent Beeldend</p> <p>Stu: 377 Budget: kf 5.542</p> <p>2e fase muziek (zie Arnhem)</p> <p>totaal stu: 652 Budget: kf 10.796</p>
<p>Hogeschool Enschede</p>	<p>Muziek, docent muziek</p> <p>2e fase muziek (zie Arnhem)</p> <p>Stu: 323 Budget: kf 6.251</p>
<p>Hanzehogeschool</p> <p><i>Mastersopleiding</i> Computergraphics, professional master</p> <p>Postinitiële opleiding schilderkunst, professional master</p>	<p>Muziek, docent muziek</p> <p>Stu: 209 Budget: kf 5.437</p> <p>Beeldende kunst en vormgeving, docent beeldend</p> <p>Stu: 704 Budget: kf 9.238</p> <p>2e fase computergraphics</p> <p>totaal stu: 913 Budget: kf 14.675</p>

<p>Hogeschool Maastricht</p>	<p>Muziek, docent Muziek</p> <p>Stu: 456 Budget: kf 9.636</p> <p>Beeldende kunst en vormgeving, docent beeldend</p> <p>Stud: 689 Budget: kf 8.188</p> <p>Drama, docent drama</p> <p>Stud: 94 Budget: kf 3.366</p> <p>2e fase muziek (samen met Tilburg)</p> <p>totaal Stud: 1239 Budget: kf 21.190</p>
<p>Fontys Hogescholen</p>	<p>Muziek, docent muziek</p> <p>Stud:305 Budget: kf 6.097</p> <p>Docent beeldende vorming</p> <p>Stud: 413 Budget: kf 4.974</p> <p>Dans, docent dans</p> <p>Stud: 197 Budget: kf 6.747</p> <p>Bouwkunst</p> <p>Stud: 80 Budget: kf 1.123</p> <p>2e fase muziek (zie Maastricht)</p> <p>totaal Stud: 995 Budget: kf 18.941</p>

<p>Design Academy Eindhoven</p> <p><i>Mastersopleiding</i></p> <p>Industrial design, master by research</p> <p>Interior design, master by research</p>	<p>Beeldende Kunst en vormgeving</p> <p>2e fase</p> <p>industriële vormgeving</p> <p>interieurarchitectuur</p> <p>Stud: 670 Budget: kf 7.104</p>
<p>Hogeschool Brabant</p>	<p>Beeldende kunst en vormgeving</p> <p>2e fase</p> <p>fotografische vormgeving</p> <p>grafische vormgeving</p> <p>Stud: 516 Budget: kf 7.302</p>
<p>Hogeschool Den Bosch</p>	<p>Beeldende kunst en vormgeving</p> <p>Stud: 305 Budget: kf 3.790</p>
<p>Hogeschool Rotterdam e.o</p> <p><i>Mastersopleiding</i></p> <p>Master of Arts education, professional master (samenwerking Bath College of Higher Education UK)</p> <p>Master of Arst education, education for special needs, professional master (samenwerking Bath College of Higher Education)</p>	<p>Beeldende kunst en vormgeving, docent beeldend</p> <p>Stud: 942 Budget: kf 9.719</p> <p>Bouwkunst</p> <p>Stud: 225 Budget: kf 3.299</p> <p>2e fase</p> <p>autonome beeldende kunst</p> <p>interieurarchitectuur</p> <p>totaal Stud: 1167 Budget: kf 13.018</p>

<p>Hogeschool voor Muziek en Theater Rotterdam</p>	<p>Muziek, docent muziek</p> <p>Stud: 588 Budget: kf 14.860</p> <p>Dans, docent dans</p> <p>Stud: 211 Budget: kf 6.734</p> <p>2e fase muziek</p> <p>totaal Stud: 799 Budget: kf 21.594</p>
<p>Hogeschool van Beeldende Kunst, Muziek en Dans- Den Haag</p> <p><i>Postinitiële opleiding</i> Typografie en Lettertekenen</p>	<p>Muziek, docent muziek</p> <p>Stud: 757 Budget: kf 11.802</p> <p>Dans</p> <p>Stud: 16 Budget: kf 742⁵⁵</p> <p>Beeldende kunst en vormgeving</p> <p>Stud: 1039 Budget: kf 15.352</p> <p>2e fase muziek sonologie opera (samen met AHK)</p> <p>totaal Stud: 1812 Budget: kf 27.896</p>

---

⁵⁵Exclusief exploitatiekosten basis- en voortgezet onderwijs

Hogeschool voor de Kunsten Utrecht	Muziek, docent muziek
<i>Mastersopleiding</i>	Stud: 604 Budget: kf 12.058
MA Scenography (samenwerking London Institute)	Beeldende kunst en vormgeving, docent beeldend
MA European Fashion Textiles Design	Stud: 1482 Budget: kf 5.218
European Media Master of Arts in Interactive Multi Media (EMMA)	Drama, docent drama
EMMA in Computer Animation	Stud: 183 Budget: kf 5.218
EMMA in Video and Television	
EMMA in Image Technology	2e fase
EMMA in Sound & Music Technology	muziek
EMMA in Visual Communication	
(alle opl. In samenwerking met Portsmouth University)	
postacademische opleiding stedelijk interieur	
	totaal Stud: 2269 Budget: kf 33.094

APPENDIX 2 OVERZICHT VERWANTE OPLEIDINGEN EN WERKPLAATSEN

Verwante opleidingen

Hieronder volgt een overzicht van verwante opleidingen. Dit zijn

a opleidingen die in het kunstvakonderwijs voorkomen, maar niet onder de bekostigingsregels van het kunstvakonderwijs vallen;

b opleidingen die niet tot het kunstvakonderwijs behoren, maar die opleiden voor ofwel eenzelfde bevoegdheid als waartoe kunstvakopleidingen opleiden ofwel een vakdomein bestrijken dat tot het domein van het kunstvakonderwijs wordt gerekend, zoals bijvoorbeeld beeldende vorming.

De budgetten zijn berekend op basis van een gemiddelde onderwijsvraagfactor.⁵⁶

Ad a

Hogeschool Helicon

Locatie Den Haag

opleiding docent dans /euritmie

Aantal studenten

90

Budget: kf 934

Hogeschool voor de Kunsten Utrecht

opleiding Kunst en Techniek

Aantal studenten:

336

Afgestudeerden krijgen de ing titel

Budget: kf 3.454

Ad b

Opleiding expressie door woord en gebaar: leidt op tot de bevoegdheid docent drama.

Instelling	aantal studenten	budget
Noordelijke Hogeschool Leeuwarden	52	kf 513
Constantijn Huygens	96	kf 1.030
Fontys Hs Eindhoven	94	kf 978

2° graads tehatex opleidingen : docent beeldende vorming voor het 2° graads gebied.

---

⁵⁶ Deze opleidingen worden bekostigd volgens het P-profiel. Budgetten zijn berekend op grond van gemiddelde onderwijsvraagfactor en zijn derhalve niet absoluut, maar indicatief.

Instelling	aantal studenten	budget
Noordelijke Hogeschool Leeuwarden	637	kf 5.315
Hogeschool Windesheim	232	kf 1.774
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen_____	387	kf 3.430
Hogeschool Fontys Tilburg + Sittard_____	599	kf 4.660
Hogeschool Rotterdam e.o. _____	309	kf 2.692
Hogeschool van Amsterdam	266	kf 4.114
<hr/>		kf 21.985

Werkplaatsen

Rijksacademie: 60 deelnemers per jaar, rijksbijdrage: kf 5.276

Jan van Eyck Academie: 48 deelnemers per jaar, rijksbijdrage: kf 3.555

Ateliers: 20 deelnemers per jaar, rijksbijdrage: kf 1.368

Europees Keramisch Werkcentrum: 48 deelnemers per jaar, rijksbijdrage: kf 1.312

Nederlands Instituut voor Animatiefilm: rijksbijdrage (excl. Werkbeurzen): kf 443

Verder kunnen hier nog de rijksbijdragen vanuit het Kunstenplan aan de 2^e fase opleidingen theater en film/televisie worden vermeld:⁵⁷

Dasarts: 30 deelnemers per jaar: kf 350

Maurits Binger Instituut: 15 deelnemers per jaar: kf 500

---

⁵⁷ Deze opleidingen worden grotendeels bekostigd als 2^e fase kunstvakonderwijs met daarnaast de hiergenoemde bijdragen uit het Kunstenplan.

APPENDIX 3 OPLEIDINGEN WETENSCHAPPELIJK ONDERWIJS MET RAAKVAKKEN
 MET HET KUNSTVAKONDERWIJS

<i>Universiteit</i>	<i>Opleiding</i>	<i>Aantal studenten 96/97</i>
RU Leiden	kunstgeschiedenis en archeologie	483
RU Groningen	idem	172
Univ. Utrecht	idem	337
	muziekwetenschappen	163
	theater-, film- en televisiewetenschap	393
Erasmus Univ.	kunst- en cultuurwetenschappen	281
Univ. Amsterdam	culturele studies	248
	film- en televisiewetenschappen	299
	kunstgeschiedenis en archeologie	461
	muziekwetenschappen	147
	theaterwetenschap	228
Vrije Universiteit	kunstgeschiedenis en archeologie	228
	vergelijkende kunstwetenschap	77
Kath.Un.Nijmegen	film- en opvoeringskunsten	29
	kunstgeschiedenis en archeologie	145
	muziekwetenschappen	4
T.U.Delft	bouwkunde	220
<hr/>		
Totaal		3.915

APPENDIX 4 OVERZICHT EXPERT MEETINGS

De verslagen van de expert meetings vormen de bijlagen 2 a t/m i bij dit rapport.
Hieronder het overzicht van de participanten.

1 Maatschappelijke ontwikkelingen en het kunstenaarschap / specifieke invloeden op het beroep musicus

prof. dr. R. Boomkens, hoogleraar populaire muziek, Universiteit van Amsterdam

dr. M. van Bottenburg, vennoot van Diopter, sociaal-wetenschappelijk onderzoeksbureau, socioloog

dr. J. Heilbron, lector diverse internationale universiteiten waaronder te Lille (Fr), socioloog

dr. G. Kraaykamp, universitair docent vakgroep Sociologie Katholieke Universiteit Nijmegen

dr ir H. Mommaas, universitair hoofddocent Vrijtijdswetenschappen, Katholieke Universiteit Brabant

dr R. van der Veen, universitair hoofddocent Theorie en Praktijk Lokaal Sociaal Beleid Katholieke Universiteit Nijmegen

2 Kwaliteitsoordelen in kunst, wetenschap en hoger onderwijs

mw drs M.F.M. van den Bergh, Hoofdinspecteur Hoger Onderwijs

dr. B.J. Blaauboer, programmacoördinator onderzoeksbeoordeling Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten VSNU

drs. H. Brinkman, oud-voorzitter van het College van Bestuur Vrije Universiteit Amsterdam (1979-1996)

prof. W. Crouwel, o.a. oud-voorzitter van de visitatiecommissie Beeldende Kunst en Vormgeving

dr. G. Dales, directeur van het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst

prof. S.J. Doorman, emeritus hoogleraar Wijsbegeerte

prof. dr. P.J.D. Drenth, hoogleraar Arbeids- en organisatiepsychologie Vrije Universiteit Amsterdam

M. Vos, oud-directeur Ateliers, docent kunstgeschiedenis in het kunstvakonderwijs

3 Functionele posities van het kunstvakonderwijs; De ontwikkeling van Nederland tot een stedelijke ruimte en de gevolgen voor het kunstvakonderwijs

dr. E. Hitters, vrijetijds socioloog, KU Brabant

dr. D. Noordman, organisatiedeskundige Erasmus Universiteit Rotterdam

ir. W.A. Sulsters, stedenbouwkundige en docent aan de Academie van Bouwkunst Rotterdam

4 De culturele traditie, culturele diversiteit en het kunstvakonderwijs

Alida Neslo, artistiek leider van De Nieuw Amsterdam

prof dr A de Ruijter, hoogleraar culturele antropologie Rijksuniversiteit Utrecht

5 Onderwijskundige ontwikkelingen en het kunstvakonderwijs

dr. V. Asselbergs, kunstsociologe en kunstpedagoge

prof. dr. W. Gijselaers, hoogleraar onderwijskunde Rijksuniversiteit Limburg

prof. dr. L.F.W. de Klerk, hoogleraar onderwijspsychologie KU Brabant

6 De internationale agenda van het kunstvakonderwijs

Carla Delvos, secretaris van ELIA, the European League of Institutes of the Arts

Kathinka Dittrich, oud-wethouder cultuur van de gemeente Keulen en adviseur bij de reorganisatie van vijf muziekhogescholen in de deelstaat Baden-Württemberg.

7 De plaats van de interactieve media in het kunstvakonderwijs

Frans Evers, Hoofd Beeld en Geluid van de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten en van het Kon. Conservatorium Den Haag

Eric Kluitenberg, oud-docent Media GN Academie Minerva Groningen en onderzoeker voor de Kunsthochschule Medien in Keulen

Jurienne Ossewold, creative strategy director en partner van TBVA E-company

Don Satijn, docent ICT Dansacademie Rotterdam, beeldend kunstenaar en muziekdocent

Rob Schröder, hoofd afdeling Ontwerpen van het Sandberginstituut te Amsterdam (tweede fase opleiding van de Rietveldacademie)

Jules van de Vijver, directeur Faculteit Kunst- en Vormgevingsonderwijs - Academie voor Beeldende Kunsten St. Joost Breda

Gerard van Wolveren, studieleider Muziek, Faculteit Kunst, Media en Techniek, Hogeschool voor de Kunsten Utrecht.

8 Gesprek met prof. dr. A. Klamer

APPENDIX 5 INTERNATIONALE ONTWIKKELINGEN

Zijn er trendsettende ontwikkelingen binnen het kunstvakonderwijs in het buitenland te ontdekken? Om deze vraag beantwoord te krijgen, is navraag gedaan bij ELIA – European League of Institutes of the Arts⁵⁸ en bij leden (instellingen voor kunstvakonderwijs) van deze organisatie. Verder is deelgenomen aan internationale conferenties over hoger kunstvakonderwijs (juli 1998 te Salzburg en november 1998 te Helsinki) en is op andere wijze getracht informatie te verkrijgen.

Algemene ontwikkelingen

Vanuit de Projectorganisatie is deelgenomen aan de EU-conferentie te Salzburg, met als thema "Higher arts education: cultural process and the world of work".

Hier kwamen onder meer trends naar voren, die ook in Nederland een rol spelen als het gaat om nieuwe ontwikkelingen. Enkele citaten uit de aanbevelingen:

Arts education and training should develop both horizontally and vertically; vertically to embrace lifelong learning and horizontally to embrace inter- and transdisciplinarity within and beyond the arts.

While respecting the cultural diversity, transparency and compatibility of curricula and degrees in the European Union and the Associated Countries have to be further increased in order to facilitate academic and professional mobility.

Apart from core higher arts education, the new curricula at all levels need to consider practice-based research and key skills enhancing the graduates' employability.

*Evaluation and quality assurance are an integral part of the process of curriculum and organisational development.*⁵⁹

De ELIA conferentie in Helsinki, november 1998⁶⁰, had als thema de communicatieve rol van de kunstenaar in de volgende eeuw. De maatschappelijke toerusting van de kunstenaar was een van de subthema's.

Maar ook de rol en invloed van nieuwe media op het (beeldend) kunstonderwijs en ontwikkelingen als 'een leven lang leren', 'kunst als vorm van onderzoek' kwamen aan de orde.

---

58 Verslag Expertmeeting: De Internationale agenda van het kunstvakonderwijs, Utrecht, 4 februari 1999.

59 Higher arts education : cultural process and the world of work - 24-26 juli 1998 te Salzburg.

60 5th ELIA Conference, Helsinki, 18-21 November 1998, Where are we going? The artist as communicator in the third millennium.

De plaats van het kunstvakonderwijs in het Hoger Onderwijs

Al geruime tijd zijn in ons omringende landen ontwikkelingen gaande waarbij het kunstvakonderwijs als onderdeel van het universitaire bestel wordt gesitueerd.

In Engeland is het kunstvakonderwijs gelieerd aan universiteiten; onlangs is in Oostenrijk hetzelfde gebeurd.

Ook in Finland maakt het kunstvakonderwijs (Music, Art and Design, Theatre, Dance en Fine Arts) deel uit van het universitaire bestel. Naast het universitaire stelsel bestaat hier een stelsel van hoger beroepsonderwijs – polytechnics - (techniek en transport, hotelmanagement e.d.), met een kleine sector cultuur gericht op handwerk en kunstindustrie, waartoe onder meer de restauratorenopleiding behoort, een studie in media technologie en een studie 'crafts and design'. Deze sector omvat stedelijke en private instellingen, die worden medegefinancierd door de rijksoverheid en lokale overheden.

In de beleidsagenda HOOP 2000 wordt in punt 3.4 gewezen op de Sorbonneverklaring. Oogmerk hiervan is te komen tot grotere mobiliteit van studenten door harmonisatie van afspraken over wederzijdse erkenning, gebaseerd op de Angelsaksische undergraduate-graduate structuur. De uitkomsten van het overleg over de Nederlandse standpuntbepaling in deze zullen ook van invloed zijn op de toekomstige structuur van het kunstvakonderwijs.

Beroepsprofielen en startkwalificaties

De vraag is uitgezet of men beschikte over beroepsprofielen en startkwalificaties. Rond de vijftig instellingen uit 18 landen zijn benaderd.

De opbrengst was niet indrukwekkend.

De Vlaamse Onderwijsraad beschikt over concepten van werkgroepen, die beroepsprofielen aan het formuleren zijn voor musicus, beeldend kunstenaar en dramatisch kunstenaar.⁶¹

Deze bleken niet of nauwelijks bruikbaar: het beroepsprofiel musicus bleek zeer gedetailleerd te zijn; de profielen beeldend kunstenaar en dramatisch kunstenaar daarentegen bevatten zeer summiere informatie.

De Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen van de opleiding Archeologie en Kunstwetenschappen van de Universiteit Gent heeft plannen om onderzoek te doen gericht op de optimalisatie van de vorming in het hoger kunstonderwijs, in samenhang met de voor- en lerarenopleiding.

---

61 Vlaamse Onderwijsraad, Beroepsprofiel beeldend kunstenaar - musicus - dramatisch kunstenaar, Brussel, 1998.

Als het desbetreffende project inderdaad doorgaat, zal de start ervan echter pas in maart of april 1999 kunnen plaatsvinden.

In Groot Britannië blijkt een organisatie – Metier⁶² - te bestaan die nationale standaarden en kwalificaties heeft opgesteld⁶³. Deze zijn bezien voor muziek en beeldende kunst, en bleken dermate gedetailleerd dat zij het doel dat wij ons hebben gesteld voorbijschoten.

De Schauspiel Akademie Zürich zond 'Berufsbilder' van acteur, theaterdocent, 'Figurenspieler', regisseur en regieassistent in een zeer beknopte vorm (totaal 5 pagina's)⁶⁴.

Alle genoemde geschriften zijn aan de betrokken projectleiders meegegeven.

Vele opleidingen stuurden voorlichtingsbrochures of verwezen naar hun website. Een groot aantal websites is geraadpleegd, maar meer dan een overzicht wat men waar kan studeren leverde deze actie niet op.

Maatschappelijke toerusting

ELIA signaleert dat in alle landen van Europa de beroepspraktijk negatief oordeelt over de aansluiting tussen kunstvakopleiding en de praktijk. Voornaamste reden van dit oordeel is niet zozeer een gemis aan kennis en vaardigheden, maar een tekortschieten in zelfredzaamheid.

Dit komt overeen met onze bevindingen bij het opstellen van de beroepsprofielen: met name ontbreken, aldus de beroepsbeoefenaren, kwalificaties op het gebied van de maatschappelijke toerusting. Overigens blijkt dit ook uit de resultaten van de Kunstenmonitor: een onderzoek onder recent afgestudeerden van het kunstvakonderwijs. Met name het gemis aan cultureel ondernemerschap wordt massaal gemeld.

---

62 Metier is door de overheid erkend als organisatie verantwoordelijk voor 'vocational training in the arts and entertainment industries'.

63 Metier: Music Performances - National and Scottish Vocational Qualifications, level 4; Visual Arts Practice - National and Scottish Vocational Qualifications, level 4; ongedateerd.

64 Schauspiel Akademie Zürich: Berufsbilder, ongedateerd.

Inmiddels is door ELIA een pilot project gestart onder de titel 'Employability skills'. Het doel van dit project is om aanbevelingen te doen betreffende de ontwikkeling van genoemde vaardigheden in termen van kennis, vaardigheden en attitude die nodig zijn om als kunstenaar te werken.

Geïventariseerd wordt of er nationaal of regionaal onderzoek is gedaan op dit gebied; onderzocht wordt welke behoeften er op dit terrein leven bij kunstenaars; de wensen en behoeften van werkgevers worden in kaart gebracht en bezien wordt of binnen het kunstvakonderwijs voorbeelden van 'good practice' zijn te vinden danwel of er sprake is van 'gaten' in de opleidingen.

Het onderzoek strekt zich over 5 landen uit: het Vlaamse deel van België, Frankrijk, Ierland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Een interim-rapportage moet eind mei 1999 beschikbaar zijn. De Projectorganisatie is bij het onderzoek betrokken.

Hervormingen

In 1994 is in Finland een systeem van 'management by results' ingevoerd voor het hoger onderwijs⁶⁵. Dit systeem bestaat uit contracten tussen overheid en instellingen die een driejarige periode bestrijken. In een document 'Development Plan for Education and University Research' – wat in Nederland het Hoger Onderwijs en Onderzoek Plan wordt genoemd – worden de hoofdlijnen van het beleid op het gebied van hoger onderwijs en onderzoek neergelegd.

In de contracten zijn algemene doelstellingen van het onderwijs en onderzoek neergelegd, maar per instelling ook gespecificeerde doelstellingen en streefcijfers.

De contracten worden jaarlijks bijgesteld in een toegevoegd protocol, waarin ook het budget voor het komende jaar wordt vastgesteld. Dit budget bestaat uit de volgende elementen:

- een basisfinanciering (90%) gebaseerd op een formule;
- projectfinanciering op basis van (jaarlijkse) afspraken;
- op prestaties gebaseerde financiering (3%) volgens prestatie-indicatoren, die voor elke driejarige periode worden vastgesteld.

Prestatie indicatoren voor de periode 1998 – 2000 zijn onder meer:

- centres of excellence in artistieke activiteiten
- internationale financiering
- internationale activiteiten.

---

65 Management by Results in Higher Education, Ministry of Education, Science and Culture, Finland, Department of Education and Science Policy/Universities Branch, Helsinki 1998.

In de Duitse deelstaat Baden-Württemberg werden in 1997aanbevelingen gedaan voor een reorganisatie van het muziekvakonderwijs. De aanbevelingen werden opgesteld in samenspraak met de onderwijsinstellingen. Het project, geleid door onafhankelijke experts niet verbonden aan een van de onderwijsinstellingen, had als uitgangspunten:

- . plunformiteit moet behouden worden
- innovativiteit verdient stimulering
- instellingen en afgestudeerden moeten flexibel zijn
- noodzaak van planningszekerheid.

Naast 'landelijke' speerpunten zoals opera, zijn er ook regionale speerpunten geformuleerd (bijvoorbeeld kerkmuziek).

Het proces om tot uitwerking van de aanbevelingen (inmiddels door de politiek overgenomen) is inmiddels in volle gang.

APPENDIX 6 SELECTIE ELEMENTEN BIJ TOELATING TOT HET KUNSTVAKONDERWIJS

N.B. Het gaat hier om zogenoemde containerbegrippen, die nader geoperationaliseerd dienen te worden.

Muziek

Artistieke aanleg en kwaliteit

muzikale persoonlijkheid: persoonlijke affiniteit en gedrevenheid

repertoire keuze en interpretatie

expressiviteit in muzikaal spel

toonvorming, dynamiek en timing

improvisatie

Technische vaardigheden

instrumentaal spel / vocale mogelijkheden

a prima vista spel of zang

sofège

het beheersen op een aangegeven niveau van etudes en repertoire

dispositie om instrumentale / vocale vaardigheid te ontwikkelen

Fysieke vaardigheden/mogelijkheden

gehoor

Theoretische kennis

notatie

Communicatieve vaardigheden

communicatieve vaardigheden / kwaliteiten

Beeldende Kunst en Vormgeving

Artistieke aanleg en kwaliteit

persoonlijke affiniteit en betrokkenheid

beeldend vermogen (werken vanuit waarneming en fantasie)

oorspronkelijkheid, eigenzinnigheid

gevoel voor kleur, vorm en materiaal

Technische vaardigheden

ontwikkelbare vaardigheden in vlakke en/of ruimtelijke technieken

Fysieke vaardigheden/mogelijkheden

niet van toepassing

Theoretische kennis

niet van toepassing

Communicatieve vaardigheden

communicatieve vaardigheden / kwaliteiten

Dans

Artistieke aanleg en kwaliteit

persoonlijke affiniteit en gedrevenheid

persoonlijkheid en zeggingskracht

creativiteit bij improvisatie

originaliteit bij het creëren van bewegingsmateriaal

stijlgevoel

muzikaliteit

Technische vaardigheden

danstechnische vaardigheden en ontwikkelingsmogelijkheden

natuurlijke bewegingscoördinatie

Fysieke vaardigheden/mogelijkheden

fysieke mogelijkheden en aanleg / geschiktheid

Theoretische kennis

niet van toepassing

Communicatieve en andere vaardigheden

concentratievermogen

kunnen samenwerken

kunnen verwerken van correcties

Drama

Artistieke aanleg en kwaliteit

persoonlijke affiniteit en gedrevenheid

creativiteit, inlevingsvermogen, transformatie en samenspel

klank- en tekstgevoeligheid, muzikaliteit

originaliteit bij improvisatie

presentatie

Technische vaardigheden

dramatische technieken op het gebied van ritme, klank, articulatie, coördinatie, beweging

adem- en stemtechniek

vermogen tot concentratie, inleving, gevoelsuiting, observatie

vermogen tot transformeren en schakelen

Fysieke vaardigheden/mogelijkheden

niet van toepassing

Theoretische kennis

analytisch vermogen

taalvaardigheid

Communicatieve en andere vaardigheden

communicatieve vaardigheden

discipline

Deze elementen kunnen opleidingen zelf nog aanvullen.

Voor de docentenopleidingen in de kunstvakken gelden dezelfde criteria, zij het dat het niveau op een aantal punten kan afwijken van het niveau van de uitvoerende/scheppende opleidingen.

Toe te voegen aan de selectiecriteria voor docentenopleidingen:

-beoordeling op motivatie voor het docentschap.

Dit is van belang, omdat ervoor gewaakt moet worden dat docentenopleidingen functioneren als pseudo-uitvoerende/scheppende opleidingen. Degenen, die tot deze opleidingen worden toegelaten, moeten duidelijk voor het docentschap gemotiveerd zijn.

Voor de sector audiovisueel zullen eigen criteria moeten worden opgesteld.

APPENDIX 7 ASPECTEN VAN BEOORDELING BIJ SELECTIE

Per sector

Muziek

individuele performance
collectieve performance
individuele opdracht ter plekke
collectieve opdracht ter plekke

Beeldende Kunst en Vormgeving

eigen map
individuele opdracht ter plekke
individuele thuisopdracht

Dans

individuele performance
collectieve performance
individuele opdracht ter plekke
collectieve opdracht ter plekke

Drama

individuele performance
collectieve performance
individuele opdracht ter plekke
collectieve opdracht ter plekke

Opleidingen kunnen hier andere aspecten aan toevoegen, zoals persoonlijke affiniteit en gedrevenheid.

N.B. De inventarisatie IOWO strekte zich niet uit tot de sector audiovisueel.

Voor deze sector zullen dus nog specifieke criteria etc. geformuleerd moeten worden!

APPENDIX 8 GERAADPLEEGDE BRONNEN M.B.T. SELECTIE

Selectie in het kunstonderwijs, IOWO – Instituut voor onderwijskundige dienstverlening,
Onderzoek in opdracht van het Ministerie van OCenW, december 1998

Ontwerp-regeling aanvullende eisen kunstvakonderwijs, Ministerie van OCenW,
16 november 1998

Brief met bijlage van de HBO-Raad d.d. 10 december 1998, kenmerk 98.1596/aba/bs , aan
de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen inzake de ontwerp-regeling
aanvullende eisen kunstvakonderwijs

Commentaar van de Hogeschool voor Muziek en Theater Rotterdam op de ontwerp-
regeling aanvullende eisen kunstvakonderwijs d.d. 15 december 1998

Commentaar van de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht op de ontwerp-regeling
aanvullende eisen kunstvakonderwijs d.d. 16 december 1998, kenmerk 980912/CvB/CD

Prof.dr. P.J.D. Drenth: Selectie voor en in de studie Geneeskunde – Vakgroep Arbeids- en
Organisatiepsychologie, Faculteit Psychologie en Pedagogiek, Vrije Universiteit, Gezond
Onderwijs nr. 7

Verslag Werkconferentie ProKuo, Oegstgeest 8 en 9 januari 1999

BIJLAGEN RAPPORT BEROEP KUNSTENAAR

1 Sector profielen, beroepsprofielen en startkwalificaties

1a Verantwoording

1b Audiovisueel

1c Beeldende kunst en vormgeving

1d Dans

1e Theater / drama

1f Muziek

1g Docent kunstvakken

1h Aanzet tot beroepsprofielen op het terrein van roerend cultureel erfgoed

2 Expert meetings, verslagen

2a Maatschappelijke ontwikkelingen en het kunstenaarschap / specifieke invloeden op het beroep musicus

2b Kwaliteitsoordelen in kunst, wetenschap en hoger onderwijs

2c Functionele posities van het kunstvakonderwijs

2d De ontwikkeling van Nederland tot een stedelijke ruimte en de gevolgen voor het kunstvakonderwijs

2e De culturele traditie, culturele diversiteit en het kunstvakonderwijs

2f Onderwijskundige ontwikkelingen in het kunstvakonderwijs

2g De internationale agenda van het kunstvakonderwijs

2h De plaats van de interactieve media in het kunstvakonderwijs

2i Gesprek met prof.dr.A.Klamer

3 Onderzoek

3a Selectie in het kunstvakonderwijs

3b Arbeidsmarktontwikkelingen in de kunstensector en de aansluiting met het kunstvakonderwijs

3c Secundaire data-analyses op de terreinen arbeidsmarkt in de kunstsector en het kunstvakonderwijs in de jaren negentig

4 Opdracht, plan van aanpak en tussenrapportages

4a De opdracht in brieven aan de Tweede Kamer, 1997

4b Plan van aanpak, december 1997

4c Eerste tussenrapportage, maart 1998

4d Tweede tussenrapportage, juni 1998

4e Derde tussenrapportage, september 1998

4f Laatste tussenrapportage, maart 1999

De Projectorganisatie Kunstvakonderwijs

Ingesteld door de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen als een tijdelijke voorziening bedoeld om het beoogde veranderingsproces van het kunstvakonderwijs te organiseren en te sturen

Stevijn van Heusden

Tan Mei Hwa

Fons Schneijderberg

drs. Rob Berends

Hedy Fokké

Astrid Kamerbeek

Commissie van Advies

Ingesteld ter advisering van de voorzitter van de Projectorganisatie Kunstvakonderwijs

Femke Boersma

drs. Nel Ginjaar-Maas

mr. drs. AnneMarie Stordiau

Jan Dibbets

dr. Paul Noorman

Begeleidingscommissie HBO-raad

Ingesteld door het bestuur van de HBO-raad ter begeleiding van het project kunstvakonderwijs

prof. dr. Frans Leijnse

mr. John Gijsen

Willem Hillenius

drs. Maarten Regouin

Frans de Ruiter

Leen Vleggeert

Pieter Gerrit Kroeger